

27 SEPTEMBER

VIII LEGAL KHARKIV INTERNATIONAL FORUM

**Агробізнес і сталий
розвиток: стратегія
стійкості і відродження**

2024

**Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Національна академія правових наук України
Кафедра земельного та аграрного права**

**АГРОБІЗНЕС І СТАЛИЙ РОЗВИТОК:
СТРАТЕГІЯ СТІЙКОСТІ І ВІДРОДЖЕННЯ**

*Збірка матеріалів та тез доповідей
учасників Панельної дискусії
VIII Харківського міжнародного юридичного форуму
(м. Харків, 27 вересня 2024 року)*

Харків

2024

УДК 349.42

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф. *Курман Т. В.*,
канд. юрид. наук, доц. *Бакай Ю. Ю.*

Відповідальний за випуск:

канд. юрид. наук, доц. *Бакай Ю. Ю.*

Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження:
збірка матеріалів та тез доповідей учасників панельної дискусії VIII Харківського Міжнародного юридичного форуму (м. Харків, 27 вересня 2024 р.) / за ред. Т. В. Курман, Ю. Ю. Бакай. Харків, 2024. 201 с.

Збірка містить матеріали виступів і тези доповідей учасників Панельної дискусії «Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження», що відбулась в рамках VIII Харківського Міжнародного юридичного форуму 27 вересня 2024 року.

Збірку розраховано на широке коло читачів, зокрема, на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, фахівців у галузі права та всіх, хто цікавиться питаннями правового забезпечення продовольчої, агроекологічної та енергетичної безпеки в сучасних умовах; нагальними правовими проблемами ведення агробізнесу і збереження його потенціалу в умовах воєнного стану; захисту прав держави та громадян України у сфері сільськогосподарського землекористування, запровадження прозорого механізму оренди земель сільськогосподарського призначення державної форми власності; судового захисту прав агробізнесу у справах за участю держави-агресора та ін.

Матеріали викладено в авторській редакції.

*Відповідальність за їхню якість, достовірність,
відсутність тестових запозичень, несуть автори.*

УДК 349.42

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2024

ЗМІСТ

Гетьман А. П. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	9
Бакай Ю. Ю. ДЕРЖАВНИЙ ПРОДОВОЛЬЧИЙ РЕЗЕРВ ЯК ГОЛОВНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	12
Боснюк Ю. П. НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АГРОСЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ЩОДО ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я РОСЛИН.....	17
Вітер Д. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИКОРДОННОЇ СМУГИ З УРАХУВАННЯМ ЇЇ ЧАСТКОВОГО ВИВЕДЕННЯ З ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВИ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	22
Гафурова О. В. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	29
Григор'єва Х. А. РЕВЕРСИВНИЙ РУХ АГРОПРОТЕКЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	34
Данілік Д. М. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ КОРИСТУВАЧАМИ НАДР.....	38
Єрмоленко В. М. ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РЕЗЕРВУ.....	41
Земко А. М., Філюк О. С. ЩОДО МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ.....	44

Івченко Л. С. ЕКОЦИД ЯК ПРЯМА ЗАГРОЗА АГРОБІЗНЕСУ.....	47
Ігнатенко І. В. ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СТАН ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ.....	50
Ковтун О. М. ВПЛИВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	54
Kondratenko D. THE STATE AGRARIAN REGISTER (SAR): THE KEY TO DIGITALIZATION OF UKRAINE’S AGRICULTURAL SECTOR.....	60
Корнієнко Г. С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	65
Корсун-Цуркан О. Б. ВІДШКОДУВАННЯ ВТРАТ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ЗЕМЛЕОХОРОННИЙ ЗАХІД.....	69
Костогризов О. В. НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ: «LEGISLATING FROM THE BENCH» ВІД ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....	74
Костяшкін І. О. ДО ПИТАННЯ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	79
Круговий С. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ ОБ’ЄКТІВ ДЛЯ РИБНИЦТВА В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	84

Кулинич П. Ф.

РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОГО РИНКУ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....88

Купчення Л. І., Пулинець Л. Ю.

ОНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ.....93

Курман Т. В.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І АГРОБІЗНЕС: ПРАВОВІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ НА ШЛЯХУ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ АГРОСФЕРИ.....96

Кутейнікова А.

ЕЛЕКТРОННІ ЗЕМЕЛЬНІ АУКЦІОНИ: ПРОЗОРІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА КРОКИ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....102

Лейба М. О.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....115

Лісова Т. В., Лейба Л. В.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....118

Місінкевич А. Л.

БУДІВНИЦТВО НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА РЕАЛІЇ.....121

Навроцький В. А.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ ЯК ГАРАНТІЯ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ.....124

Носік В. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ.....127

Одинцова В. І.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ.....132

Покальчук М. Ю.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРОІННОВАЦІЙ.....136

Рагулін І. Ю.

ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 139

Рибалко К. В.

ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ – ОБ’ЄКТИ ПРАВА ОРЕНДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ ЧИ ОБ’ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН.....143

Роман Н. О.

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОСВОЄННЯ ПІДЗЕМНОГО ПРОСТОРУ.....149

Туєва О. М.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....153

Уркевич В. Ю.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ АГРОБІЗНЕСУ У СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА.....157

Харитоновна Т. Є.

МЕДАБЕЛЬНІСТЬ СПОРІВ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.....164

Шаповал Д. В.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....168

Шарапова С. В.
СУЧАСНІ МЕТОДИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ.....173

Шишканов О. А.
АГРОБІЗНЕС В УМОВАХ ПРИКОРДОННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ.....177

Шульга М. В.
ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.....180

Трибуна молодих науковців

Арзуманов Г. Л.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ. МЕТОДИ І ТАКТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....184

Артеменко К.
НАДАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ІНОЗЕМЦЯМ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ.....188

Бухова Д. М.
ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ГРУНТІВ УКРАЇНИ, ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....192

Фролов Я. А.
РЕЙДЕРСТВО ЯК ЗАГРОЗА АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....196

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні колеги, спікери, учасники, всі, хто долучився до роботи сьогоднішнього заходу!

Щиро вітаю вас з початком роботи Панельної дискусії **«Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження»** в рамках VIII Харківського Міжнародного юридичного форуму!

Проведення Харківського Міжнародного юридичного форуму стало для нашого Університету доброю традицією, яка, ми впевнені, триватиме й надалі і яку ми вирішили не порушувати навіть у такий складний для всіх нас і нашої держави час. Щорічно наш Форум збирає не лише найкращих представників юридичної професії та науки, але й представників інших професійних сфер, як з України, так і з інших держав.

Ідея організації і проведення Форуму виникла через усвідомлення нагальної потреби у створенні доступної й водночас ефективної платформи для формування відкритого професійного діалогу між академічною спільнотою, національними та міжнародними правозахисниками, юристами-практиками, міжнародними, іноземними та неурядовими організаціями, бізнесом, владою і, безумовно, студентською молоддю.

На сьогодні наш Форум – це єдина в Україні подія правничого спрямування, що відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 року має загальнодержавне значення, проводиться регулярно Національним юридичним університетом України імені Ярослава Мудрого спільно з Національною академією правових наук України, разом з Міністерством освіти і науки України, Міністерством економіки України, Міністерством юстиції України і Міністерством цифрової трансформації України.

Цьогоріч, не зважаючи на всі виклики, що постали перед українським суспільством, перед нашої державою, нашим Університетом через військову агресію РФ, до участі у форумі зареєструвалися понад 1,5 тисячі осіб із 37 країн світу, серед яких представники Великої Британії, США, Польщі, Люксембургу, Німеччини, Кіпру, Молдови, країн Балтії, Румунії, Хорватії, Франції, Португалії, Італії, Норвегії, Канади та інших держав.

Знаковим є й те, що щорічно в рамках Форуму проходять заходи з аграрно-правової тематики, що зумовлюється визначною роллю аграрного

сектора в забезпеченні економічного розвитку і продовольчої безпеки нашої держави.

Цьогорічну Панельну дискусію присвячено агробізнесу і аграріям – справжнім воїнам тилу, які в надскладних умовах воєнного стану продовжують свою діяльність, виявляючи справжню стійкість і незламність. Актуальність проблем земельного, аграрного та екологічного права в умовах воєнного стану не лише не втрачає, але й набуває ще більшої гостроти. Серед найактуальніших питань, що постають на сьогодні:

- правове забезпечення продовольчої, агроекологічної та енергетичної безпеки в сучасних умовах;

- нагальні правові проблеми ведення агробізнесу і збереження його потенціалу в умовах воєнного стану;

- розробка стратегії відродження аграрного сектору у повоєнний період з урахуванням Глобальних цілей сталого розвитку, вектору євроінтеграційних процесів, зокрема, перспектив розвитку Спільної аграрної політики ЄС в умовах розширення Союзу, а також необхідності адаптації до кліматичних змін, переходу до адаптивного, кліматично стійкого сільського господарства;

- захист прав держави та громадян України у сфері сільськогосподарського землекористування, запровадження прозорого механізму оренди земель сільськогосподарського призначення державної форми власності;

- судовий захист прав агробізнесу у справах за участю держави-агресора;

- особливості санкційної політики у сфері агробізнесу та ін.

Велика приємність для нас, що ініціатива щодо проведення Панельної дискусії саме з даної проблематики викликала вашу зацікавленість і професійний інтерес. Сьогодні у нашій дискусії візьмуть участь представники юридичної науки, агробізнесу, Верховного Суду, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Харківської обласної військової адміністрації, органів Держгеокадастру, прокуратури, практикуючі юристи, адвокати, арбітражні керуючі тощо.

Глибоко переконаний, що фахові доповіді спікерів і плідна дискусія учасників цього заходу сприятимуть напрацюванню механізмів, що стануть основою для подальшого вдосконалення чинного законодавства, розв'язання актуальних правових проблем розвитку аграрного та земельного права, подолання викликів і загроз, які на сьогодні постали перед агробізнесом, юридичною наукою і практикою, а також сприятимуть відновленню України та сталому розвитку її агросфери у повоєнний період.

Від імені ректорату Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та організаційного комітету Форуму бажаю активної і плідної дискусії і високих результатів!

***Анатолій ГЕТЬМАН,**
ректор Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України*

Бакай Юлія Юріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕРЖАВНИЙ ПРОДОВОЛЬЧИЙ РЕЗЕРВ ЯК ГОЛОВНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Повномасштабне вторгнення країною-агресором стало глобальним випробовуванням для продовольчої безпеки не тільки для нашої країни, але й для всього світу. Використовуючи продовольство як зброю, ворог прагне посилити продовольчу кризу та привести український народ до голоду. Саме тому на сьогодні особливої актуальності набув державний продовольчий резерв.

23 липня 2024 р. з метою реалізації Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. №392/2020, та на виконання Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. №722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», розпорядженням Кабінету Міністрів України №684-р було схвалено Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року, яка визначила цілі, завдання та основні напрями державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Враховуючи те, що одним з важливих чинників, які негативно вплинули на забезпечення продовольчої безпеки нашої держави після початку повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації стала відсутність діючої системи державних резервів. Відповідно до зазначеної Стратегії невідкладним є завдання з реформування системи державних резервів, призначених для задоволення потреб України в особливий період, стратегічних потреб та надання гуманітарної допомоги, оскільки відсутність ефективно діючої системи державних резервів негативно впливає на продовольчу безпеку країни в особливий період [1]. У зв'язку з цим, для стабілізації критичної ситуації із забезпеченням продовольчої безпеки було прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема, Постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2022 р. №185 «Деякі питання здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану», від 20 березня 2022 р.

№328 «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами в умовах воєнного стану», від 3 травня 2022 р. №528 «Деякі питання фінансування закупівлі товарів тривалого зберігання в умовах воєнного стану», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. №327-р «Про затвердження Плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 9 жовтня 2023 р. «Про стан забезпечення продовольчої безпеки» тощо.

Згідно з Законом України «Про державні резерви» від 9 серпня 2023 р. №3310-IX державні резерви - це особливі державні запаси матеріальних цінностей, призначені для цільового використання в порядку, встановленому законом. Разом з тим, законодавець виділяє державний матеріальний резерв – як запас матеріальних цінностей, що складається із запасів сировинних, паливно-енергетичних, матеріально-технічних ресурсів, промислових і продовольчих товарів, лікарських засобів та медичних виробів, призначених для використання у мирний час, а також в особливий період; та мобілізаційний резерв – запас матеріальних цінностей, призначений для забезпечення розгортання в особливий період виробництва військової та іншої промислової продукції, харчових продуктів, ремонту військової техніки та майна, а також розгортання в особливий період робіт з відновлення залізничних та автомобільних шляхів, морських і річкових портів, аеродромів, ліній та інфраструктури електронних комунікаційних мереж, газо-, нафтопродуктів, у тому числі внутрішньопромислових систем енерго- і водопостачання та водовідведення, для організації безперебійної роботи промисловості, транспорту, електронних комунікацій, надання медичної допомоги.

Варто зазначити, що жоден нормативно-правовий акт не містить визначення «державний продовольчий резерв», формування продовольчого резерву здійснюється, відповідно до вищевказаних нормативно-правових актів, в межах матеріального резерву, у складі якого є харчові продукти.

Привертає увагу те, що за останні 20 років уряди багатьох країн відмовились або значно скоротили державні продовольчі резерви через брак фінансування, відсутність належної державної політики у сфері формування, зберігання, поповнення, оновлення та розпорядження продовольчими запасами. Однак, разом з тим, у низці країн спостерігається прагнення підтримувати хоча б мінімальний рівень продовольчої безпеки шляхом створення продовольчих резервів, у зв'язку зі збільшенням кількості надзвичайних продовольчих ситуацій, пов'язаних зі зміною клімату, нестачею води, воєнними конфліктами, стихійними лихами тощо. Так, наприклад, згідно з Законом Замбії «Про

продовольчий резерв» №6 від 23 жовтня 2020 р. національним стратегічним продовольчим резервом є запаси сільськогосподарських товарів, які підтримуються для забезпечення продовольчої безпеки держави. Метою створення національного стратегічного продовольчого резерву є: підтримання належної кількості визначеної сільськогосподарської продукції; забезпечення надійного постачання сільськогосподарської продукції для держави; покриття місцевих дефіцитів у сільськогосподарській продукції; подолання надзвичайних продовольчих ситуацій, спричинених посухою, повінню чи іншим стихійним лихом; вирішення проблем, пов'язаних з постачанням сільськогосподарської продукції, які виникли внаслідок маніпулювання цінами або монополістичною торговельною практикою [3]. Формування продовольчих резервів, з метою стабільності поставок продовольства на внутрішній ринок, передбачено також й у Рішенні Президента Анголи №102/18 від 31 липня 2018 р. [4], Положенні про порядок реалізації продовольчих товарів, необхідних для формування резервів, затвердженому Постановою Міністерства юстиції, Державного митного комітету, Міністерства економіки Республіки Узбекистан від 28 травня 2008 р. №7, 01-02/22-40, 53 [5], Правилах формування, розміщення, зберігання, використання та оновлення запасів державних резервів продовольчих товарів, затверджених Постановою Уряду Республіки Казахстан від 20 жовтня 2010 р. №1088 [6], Розпорядженні Президента Республіки Індонезія «Про використання державних продовольчих резервів» від 24 жовтня 2022 р. №125 [7] та ін.

Отже, враховуючи вищевикладене, державний продовольчий резерв можна визначити як частку державного матеріального резерву, яка складається з продовольчих товарів, призначених для використання в особливий період, забезпечення стратегічних потреб України та надання гуманітарної допомоги.

При цьому, відповідно до абз. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. №3543-ХІІ під особливим періодом слід розуміти період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, сил оборони і сил безпеки, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і час демобілізації після закінчення

воєнних дій [8]. Стратегічними потребами, згідно з абз. 27 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державні резерви», вважаються потреби держави в запасах сировинних, матеріально-технічних та продовольчих ресурсів, лікарських засобів та медичних виробів, необхідних для забезпечення національної безпеки, стабілізації економіки та виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій [9]. Гуманітарною допомогою є цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [10].

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації» від 23.07.2024 р. №684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text>.
2. Закон України «Про державні резерви» від 09.08.2023 р. №3310-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3310-20#n3>.
3. Government Act of Zambia “The Food Reserve”, date of assent 23.10.2020 №6. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/zam203445.pdf>
4. Presidential Decision №102/18 creating the State Strategic Food Reserve (REA) to contribute to the stability of the food supply of the basic food basket, date of assent 31.07.2018. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ang178177.pdf>
5. Постанова Міністерства юстиції Республіки Узбекистан, Державного митного комітету Республіки Узбекистан, Міністерства економіки Республіки Узбекистан «Про затвердження Положення про порядок реалізації продовольчих товарів, необхідних для формування резервів» від 28.05.2008 р. №7, 01-02/22-40, 53. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/uzb95909.pdf>
6. Постанова Уряду Республіки Казахстан «Про затвердження Правил формування, розміщення, зберігання, використання та оновлення запасів

державних резервів продовольчих товарів» від 20.10.2010 р. №1088ю URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/kaz106825.pdf>

7. Peraturan Presiden Republik Indonesia Tentang Pemelenggaraan Cadangan Pangan Pemerintah №125, date of assent 24.10.2022. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ins213220.pdf>

8. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. №3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

9. Закон України «Про державні резерви» від 09.08.2023 р. №3310-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3310-20#Text>

10. Закон України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 р. №1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

Боснюк Юлія Павлівна,
кандидат юридичних наук,
помічник судді Господарського суду Волинської області

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ АГРОСЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ЩОДО ЗАХИСТУ ЗДОРОВ'Я РОСЛИН

Якщо для пересічного споживача при виборі тієї чи іншої агропродукції рослинного походження визначальними є купівельна вартість та якість бажаного товару, то для виробника такої продукції важливим є мінімізація затрат на її виготовлення та успішна реалізація з максимальним профітом.

В свою чергу, держава в особі інституцій, покликаних регулювати діяльність, стимулювати виробництво, уніфікувати та обслуговувати правове регулювання, а подекуди і контролювати агровиробника, передусім зосереджені на досягненні максимальних результатів у розвитку ринкових відносин, підвищенні конкурентоспроможності національного агровиробника, зменшенні негативного впливу на довкілля та людину в процесі вирощення агропродукції рослинного походження.

Відтак, складно стверджувати про єдність мети усіх учасників агровиробництва та агроринку на перетині державновладних повноважень, бізнес-інтересів, інтересів звичайного споживача, екологічних запитів тощо.

Неможливо залишити поза увагою і обставину вступу України до СОТ та підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ці юридичні факти породили цілу низку теоретико-методологічних та практичних питань, Україна взяла на себе ряд зобов'язань у сфері правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України [1].

Російсько-українська війна вплинула на реалізацією Україною своїх зобов'язань перед ЄС у сфері фітосанітарних норм продукції рослинного походження. Однак, Україна неодмінно повернеться до продовження втілення європейських правил та стандартів у сфері охорони рослин у своє законодавство. Більше того, терміни цього завдання очікувано будуть стислими, а тому ми мусимо тримати руку на пульсі щодо змін регулювання ЄС в галузі здоров'я рослин.

5 березня 2024 року Рада ЄС та Європейський Парламент досягли попередньої домовленості про цільовий перегляд Регламенту (ЄС) 2016/2031, також відомого як Закон про здоров'я рослин (далі – Регламент, Закон про здоров'я рослин). Нагадаю, що відповідний Регламент замінив європейське законодавство 1977 року та є основною правовою базою для політики ЄС у сфері охорони здоров'я рослин. Він спрямований на запобігання проникненню та поширенню нових шкідників рослин (так званих «карантинних шкідників Союзу») та боротьбу зі шкідниками, які вже присутні в ЄС («регульовані некарантинні шкідники»). Регламент набув чинності 14 грудня 2019 року [2].

Регламент передбачає створення команди ЄС з надзвичайних ситуацій у галузі охорони здоров'я рослин. Команда складатиметься з експертів, призначених Європейською Комісією на основі пропозицій держав-членів. Ці експерти матимуть різну спеціалізацію в галузі здоров'я рослин і зможуть допомогти у разі нових спалахів шкідників у ЄС. Крім того, вони могли б надати прикордонним третім країнам термінову допомогу та досвід у разі спалахів, які можуть вплинути на ЄС, якщо про це попросить одна або кілька держав-членів.

Новий європейський Закон про здоров'я рослин є проактивним, запроваджує нові правила щодо нагляду та імпорту товарів рослинного походження. Щоб уникнути майбутньої шкоди сільському господарству ЄС або навколишньому середовищу, вирішено інвестувати більше ресурсів в ранню (профілактичну) стадію. Загальна мета полягає в збільшенні ефективності заходів захисту території Союзу, забезпеченні безпечної торгівлі та пом'якшенні впливу зміни клімату на здоров'я рослин.

Новий Регламент охорони здоров'я рослин посилається на Міжнародну конвенцію про захист рослин (ІРРС), що є міжурядовою угодою, спрямованою на захист рослинних ресурсів світу від поширення та розповсюдження шкідників, а також сприяння безпечній торгівлі. ІРРС встановлює міжнародні стандарти фітосанітарних заходів і є основою глобальних стандартів здоров'я рослин.

Згідно з новим підходом, постійно діючий при Єврокомісії комітет з питань рослин, тварин, харчових продуктів і кормів регулярно переглядає ситуацію щодо здоров'ям рослин і за необхідності запроваджує нові заходи ЄС для контролю за потраплянням і поширенням шкідливих організмів.

Основні зміни згідно з новим Законом про здоров'я рослин є такими:

Регульовані рослини та фітосанітарні сертифікати

Для ввезення до країн ЄС весь живий рослинний матеріал (включаючи цілі рослини, частини рослин, плоди, зрізані квіти, насіння тощо) повинен супро-

воджуватися фітосанітарним сертифікатом, який підтверджує відповідність імпортованого матеріалу законодавству ЄС. Невелика кількість товарів (з низьким рівнем ризику) звільнені від цієї вимоги і їх можна продовжувати ввозити без сертифіката. Звільнені рослини наразі перераховані у Додатку XI Імплементативного регламенту (ЄС) 2019/2072. Це, до прикладу, ананас, кокоси, дуріан, банан та фініки з будь-якої третьої країни [3].

Класифікація шкідників та пріоритетні шкідники

Новий Закон про здоров'я рослин уніфікує класифікацію усіх шкідників (карантинних і некарантинних) за такими трьома категоріями:

- карантинні шкідники Союзу: взагалі відсутні на території ЄС або присутні дуже локально і під офіційним контролем. Необхідно вжити суворих заходів для запобігання їх проникненню або подальшому поширенню всередині ЄС. Такі шкідники повинні бути негайно знищені в разі виявлення.

- карантинні шкідники охоронюваної зони: присутні в більшості частин ЄС, але відсутні на деяких територіях, які називаються «охоронними зонами». Необхідно вжити заходів запобігання їх потраплянню в охоронювані зони або знищити у разі виявлення на таких територіях.

- регульовані некарантинні шкідники: широко поширені в ЄС, але такі, що негативно впливають на якість рослин. Рослинний репродуктивний матеріал на ринку має бути гарантовано вільним або майже вільним від цих шкідників.

Закон про здоров'я рослин також вводить поняття «пріоритетних шкідників». Це карантинні шкідники Союзу з найсерйознішим потенційним впливом у ЄС і є об'єктами застосування посиленних заходів боротьби з ними: постійне спостереження, викорінення, одночасне вжиття заходів проти шкідників на всій території ЄС [3].

Стаття 6 (2) Закону про здоров'я рослин уповноважує Комісію встановлювати пріоритетні шкідники. Наразі перераховано двадцять карантинних шкідників, включаючи бактеріальну хворобу *Xylella fastidiosa*, японського жука (*Popillia japonica*), азіатського довгорого жука (*Anoplophora glabripennis*), зелену та чорну плямистість на цитрусових, чий потенційний економічний, екологічний і соціальний вплив на територію ЄС є особливо небезпечним [4].

Стаття 42 Закону про здоров'я рослин визначає нові заходи щодо рослин високого ризику та рослинних продуктів для запобігання інтродукції нових шкідників шляхом імпорту з третіх країн. Імпорт рослин високого ризику заборонено допоки не буде проведено повну оцінку ризику потрапляння шкідника та вирішено, чи є імпорт прийнятним і, якщо так, то за яких умов. Перелік рослин високого ризику може бути загальним або ж конкретно для однієї чи кіль-

кох відповідних країн-експортерів, де є підстави вважати, що ризик потрапляння шкідника є високим.

Імплементативний регламент (ЄС) 2019/2072 встановлює перелік карантинних шкідників Союзу, карантинних шкідників захищеної зони та некарантинних шкідників, регульованих ЄС. Він також визначає додаткові заходи, які необхідно застосовувати до окремих рослин, рослинної продукції з метою отримання дозволу імпорту до ЄС.

Посилення політики ЄС щодо боротьби зі шкідниками обумовлено спалахами деяких небезпечних шкідників лісового господарства за попереднє десятиліття (наприклад, *Xylella fastidiosa*, *Anoplophora chinensis*, *Bursaphelenchus xylophilus*). Глобалізація та великі обсяги імпорту з інших континентів збільшують ризик потрапляння шкідників на територію ЄС. Зміна клімату є ще одним фактором ризику, що впливає на врожай і екосистеми в Союзі, які стають все більш вразливими до імпортованих шкідників, що все частіше здатні виживати на території ЄС [4].

Існуюча нормативна база більше не забезпечує належного захисту здоров'я рослин. Відтак, було запропоновано внести зміни до базового законодавства для усунення цих ризиків, зокрема тих, що пов'язані зі збільшенням імпорту товарів високого ризику.

Підсумовуючи викладене, зазначу, що Україна поки що виконує роль наздоганяючого у впровадженні передових стандартів захисту здоров'я рослин. В подальшому, нашій державі варто не просто переймати правові норми та автоматично переносити їх у своє законодавство. Натомість, комплексно впроваджувати європейські принципи в підходах до забезпечення захисту здоров'я рослин.

Список використаних джерел:

1. Карпінська Н. В. Застосування санітарних та фітосанітарних заходів: проблеми правового забезпечення у контексті вимог СОТ та ЄС: моногр. Луцьк: СПД Гадяк Ж.В., друкарня «Волиньполіграф», 2021. 532 с.

2. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2016/2031 від 26 жовтня 2016 року про захисні заходи проти шкідливих організмів рослин, про внесення змін до регламентів Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 228/2013, (ЄС) №652/2014 і (ЄС) № 1143/2014 та про скасування директив Ради 69/464/ЄЕС, 74/647/ЄЕС, 93/85/ЄЕС, 98/57/ЄС, 2000/29/ЄС, 2006/91/ЄС і 2007/33/ЄС // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_030-16#Text

3. EU Plant Health Law explained from online information service AGRINFO (programme funded by the European Union and implemented by COLEAD). URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/eu-plant-health-law-explained.pdf>

4. ЄС прийняв Закон про здоров'я рослин. Інформаційний ресурс про Європейський зелений курс і Україну: Зелена трансформація України. URL: <https://greentransform.org.ua/yes-pryjnyav-zakon-pro-zdorov-ya-roslyn/?print-posts=pdf>

Вітер Дмитро Вадимович,
*начальник відділу представництва інтересів держави
з питань земельних відносин
управління представництва інтересів держави в суді
Харківської обласної прокуратури,
доктор філософії*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИКОРДОННОЇ СМУГИ З УРАХУВАННЯМ ЇЇ ЧАСТКОВОГО ВИВЕДЕННЯ З ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВИ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В умовах неспровокованої широкомасштабної військової агресії Росії проти України на перший план виходить питання оборони нашої держави.

З моменту проголошення незалежності України, вона постійно була під агресивним та ворожим тиском з боку підступного сусіда. Ба більше, слід зауважити, що агресія по відношенню до України та її народу була розпочата країною-терористом не у 2022 році і навіть не у 2014 році, а триває століттями, як би не називалась ця країна: Російська Федерація, СРСР, Російська Імперія, Московське царство тощо.

З усвідомленням цього факту і слід будувати державну політику, в тому числі в земельній сфері, з метою максимального та ефективного захисту від цієї країни, яка, на жаль, межує з нами територіально.

Як ми вже всі переконались на гіркому досвіді нашої країни під час повномасштабного вторгнення не останню роль у забезпеченні безпеки і територіальної цілісності держави відіграє укріплення її кордонів, в першу чергу, з агресивними сусідніми країнами.

Обладнання кордонів глибоко ешелонованим захистом, в тому числі фортифікаційними та інженерними спорудами, мінними полями тощо суттєво підвищує рівень їх захищеності, й в цілому безпеку країни.

З урахуванням цього, національним законодавством передбачено особливий статус земель прикордонної смуги, де і повинні розміщуватись відповідні захисні споруди.

Так, відповідно до ст. 77 ЗК України, землі, надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, відносяться до земель

оборони. Такі землі згідно із ч. 4 ст. 84 ЗК України належать до земель державної власності і не можуть передаватись у приватну власність.

За приписами частинами 2, 3 ст. 115 ЗК України та ст. 3 Закону України "Про використання земель оборони" уздовж державного кордону України відповідно до закону встановлюється прикордонна смуга, в межах якої діє особливий режим використання земель. Розмір та правовий режим зон з особливим режимом використання земель встановлюється відповідно до закону.

Землі в межах прикордонної смуги та інші землі, необхідні для облаштування та утримання інженерно-технічних споруд і огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій та інших об'єктів, надаються в постійне користування військовим частинам Державної прикордонної служби України.

Статтею 22 Закону України "Про державний кордон України" передбачено, що з метою забезпечення на державному кордоні України належного порядку Кабінетом Міністрів України встановлюється прикордонна смуга.

Таким чином, сукупний аналіз наведених правових норм дає підстави для висновку, що земельні ділянки у межах прикордонної смуги, яка встановлена вздовж державного кордону України, відносяться до земель оборони, які можуть перебувати лише у державній власності та не підлягають передачі до комунальної чи приватної власності, а також щодо яких встановлений спеціальний режим їх використання.

Відповідно до вимог п. 1 постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) № 1147 від 27.07.1998 "Про прикордонний режим", з урахуванням особливостей місцевості та інших умов ширина прикордонної смуги може бути змінена обласними державними адміністраціями за поданням Адміністрації державної прикордонної служби, але вона не може бути меншою від ширини смуги місцевості, що знаходиться в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруджень.

При наданні земельної ділянки за відсутності проекту землеустрою зі встановлення прикордонної смуги необхідно виходити із її нормативних розмірів, встановлених ст. 22 Закону України "Про державний кордон України" 8 та п. 1 постанови КМУ № 1147 від 27.07.1998 "Про прикордонний режим".

Нерозроблення та незатвердження окремого проекту землеустрою щодо встановлення прикордонної смуги не свідчить про її відсутність, оскільки розміри (ширина) прикордонної смуги встановлені законом.

Такі висновки викладено у постановах Верховного Суду від 14.11.2018 р. у справі № 297/1395/15-ц та від 26.10.2020 р. у справі № 297/1408/15-ц.

При цьому, відповідні розміри та ширина прикордонної смуги на території Харківської області визначено розпорядженнями Харківської обласної державної адміністрації (далі – ХОДА) від 14.09.2018 р. № 522 «Про визначення ширини прикордонної смуги в межах території Харківської області» та від 01.11.2021 р. № 539 «Про визначення ширини прикордонної смуги в межах території Харківської області».

Так, постановою КМУ від 27.07.1998 р. № 1147 «Про прикордонний режим» встановлено вздовж державного кордону на його сухопутних ділянках і вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм прикордонну смугу завширшки 5 км від лінії державного кордону, де встановлюється прикордонний режим, але не менше від ширини смуги місцевості, що розташована в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруд.

Розпорядженням ХОДА від 14.09.2018 р. № 522 «Про визначення ширини прикордонної смуги в межах території Харківської області» визначено ширину прикордонної смуги вздовж державного кордону на його сухопутних ділянках і вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм прикордонну смугу завширшки 5 км від лінії державного кордону. Аналогічну ширину прикордонної смуги у 5 км визначено й розпорядженням ХОДА від 01.11.2021 р. № 539 «Про визначення ширини прикордонної смуги в межах території Харківської області».

Слід зауважити, що до 14.09.2018 р., тобто до винесення розпорядження ХОДА № 522, принаймні на території Харківської області на рівні обласної адміністрації ширина прикордонної смуги визначена не була, а відповідно до постанови КМУ від 27.07.1998 р. № 1147 (в редакції, що діяла з 1998 року до серпня 2018 року) вона була визначена не меншою від ширини смуги місцевості, що розташована в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруджень, без зазначення точної ширини.

Таким чином, відповідно до вимог чинного законодавства землями прикордонної смуги, тобто землями оборони, слід вважати з 1998 року до серпня 2018 року – землі на яких розташовані прикордонні інженерні спорудження та землі між цими спорудженнями до лінії державного кордону, а з серпня 2018 року до теперішнього часу – землі шириною 5 км від лінії державного кордону.

Така ситуація не скрізь по всій країні, адже фактично державний кордон у Харківській області виник у 1991 році і до цього не існував. Наприклад у Закарпатській області ширина кордону юридично була визначена ще у 1947 році Постановою Ради Міністрів Української РСР від 24.03.1947 р. № 342/0012.

Враховуючи, що ширина прикордонної смуги складає 5 км, то в цілому вона займає чималу площу. Так, кордон з РФ сухоходом складає 1974 км, тобто площа прикордонної смуги складає $1974 * 5 = 9\ 870$ кв. км. = 987 000 га.

Довжина державного кордону з РФ в межах Харківської області за даними ХОДА складає 315,5 км, тобто площа прикордонної смуги складає $315,5 * 5 = 1\ 577,5$ кв. км. = 157 750 га.

При цьому у Харківській області приблизно понад 2/3 вказаної площі є землями, які використовуються для сільського господарства, а це приблизно 100 тис. га.

Із вказаних земель частина на початку 2000-х років була сформована як землі для товарного сільгоспвиробництва та передана у власність колишнім працівникам КСП як паї, частина була сформована по 2 га як землі для ведення особистого селянського господарства та передана у власність громадян протягом 2015 – 2020 років, а частина була проінвентаризована як землі сільськогосподарського призначення та передана у комунальну власність в рамках реформи з децентралізації у 2019 – 2021 роках.

Водночас проінвентаризовані землі здебільшого передані у довгострокову оренду для товарного сільгоспвиробництва у різні роки.

Очевидно, що така ситуація, за якої 2/3 прикордонної смуги перебувають у приватній або у комунальній власності або в оренді приватних суб'єктів господарювання, не є адекватною для тих безпекових викликів, які стояли та стоять перед нашою державою.

З іншого боку, безпідставне позбавлення права власності та довгострокової оренди буде порушенням ст. 41 Конституції України та ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Відповідно до пп. 2 п. 1 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.07.2021 р., введеного в дію Указом Президента України від 18.08.2021 р. № 367/2021, КМУ було доручено забезпечити протягом шести місяців спільно з органами місцевого самоврядування вжиття заходів щодо викупу з метою подальшої передачі військовим частина ДПС України земель шириною 30-50 метрів від лінії державного кордону, а якщо не буде отримано відповідної згоди власників ділянок, то примусового відчуження цих ділянок.

На території Харківської області виконання цього рішення так і не було завершено через повномасштабне вторгнення РФ.

При цьому, навіть для не експертів у військовій справі очевидно, що в частині кордону з РФ вказаної ширини ділянок буде не достатньо для облаштування належної лінії оборони. Вже сьогодні ми розуміємо, що лінія оборони з РФ повинна бути завжди й при цьому максимально ефективно обладнана. Тож ситуація, що склалась, потребує невідкладного вирішення, адже в умовах повномасштабного вторгнення фортифікаційні споруди на кордоні з РФ потрібно будувати «ще вчора». Разом з тим, таке будівництво повинно мати і юридичне підґрунтя в частині вирішення питання щодо відведення відповідних земельних ділянок саме для вказаних потреб.

З аналізу вище зазначеного законодавства слідує, що відчуження земель прикордонної смуги як земель оборони з державної власності у приватну або комунальну є незаконним, як і подальша передача їх в оренду приватним суб'єктам.

З урахуванням встановлених розмірів прикордонної смуги на території Харківської області слідує, що незаконним слід вважати відчуження земель в межах 5-кілометрової зони, якщо воно відбулось після серпня 2018 року, а також з 1998 року по серпень 2018 року – якщо на таких землях розташовані прикордонні інженерні спорудження та землі між цими спорудженнями до лінії державного кордону. При цьому незаконним є відчуження як у приватну, так і у комунальну власність.

Органами прокуратури Харківської області протягом 2023 – 2024 років вживались заходи щодо повернення відповідних земельних ділянок у власність держави. Так, протягом вказаного періоду було пред'явлено 20 позовів відповідної категорії в інтересах держави в особі ХОДА (як розпорядника землями оборони) щодо 87 земельних ділянок, загальною площею 1889,93 га, з яких вже задоволено ряд позовів щодо земель загальною площею 1690,54 га.

Також 1 такий позов було пред'явлено Харківською спеціалізованою прокуратурою у сфері оборони Східного регіону щодо 1 земельної ділянки площею 348,3 га, який задоволено.

Всі вказані ділянки формально мали цільове призначення земель сільськогосподарського призначення, однак фактично вони є землями оборони.

Звертаю увагу, що повернення у державну власність незаконно відчужених земельних ділянок не становить порушення права власності теперішніх володільців цих ділянок, адже ці ділянки від самого початку вибули з власності

держави протиправно. Разом з тим, ті ділянки, які вибули з власності держави законно, не можуть бути повернуті державі таким шляхом.

Як підсумок, слід зазначити, що перебування земель прикордонної смуги у власності та/або користуванні є неприпустимим, створює загрозу територіальній цілісності держави з урахуванням того, що це кордон з агресивним сусідом, який повністю нехтує нормами міжнародного права.

При цьому з метою збереження балансу інтересів держави у різних сферах слід чітко визначити ширину прикордонної смуги на місцевості з урахуванням безпекових потреб держави, адже виведення з економічного оберту значної площі земель, які можуть використовуватись для сільського господарства навряд чи позитивно вплине на економічну ситуацію у відповідних громадах, які у місцевий бюджет отримують плату за землю.

Крім того, викуп або примусове відчуження з подальшою компенсацією всіх земель, які перебувають у 5-ти кілометровій зоні державного кордону з РФ створить значне, подекуди й зайве, навантаження на державний бюджет, якщо така велика площа не потрібна для будівництва фортифікаційних споруд.

Однак, вочевидь, зони у 30-50 метрів від кордону буде недостатньо для ефективної ешелонованої оборони на кордоні.

З урахуванням вищевикладеного, пропонується розробити та впровадити ряд заходів з метою врегулювання вказаного багатоплосового питання з додержанням балансу між інтересами держави у оборонній та економічній сферах, а також інтересах відповідних громад та приватних осіб – власників / користувачів цих земель.

1. Відповідним обласним адміністраціям областей, які межують з РФ та РБ, із залученням військових, представників громад, Держгеокадастру та інших заінтересованих осіб визначити ширину прикордонної смуги на місцевості з урахуванням особистостей рельєфу, яка повністю забезпечить розміщення оборонних фортифікаційних споруд та інших інженерних споруджень для ефективної оборони кордонів країни. При цьому врахувати економічні інтереси громад та держави, а також права власності приватних осіб. Закріпити цю ширину відповідним розпорядженням.

2. Після остаточного визначення ширини прикордонної смуги, провести інвентаризацію всіх земельних ділянок, які повністю або частково розташовані в її межах.

3. Щодо ділянок, які вибули з володіння держави незаконно (після встановлення на відповідній місцевості прикордонної смуги), вжити заходів щодо повернення їх у державну власність у судовому порядку.

4. Щодо ділянок, які законно відчужені з власності держави та перебувають у приватній власності, – вжити заходів щодо їх повернення у власність держави. При цьому з метою мінімізації навантаження на бюджет, пропонується розробити програму щодо обміну цих ділянок на аналогічні за розміром та якісними властивостями.

5. Щодо ділянок, які перебувають у державній власності, але законно були передані у довгострокову оренду – вжити заходів щодо розірвання договорів оренди, в тому числі у судовому порядку через суттєву зміну обставин.

6. Після повернення всіх земельних ділянок державі, розробити земельпорядну документацію, оформити право постійного користування на ці землі за ДПС України, внести відповідні відомості в ДЗК.

Гафурова Олена Вікторівна,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сьогодні перспективи розвитку сільської місцевості пов'язуються не лише із сільськогосподарським виробництвом, а й із розвитком несільськогосподарських видів діяльності, тобто його диверсифікацією. Як зазначають економісти, суто сільськогосподарська спеціалізація населення, яке проживає на сільських територіях, призводить не лише до отримання занижених доходів, бідності та низького рівня життя, а й до неможливості реалізації особистого потенціалу розвитку кожної людини [1, с. 56]. Дійсно, диверсифікація сприяє підвищенню підприємницької ініціативи сільських мешканців, які можуть отримувати додаткові прибутки від інших видів діяльності, що зрештою, забезпечує підвищення рівня їхнього життя. Відповідно, на цю ознаку, як основну, вказує і законодавець, розглядаючи диверсифікацію у сільському господарстві як важливу стратегію управління ризиками фермера для отримання додаткового доходу, що базується на дотриманні належних умов у межах або поза межами ферми (п. 7 ст. 3 Протоколу про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, до якого Україна приєдналася 2 грудня 2020 р.).

В умовах війни, яка відбувається на території України, проведення диверсифікації сільськогосподарського виробництва набуває особливого значення. Адже цей процес спрямований у т. ч., і на розв'язання проблеми безробіття, що гостро стоїть, зокрема, для внутрішньо переміщених осіб, які переселяються у сільську місцевість. Крім того, сільський туризм, як один із важливих видів диверсифікації, сприяє впорядкуванню сільських населених пунктів, розвитку їх соціальної інфраструктури, сфери відпочинку. Сьогодні власники сільських садиб приділяють окрему увагу створенню умов для психологічного перезавантаження та відновлення дітей, які постраждали під час ведення бойових дій, військовослужбовців та інших вразливих верств

населення. Важливий аспект сільського туризму полягає і у стимулюванні мешканців сільських територій до відродження традиційних ремесел, промислів, кулінарних страв тощо.

Нажаль, необхідно констатувати, що державна підтримка сільського туризму відсутня, що значним чином сповільнює його розвиток. Більше того, почастишали випадки непорозумінь між надавачами послуг у цій сфері і контролюючими органами, які ототожнюють перших виключно із суб'єктами підприємницької діяльності. Це особливо ярко проявляється на прикладі сільського зеленого туризму (далі – СЗТ), який проводиться на базі майна особистих селянських господарств (далі – ОСГ). Вказаний вид діяльності передбачає надання послуг в індивідуальних засобах розміщення на підставі постанови КМУ від 15 березня 2006 р. № 297. У якості таких засобів виступають житлові будинки садибного типу - житлові будинки, розташовані на окремій земельній ділянці, які складаються із житлових та допоміжних (нежитлових) приміщень (ст. 14 Податкового кодексу України (далі - ПКУ), в яких і проживають члени ОСГ. Ці послуги здійснюються без державної реєстрації таких осіб як суб'єктів підприємницької діяльності (п. 7 Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), затвердженого постановою КМУ від 15 березня 2006 р. № 297).

Враховуючи особливості у правовому становищі таких господарств, на них не розповсюджуються положення Господарського кодексу України (далі - ГКУ). Адже їх члени не є суб'єктами господарювання у розумінні ГКУ (ст. 55) і не здійснюють господарську діяльність (ст. 3 ГКУ). Крім того, у Законі України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство» прямо зазначається, що діяльність, пов'язана з веденням ОСГ, не відноситься до підприємницької діяльності (ст. 1). Тобто, це один з диверсифікованих видів сільськогосподарської діяльності, який не є підприємництвом. Тим не менш, на практиці відбувається ототожнення ОСГ із суб'єктами підприємницької діяльності. Так, листом Міністерства аграрної політики і продовольства України від 11 червня 2024 р. встановлюється, що за своїм характером діяльність у сфері СЗТ є підприємницькою [2].

Таким чином, відсутність у Законі України «Про особисте селянське господарство» поняття, що являє собою діяльність у сфері СЗТ, значно ускладнює її здійснення особами, які ведуть ОСГ. З метою належного врегулювання зазначеного питання, пропонується встановити на законодавчому рівні, що члени ОСГ мають право надавати без використання найманої праці послуги у вказаній сфері, а саме послуги з тимчасового розміщення

(проживання) у житлових будинках, в яких вони проживають (не більше ніж на 10 ліжко-місць), харчування, а також організації дозвілля та заходів, пов'язаних із місцевими звичаями і традиціями. Це дозволить відокремити СЗТ від високоприбуткового туристичного бізнесу і не ототожнювати членів ОСГ, які надають такі послуги, з суб'єктами підприємницької діяльності.

В контексті зазначеного, показовим є намагання Уряду віднести осіб, які займаються СЗТ, до комерційних споживачів електричної енергії. Так, з одного боку, у Законі України від 13 квітня 2017 р. «Про ринок електричної енергії» зазначається, що до побутових споживачів належить індивідуальний побутовий споживач (фізична особа, яка використовує електричну енергію для забезпечення власних побутових потреб, що не включають професійну та/або господарську діяльність) (абз. 62 п.1 ст. 1). Зазначена норма дублюється і у Правилах роздрібного ринку електричної енергії, затверджених постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – *НКРЕКП*) від 14 березня 2018 р. № 312 (пп. 1.1.2 п. 1.1.). Аналіз положень вказаних нормативно-правових актів дозволяє стверджувати, що ОСГ і є побутовими споживачами. Слід підкреслити, що вказане визначення передбачає, що побутовий споживач може використовувати електроенергію виключно для побутових потреб. При цьому визначення останніх у Законі не наводиться. Але воно міститься у вищезгаданій постанові НКРЕКП. До недавнього часу до побутових потреб не відносилися лише наступні: споживання (використання) електричної енергії для здійснення нотаріальної, підприємницької, господарської та незалежної професійної діяльності, зокрема діяльності дата-центрів, центрів обробки даних, зі створення віртуальних активів (майнінгу) та надання платних послуг тощо (пп. 1.1.2 п. 1.1. постанови). Але з прийняттям Змін до постанови НКРЕКП від 14 березня 2018 р. № 312, затверджених постановою НКРЕКП від 19 червня 2024 р. № 1142, ситуація кардинально змінилася. Тепер перелік платних послуг уточнюється за рахунок послуг у сфері СЗТ і, відповідно, передбачається, що електрична енергія, яка використовується на об'єкті індивідуального побутового споживача (ОСГ) на непобутові потреби, зокрема для надання платних послуг, у т. ч у сфері СЗТ, обліковується за умовною (віртуальною) точкою комерційного обліку окремо та оплачується за відповідними тарифами (цінами) для непобутових споживачів електропостачальника (п. 2.3.12 глави 2.3 розділу II). Згідно з роз'ясненням НКРЕКП від 1 липня 2024 р., з метою приведення договірних відносин щодо розподілу/постачання електричної енергії на об'єкт побутового споживача на непобутові потреби, такий споживач

зобов'язаний звернутися: до оператора системи розподілу із заявою про організацію окремого обліку споживання електричної енергії на побутові потреби та оформлення акта розподіленої електричної енергії [3]. Практично, члени ОСГ, які надають послуги СЗТ, переводяться на комерційний облік електроенергії. Відповідно, у разі оформлення вищезгаданого акта розподіл обсягів індивідуального побутового споживача оператором системи розподілу здійснюється: на побутові потреби в межах обсягів соціальних нормативів для користування послугами з постачання та розподілу електричної енергії у житлових приміщеннях, на побутові потреби у розмірі перевищення зазначених обсягів енергії, встановлених постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 409 [3].

Слід зазначити, що згадані положення постанови НКРЕ від 19 червня 2024 р. № 1142 не узгоджуються із логікою Закону України «Про ринок електричної енергії». Як вказувалося вище, останній чітко встановлює, що побутові споживачі мають використовувати електроенергію виключно на побутові потреби і до таких потреб не належить лише професійна і господарська діяльність (абз. 62 п.1 ст. 1). А постанова НКРЕКП передбачає можливість побутових споживачів використовувати електроенергію на побутові потреби, тобто практично звужує розуміння поняття «побутовий споживач», що призводить до обмеження прав таких осіб порівняно із Законом. Крім того, вона зобов'язує побутових споживачів встановлювати точки комерційного обліку електроенергії, що взагалі не передбачено Законом.

Все вищезазначене, нажаль, свідчить, що держава не тільки не зацікавлена у розвитку місцевої ініціативи сільських мешканців та подальшому стимулюванню диверсифікованих видів діяльності на сільських територіях, а й створює умови для їх фактичного скорочення.

Список використаних джерел:

1. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : моногр. / В.В. Борщевський (наук. ред.). Львів: НАН України, Інст-т регіональних досліджень, 2012. 216 с.
2. Лист № 21-2020-09/15822 від 11 червня 2024 р. Архів ГО «Спілка сільського зеленого туризму України.
3. Щодо алгоритму дій індивідуального побутового споживача у разі зміни потреб споживання електричної енергії на об'єкті побутового споживача на побутові потреби. URL: <https://www.nerc.gov.ua/news/shchodo-algoritmu-dij->

individualnogo-pobutovogo-spozivacha-u-razi-zmini-potreb-spozivannya-
elektrichnoyi-energiyi-na-obyekti-pobutovogo-spozivacha-na-nepobutovi-potrebi

Григор'єва Христина Антонівна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕВЕРСИВНИЙ РУХ АГРОПРОТЕКЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У складних умовах сучасної України виживання агробізнесу та збереження його у більш-менш збалансованому вигляді є одним із пріоритетних завдань держави, яке має прямий вплив на національну безпеку. Окрім регулятивних дій, інституційних перетворень та контрольних заходів важливим інструментом у руках держави залишається цілеспрямована підтримка сільськогосподарських товаровиробників. Важливо наголосити на тому, що сучасні проблеми надання підтримки аграріям породжені не лише браком фінансування та складнощами воєнного стану. Глибокі корені цієї проблеми заховані в кризовому стані агропротекційного законодавства. У своїх публікаціях ми досить детально аналізували причини цього явища, особливості становлення та сучасні ознаки вітчизняного агропротекційного законодавства. Спираючись на проведені нами дослідження, ми можемо констатувати, що наразі агропротекційне законодавство України знаходиться на власному «еволюційному дні» – воно є найменш концептуальним, системним та ефективним за всю історію свого розвитку. Зокрема, двадцятиріччя Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» можна образно назвати апогеєм беспорядності та руйнування головного закону підгалузі агропротекційного законодавства.

За таких умов цілком очевидною є необхідність побудови нового агропротекційного законодавства України, яке би враховувало: а) новітні економіко-політичні обставини, зокрема, ведення воєнних дій та потреби післявоєнного відновлення; б) євроінтеграційні зобов'язання та перспективи; в) національні правові, екологічні, економічні та соціальні особливості.

Побудова нового агропротекційного законодавства України вимагає уважного, наукового обґрунтованого підходу. Найбільш послідовним та традиційним є такий алгоритм: 1) *концептуальний етап* (теоретична розробка нової системи агропротекційного законодавства, вибір правових механізмів та їх законодавчої форми, окреслення майбутньої системи законодавства); 2) *нормот-*

ворчий етап (створення нормативно-правових засад для функціонування нової системи підтримки); 3) *технічний етап* (створення, тестування, запуск необхідних інформаційних продуктів для належної реалізації законодавчих вимог). Однак системний аналіз нормотворчих кроків, здійснених протягом останніх двох років, доводить абсолютну реверсивність законотворчої роботи в цій галузі.

По-перше, не було зроблено змістовних кроків для втілення концептуального етапу. Жодних ініціатив щодо концептуальних розробок та формування методології майбутнього агропротекційного законодавства не було опрацьовано. Можливо, це пояснюється впевненістю законодавця у тому, що він швидко «перепише» європейські регламенти і у такий спосіб створить вітчизняне законодавче забезпечення. Однак уважне вивчення європейського досвіду регулювання державної підтримки сільського господарства доводить помилковість та небезпечність такого підходу. Насправді, на сучасному етапі розвитку спільної аграрної політики ЄС (2021 – 2027 роки) спостерігається активна децентралізаційна тенденція: кожна країна – член ЄС отримує все більше прав та можливостей для того, щоб, використовуючи задані правові інструменти, створити власну унікальну систему підтримки аграріїв, яка би оптимально задовольняла національні інтереси. Україна має вже зараз працювати над економічним обґрунтуванням та правовим оформленням найбільш вдалих протекційних рішень для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

По-друге, законодавець зберігає видимість того, що Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» реально працює. Наприклад, у нього періодично вносяться точкові зміни, деякі додаткові механізми, які здебільшого не функціонують жодного дня. Підтримування ілюзії дії закону замість досягнення його реальної ефективності – це вкрай негативна практика. Вона додатково гальмує процес нормального реформування агропротекційного законодавства, який має бути вже на стадії концептуальних розробок.

По-третє, не вирішуючи ідейно-методологічних та змістовних завдань, нормотворець активно переймається другорядними техніко-юридичними питаннями. Наприклад, це проявляється в просуванні трьох законопроектів про Державний аграрний реєстр (№ 11063 від 04.03.2024 року; № 11063-1 від 18.03.2024 року; № 11063-д від 25.06.2024). Останній законопроект про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр» був прийнятий та очікує підписання. Проаналізувавши законодавчі ініціативи щодо спеціального закону про ДАР, можна простежити суперечності, проблеми та прорахунки. Зокрема, вони виявляються в недостатньому обґрунтуванні необхідності

спеціального закону, в слабкому технічному виконанні законопроектної роботи, у стратегічній короткозорості щодо подальшого розвитку агропротекційного законодавства. Найбільш вагомим аргументом щодо передчасності прийняття такого закону слід вказати порушення послідовності розробки агропротекційного законодавства. Сучасний рівень законодавчого забезпечення ДАР цілком справляється із поставленими перед ним функціями. При цьому майбутня система агропротекційного законодавства, можливо, висуватиме нові вимоги та окреслюватиме додаткові завдання для ДАР. Цілком логічно було би дочекатися розробки концепції такого законодавства, прийняття його ключових законодавчих основ, і вже після цього розробляти за необхідності додаткові нормативно-правові акти щодо техніко-юридичного забезпечення агропротекційних процесів.

Окреслені явища – наслідки непослідовності нормотворчості – вже мають місце: висунуті законопроекти мали різне бачення побудови ДАР (із включенням лише сільськогосподарських товаровиробників або, навпаки, розширення суб'єктного кола за рахунок інших учасників аграрних відносин). Однак по суті це питання технічне – воно повинно вирішуватися не локально на рівні закону про ДАР: концепція законодавства про державну підтримку сільського господарства повинна представити комплексне бачення моделі підтримки аграріїв та чітко визначити завдання для усіх необхідних електронних систем (у тому числі й ДАР).

Подібна тенденція реверсивності (коли нормотворець демонструє зворотній рух у побудові системи законодавства) отримує своє підтвердження під час наукового аналізу проекту Стратегії розвитку агросектору України до 2030 року, який був підготовлений Мінагрополітики та оприлюднений у червні 2024 року. Цей проєкт рясніє сміливими, але розмитими цілями, на кшталт «підтримка відновлення та стійкості сільськогосподарського сектора», «обмеження розміру підтримки на одного виробника сільськогосподарської продукції» тощо. Однак при цьому Стратегія ставить цілком конкретні завдання щодо розробки і впровадження низки цифрових продуктів, які мають безпосереднє відношення до державної підтримки сільського господарства та мають походження з європейського законодавства (IACS – інтегрована система адміністрування та контролю, LPIS – система ідентифікації земельних ділянок, FADN – мережа даних бухгалтерського обліку фермерських господарств, AKIS – система сільськогосподарських знань та інновацій). Тобто у стратегічному документі абстрактно, широкими мазками зображено благородні цілі майбутньої аграрної політики, скромно упущено шляхи та конкретні дії для їх до-

сягнення, але при цьому дуже конкретно вказано на технічні засоби, які мають бути розроблені. Виникає питання, звідки вони взагалі з'явилися. Відповідь – із законодавства ЄС.

Справа у тому, що систему державної підтримки аграріїв в ЄС складають не лише змістовна частина такої підтримки (конкретні програми, умови отримання тощо), але й належне техніко-юридичне середовище для того, щоб уся ця система реально працювала: могли обиратися адресати, міг вираховуватися конкретний обсяг коштів, контролюватися законність таких нарахунків тощо. Для забезпечення цієї технічної частини агропротекційної системи створено цілу низку додаткових правових механізмів (спеціальні реєстри, електронні системи тощо). Саме їх вітчизняний нормотворець уже збирається створювати і впроваджувати в Україні. Хоча при цьому він ігнорує відсутність змістовної частини такої системи підтримки.

Більше того, залучаючи іноземну фінансову та організаційну підтримку, відповідні технічні рішення вже планується активно реалізовувати на рівні пілотних проєктів: наприклад, пробне впровадження FADN у межах реалізації проєкту ЄС «Інституційна та політична реформа дрібномасштабного сільського господарства» (IPRSA) буде здійснюватися на Полтавщині; пілотний проєкт системи ідентифікації сільськогосподарських ділянок (LPIS) планується до запуску в Львівській області. Тобто аналізовані нами реверсивні кроки не є гололівними – вони реально починають впроваджуватися, порушуючи усю логіку побудови стрункого законодавства про державну підтримку сільського господарства.

Отже, підбиваючи підсумки, можна зазначити, що наразі вітчизняне агропротекційне законодавство гостро вимагає докорінного реформування. При цьому найбільш виваженим є традиційний шлях його реалізації, який втілений у послідовному проходженні концептуального, нормотворчого і технічного етапів. Натомість проведене нами дослідження продемонструвало реверсивний рух нормотворчості, за якого у першу чергу вирішуються техніко-юридичні завдання без належного ідейного та нормативного забезпечення. Реверсивність нормотворчості майже гарантує наявність дефектів у майбутньому законодавстві, оскільки призводить до високого ризику колізійності та неузгодженості створеної у такий спосіб системи.

Дослідження здійснене у рамках виконання наукового проєкту (реєстраційний номер № 226/0062) відповідно до договору із Національним фондом досліджень України, за сприяння Кембриджського університету (Велика Британія).

Данілік Дар'я Михайлівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ КОРИСТУВАЧАМИ НАДР

Відомо, що землі сільськогосподарського призначення характеризуються пріоритетністю їх використання, насамперед, для ведення сільського господарства (ст. 23 ЗК України). Проте в сучасних умовах дотримання вказаного принципу ускладнюється за різних обставин.

Прикладом використання земель для сільського господарства не за цільовим призначенням може бути їх зайняття для здійснення надрокористування. Адже в сучасних умовах для пришвидшення пошуку корисних копалин, з метою збагачення мінерально-сировинної бази, все частіше використовуються землі сільськогосподарського призначення. Таке їх використання характеризується певними особливостями. Законодавець, в свою чергу, намагається встановити баланс між двома дуже важливими галузями економіки країни.

Надрокористувач пройшовши надскладний механізм отримання тимчасових прав на відповідні земельні ділянки для проведення розвідувальних робіт, отримує необхідні юридичні гарантії реалізації своїх прав у разі, якщо проведення таких робіт завершується позитивно.

Частиною 6 ст. 97 Земельного кодексу України, встановлено, що при переході із стану дослідно-промислової розробки у промислову розробку підприємствам, установам та організаціям, що проводять розвідувальні роботи, дозволяється використовувати земельну ділянку на підставі угоди на проведення розвідувальних робіт із власником землі або за погодженням із землекористувачем на період оформлення документів, що посвідчують право користування відповідною земельною ділянкою. Таким чином, виникає практичне запитання, подальшої правової долі такої земельної ділянки.

Статтею 130-1 чинного Земельного кодексу України «Переважне право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення» закріплено,

що переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають наступні суб'єкти: а) у першу чергу - особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення (металічні руди кольорових металів, металічні руди благородних металів, металічні руди рідкіснометалевих та рідкісноземельних металів, радіоактивних металів, електро- та радіотехнічна сировина), якщо відповідно до інформації, отриманої з Державного земельного кадастру, така земельна ділянка знаходиться в межах ділянки надр, наданої такій особі у користування, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди), що перебувають у власності особи, яка використовує земельну ділянку на праві власності, оренди, емфітевзису, суперфіцію, а також крім земельних ділянок для садівництва; б) у другу чергу – орендар земельної ділянки.

Суб'єкт переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення другої черги може реалізувати таке право лише у разі відсутності суб'єкта переважного права першої черги або відмови цього суб'єкта від реалізації такого права. Суб'єкт переважного права може відмовитися від реалізації такого права шляхом подання нотаріусу відповідної заяви, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально (ст. 130-1 ЗК України). Таким чином, у надрокористувача є законна можливість не реалізовувати своє переважне право на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення для потреб надрокористування, у разі продажу такої ділянки її власником.

Але найчастіше, як свідчить практика, надрокористувач зацікавлений реалізувати своє право на землю сільськогосподарського призначення, передбаченого ч. 6 ст. 97 Земельного кодексу України, шляхом встановлення земельного сервітуту, який характеризується певними особливостями. По-перше, сервітутне використання земель для потреб надрокористування здійснюється без зміни цільового призначення, що відрізняє його від оренди чи купівлі. По-друге, земельний сервітут можна встановити на певну частину земельної ділянки, що фактично використовується надрокористувачем. Отже, сервітутне землевикористання в даному випадку значно спрощує оформлення прав на необхідні земельні ділянки.

Таким чином необхідно зазначити, що бажано було б у земельному законодавстві закріпити особливості встановлення земельних сервітутів на земельні ділянки для потреб надрокористування, передбачених ч. 6 ст. 97 Земельного кодексу України та ін. Це стосується, у першу чергу, земель

приватної форми власності. Адже не вирішеними залишається низка практичних питань, наприклад, на яку оплату за встановлення земельного сервітуту може претендувати власник земельної ділянки та ін.

Єрмоленко Володимир Михайлович,

завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права

імені академіка В.З. Янчука,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО РЕЗЕРВУ

Юридіко-термінологічну конструкцію «державний продовольчий резерв» вперше було введено до широкого вжитку Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [1], зокрема п. 2.6 ст. 2, підп. 9.3.1 ст. 9 тощо, хоча в тексті Закону не розкривається зміст зазначеної дефініції. При цьому функції формування державного продовольчого резерву були передані спеціально створеному для цього Аграрному фонду, який діяв на основі спеціального Положення [2]. Створення державного продовольчого резерву гарантувало виконання Аграрним фондом важливих функцій: 1) забезпечення продовольчої безпеки держави; 2) проведення державної цінової політики в аграрному секторі економіки; 3) реалізацію державної підтримки аграрних товаровиробників. Відповідно в кінці 2005 р. було розроблено і прийнято Порядок формування державного продовольчого резерву [3].

Разом з тим, вже у 2009 р. окремим Законом [4] у базовому Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» поняття державного продовольчого резерву було замінене на державний інтервенційний фонд як змістовно ширше і відповідніше функціям Аграрного фонду через доповнення ст. 2 базового Закону пунктом 2.5-1, у якому розкривався зміст нововведеного терміну. Наступним логічним кроком стало прийняття порядку формування державного інтервенційного фонду [5], який успішно функціонував понад десять років, але був відмінений у березні 2021 року [6] після виключення (тобто фактичної відміни) поняття державного інтервенційного фонду з тексту Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», здійсненого п. 2 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» [7]. Цим було розірвано органічний зв'язок

між формуванням державного інтервенційного фонду і державною підтримкою аграрних товаровиробників через нівелювання законодавцем цього фонду, утім як і інтервенційного регулювання аграрного ринку в цілому. У зв'язку з цим відпала практична потреба в Аграрному фонді, Положення про який було вилучено на підставі урядової постанови від 2 вересня 2022 р. № 987 [8]. Водночас відмова від інтервенційного механізму регулювання аграрного ринку зумовлює наразі необхідність повернення до початкової дефініції державного продовольчого резерву.

Загальним негативним наслідком наведеного є те, що **функції формування державного продовольчого резерву досі нікому не передані.**

На цьому фоні цілком логічним виглядає включення державного продовольчого резерву до складу державного резерву з переданням функцій його формування відповідно до відання Державного агентства резерву України. По суті, аналіз визначення державного матеріального резерву, наданого в п. 5 ст. 1 однойменного Закону України «Про державні резерви» [9], дає підстави для такого висновку, адже державний матеріальний резерв розглядається як запас матеріальних цінностей, що складається із запасів сировинних, паливно-енергетичних, матеріально-технічних ресурсів, промислових і продовольчих товарів, лікарських засобів та медичних виробів, призначених для використання у мирний час, а також в особливий період. У свою чергу, п. 27 зазначеної статті складовою стратегічних потреб України вбачає потреби держави в запасах продовольчих ресурсів, необхідних для забезпечення національної безпеки, стабілізації економіки та виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. А ч. 2 ст. 9 цього Закону одним з напрямів формування номенклатури матеріальних цінностей державних резервів визнає продовольчий. Тим не менш, у Положенні про Державне агентство резерву України взагалі не йдеться про жодну продовольчу складову державного матеріального резерву, не кажучи вже про окремий продовольчий резерв [10], що в цілому унеможливорює поки що передачу формування державного продовольчого резерву до функцій вказаного державного органу. Наразі у владних кулуарах обговорюється ідея про створення Державного витратного агентства, якому будуть передані і функції фінансування державної підтримки сільського господарства. Але це жодним чином не стосується формування державного продовольчого резерву.

Зі сказаного випливає висновок, що з огляду на надважливість цього питання з погляду забезпечення продовольчої безпеки країни, особливо у воєнний час, воно потребує негайного конструктивного вирішення.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.
2. Про Аграрний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 06.07.2005 р. № 543. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543-2005-%D0%BF#Text>.
3. Про затвердження Порядку формування державного продовольчого резерву: постанова Кабінету Міністрів України від 24.10.2005 р. № 1029. *Офіційний вісник України*. 2005. № 43. Ст. 2714.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції: Закон України від 04.06.2009 р. № 1447-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-17#Text>.
5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлю матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників: постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 2010 р. № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2010-%D0%BF#Text>.
6. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2021 р. № 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/256-2021-%D0%BF#Text>.
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: Закон України від 05.11.2020 р. № 895-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 98. Ст. 3184.
8. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2005 р. № 543 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2022 р. № 987. *Офіційний вісник України*. 2022. № 94. Ст. 4360.
9. Про державні резерви: Закон України від 09.08.2023 р. № 3310-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 90. Ст. 341.
10. Про затвердження Положення про Державне агентство резерву України: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 р. № 517. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2014-%D0%BF#Text>.

Земко Алла Михайлівна,

*кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри права
Луцького національного технічного університету*

Філюк Олександра Сергіївна,

*кандидат юридичних наук, директор юридичної клініки «Veritas»
Луцького національного технічного університету,
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету*

ЩОДО МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ

Агробізнес є однією з провідних галузей економіки України, яка відіграє суттєву роль у забезпеченні національної продовольчої безпеки, створенні робочих місць та стимулюванні регіонального розвитку. Однак, як і в будь-якому іншому секторі економіки, агробізнес стикається з різноманітними конфліктами, що виникають з різних підстав між різними суб'єктами господарювання. Конфлікти в аграрному секторі мають багатофакторну природу та можуть виникати на різних етапах виробничо-збутового ланцюга: від вирощування та обробки сільськогосподарської продукції до її реалізації на внутрішньому або зовнішньому ринках.

До найбільш поширених типів конфліктів у сфері агробізнесу належать договірні спори, земельні спори, конфлікти щодо якості та обсягів постачання продукції, питання кредитування та фінансових зобов'язань, екологічні та інші конфлікти. Враховуючи сезонний характер аграрного виробництва та високу залежність від природно-кліматичних умов, затримки у вирішенні таких спорів можуть мати суттєві негативні наслідки для всіх учасників ринку, зокрема призвести до втрати врожаю, фінансових збитків або зриву контрактів.

З огляду на це, особливої актуальності набувають механізми альтернативного вирішення спорів, серед яких медіація посідає важливе місце. Медіація як інструмент позасудового врегулювання конфліктів дозволяє учасникам агробізнесу не лише швидше вирішувати спори, а й зберігати ділові відносини, що є критично важливим для подальшого сталого розвитку галузі.

Відповідно до Закону України «Про медіацію», медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегу-

лювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Важливою особливістю медіації є добровільність та конфіденційність процесу, що сприяє більш відкритому діалогу між сторонами. Медіатор не приймає рішень замість сторін, а лише сприяє їхньому пошуку компромісу, допомагаючи ідентифікувати інтереси кожної сторони і знайти рішення, що їх задовольнить.

Конфлікт, вирішений через медіацію, дозволяє сторонам зберегти партнерські відносини, що є важливим аспектом для довгострокової співпраці в аграрній сфері. Медіація дає змогу сторонам знайти нестандартні рішення, які враховують специфіку агробізнесу, природні ризики та інші фактори, що впливають на діяльність учасників ринку.

У процесі медіації інформація про конфлікт не стає публічною, що дозволяє сторонам уникнути негативного впливу на репутацію, що часто є ключовим питанням для агробізнесу. Конфіденційність процесу допомагає зменшити рівень напруженості між сторонами та зберегти добрі партнерські стосунки на майбутнє.

Економічна вигода медіації є суттєвим чинником, що сприяє її поширенню. Оскільки судові процеси можуть бути дорогими та затяжними, багато підприємств аграрного сектору, зокрема дрібні фермерські господарства, часто не можуть дозволити собі тривалі судові процеси. Особливо актуальним це питання є в умовах повномасштабної агресії держави-окупанта проти України, яка має значний і багатосторонній вплив на фінансовий стан та платоспроможність суб'єктів аграрного бізнесу. Зокрема, мова йде про такі ключові фактори, як знищення або пошкодження інфраструктури, зниження експорту та логістичні труднощі, фінансові втрати через нестабільність ринків, зростання витрат на виробництво, втрата трудових ресурсів, фінансові проблеми та збитки через зниження доходів і підвищення витрат, що ускладнює погашення кредитів і залучення нових фінансових ресурсів. Медіація, в свою чергу, надає можливість значно скоротити фінансові витрати та зменшити ризики, пов'язані з можливими втратами через затягування вирішення спору.

Незважаючи на численні переваги, медіація в сфері агробізнесу в Україні ще не набула широкого застосування. Основні виклики полягають у недостатній обізнаності учасників ринку про цей інструмент, відсутності правової культури медіації та недосконалості законодавства. Однак, поступове зростання кількості успішних кейсів використання медіації та активізація роботи професійних медіаторів підвищують довіру до цього методу вирішення спорів.

З огляду на вищезазначене, розвиток медіації в агробізнесі має значний потенціал для подальшого зростання. Вона не лише сприяє ефективному

вирішенню спорів, але й підтримує довгострокову стійкість агропромислового сектору, що є критично важливим для економіки країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> .

Івченко Людмила Сергіївна,
*здобувачка вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
за спеціальністю 081 «Право»
Сумського національного аграрного університету*

ЕКОЦИД ЯК ПРЯМА ЗАГРОЗА АГРОБІЗНЕСУ

В процесі ведення бойових дій шкода докiллю виникає внаслідок руйнації промислових об'єктів та вчинення актів, спрямованих на зумисне знищення рослинного та тваринного світу. Проте не слід виключати варіант використання навколишнього середовища як одного із інструментів ведення військових дій.

Інфраструктура водозабезпечення України неодноразово була мішенню під час здійснення обстрілів рф. Водні об'єкти нашої держави зазнали непоправних втрат, зокрема, через знищення ГЕС, забруднення прибережних морських вод, вчинення мору риби та знищення водної біоти.

Так, в серпні 2024 року рф спричинила екологічну катастрофу, забруднивши річку Сейм, скинувши в її води відходи з невідомих речовин [1]. Наслідком таких дій стало: почорніння води, зниження рівня кисню у воді майже до нульового значення, масовий мор риби (плоскирка, головень європейський, карась срібний, лящ, щука звичайна, в'язь, сазан, сом європейський, окунь звичайний, плітка звичайна, білизна звичайна), впадання забрудненої води в річку Десна. Такі дії окупантів мають нищівні наслідки для аквакультури, продуктової безпеки та ведення агробізнесу.

Відповідно до статті 54 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол I від 8 червня 1977 року) заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування, незалежно від мотивів, ніби з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з якої-небудь іншої причини

[2]. Всупереч зазначеної норми міжнародного права рф неодноразово спричиняла екоцид і використовувала його як один із засобів ведення війни.

Відповідно до статті 441 Кримінального кодексу України екоцид - це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [3].

Так, у березні 2022 року вчинено один із актів екоциду на території України ворожими військами - пошкоджено гідроспоруду Оскільського водосховища, найбільшого на Лівобережній Україні, що слугувало забезпеченню живлення маловодних районів Луганщини та Донеччини. Паводком знищено екосистему водосховища та сотні кілометрів нерестовищ. За розрахунками Держекоінспекції, завдано збитків на суму близько 2,1 млрд грн, зокрема, загинуло близько 2 млн одиниць риби на суму 883,7 млн грн [4].

Наслідком підриву Каховської ГЕС стало обміління нерестилищ, загибелі іхтіофауни й амфібій, знищення екосистем мілководних заток і плавнів. Крім, того Каховська ГЕС була джерелом для масштабної іригаційної системи поливу південних районів України. Сотні фермерів і приватних господарств залишились без гідрологічного забезпечення, що стало загрозою не лише для ведення агробізнесу, але й для продовольчої безпеки країни.

Внаслідок атаки дронами-камікадзе на один із терміналів м. Миколаїв було пошкоджено резервуари з соняшниковою олією. Площа забруднення акваторії Бузького лиману склала близько 750 кв м. Із поверхні води було зібрано 675,8 куб. м олії, сума збитку склала 39 928,5 млн грн [5]. Знищення готової продукції олії створило великі збитки для підприємств, а забруднення лиману олійною масою - до загибелі морської біоти.

Шахта «Юнком» з 2014 року залишається так званою «пороховою бочкою» в передмісті Єнакієвого Донецької області, де з 1979 року проводилися підземні ядерні випробування, яка несе загрозу радіоактивного забруднення навколишнього середовища. Довгий час вона залишалась законсервованою проте російськими фахівцями визнана безпечною попри загрозу її затоплення. Наслідком чого може стати розмивання радіоактивного ґрунту, що призведе до потрапляння радіоактивних матеріалів у річки Кальміус і Сіверський Донець, а потім - у Чорне й Азовське моря [6, с.179]. Вподальшому така потенційна екологічна катастрофа може призвести до радіоактивного забруднення вод не однієї держави.

Кількість злочинних актів проти довкілля внаслідок бойових дій на території нашої держави збільшуватися з кожним днем. Вчинення злочинів

екоциду рф під час ведення бойових дій в Україні створило значні перепони для ведення агробізнесу. Внаслідок чого існує загроза для продовольчої безпеки не лише для населення нашої країни, але й для таких держав, зокрема, як Китай, Єгипет, Індонезія, країни ЄС, Туреччина, Пакистан, Бангладеш, Марокко, Туніс, Саудівська Аравія, Корея, Лівія. Саме тому вся міжнародна спільнота повинна зосередитися на зупиненні використання екоциду, як інструменту війни, та сприяти збереженню агробізнесу (наприклад, шляхом перенесення підприємств, запровадження дотацій, тощо).

Список використаних джерел:

1. Екологічна катастрофа на Сеймі: російські окупанти отруїли річку. URL: https://darg.gov.ua/index.php?lang_id=1&content_id=13887&lp=47
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Офіційна сторінка Державної екологічної безпеки URL: <https://www.facebook.com/100064521413173/posts/pfbid02BQN6KdBbdwn6aU2VhT1DeHiYkgJKthmopt3DCgmN3ckdPboUmZNiUTWiRLQ9rF2ul/?app=fbl>
5. Пошкоджені внаслідок обстрілу резервуари з олією. У Миколаєві екологи підраховали збитки. 13.02.2023 р. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/384275-poskodzeni-vnaslidok-obstrilu-rezervuari-z-olieu-u-mikolaevi-ekologi-pidrahuvali-zbitki/#:~:text=%D0%A3%20%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%94%D0%B2%D1%96%20%D1%81%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%88%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%8F%20%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BB%D0%B0,%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%2D%D0%97%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D1%83>.
6. Стрельник В. В. Екологічні загрози у зоні Операції Об'єднаних Сил. Юридичний науковий електронний журнал, № 6, 2018. с.178-180.

Ігнатенко Ірина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СТАН ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Активність інвестицій в землю зумовлена кількома факторами, найважливіші з яких пов'язані з міжнародною продовольчою безпекою та енергетичними проблемами. Припущення щодо низьких цін на продовольство та енергоносіїв були похитнуті підвищенням цін на продовольство та нафту в 2007 та 2008 роках. Занепокоєння щодо продовольчої безпеки змусили уряди-інвестори підтримати інвестиції приватних інвесторів у сільськогосподарські землі. На сьогодні ця тенденція продовжується.

Глобальна фінансова криза також спонукала інвесторів приватного сектору шукати нові, потенційно прибуткові варіанти інвестування. Корпоративні та фінансові інтереси очікують високих показників прибутку від сільськогосподарських товарів і землі, оскільки вони усвідомили потенціал інвестування в сільськогосподарське виробництво, де доступ до значних земельних ділянок є дешевим. У міру зростання цін компанії, які раніше займалися лише переробкою та дистрибуцією харчових продуктів, переходять до здійснення виробництва, щоб уникнути закупівлі сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Ще одним фактором є попит на біопаливо. Державні та приватні інвестори придбали сільськогосподарські землі для вирощування біопаливних культур для досягнення енергетичної безпеки, пом'якшення кліматичних змін, розвитку сільської місцевості та збільшення експорту. Збільшення цін на паливо в найближчій перспективі може змусити інвесторів продовжувати шукати сільськогосподарські землі для цієї мети, хоча занепокоєння продовольчою безпекою можуть послабити ентузіазм щодо такого використання. Інші фактори включають зростання попиту на не продовольчі сільськогосподарські товари, такі як каучук і бавовна, видобуток корисних копалин, можливості

розвитку туризму та можливість отримання платежів за поглинання вуглецю в майбутньому.

Сучасний агробізнес динамічно адаптується до потреб національного й світових аграрних ринків та відмовляється від неприбуткових культур і тваринницьких галузей. Із метою вирощування високих урожаїв виснажливо використовуються сільськогосподарські землі, внаслідок чого руйнується ґрунтовий покрив і знижується екологічна стійкість агроландшафтів.

Інвестори прагнуть отримати доступ до землі, щоб задовольнити попит на продовольство та енергетичні ресурси, звільнитися від залежності на світових ринках і максимізувати прибуток. Важко отримати всебічне розуміння природи та масштабів інвестицій в землю або оцінити їхній вплив на людей. Це пояснюється тим, що угоди рідко стають публічними і часто не привертають уваги ЗМІ. Таким чином, поточний обсяг таких інвестицій, особливо в окремих країнах, невідомий.

Крім того, остання хвиля іноземних інвестицій в землю відрізняється від минулих періодів насамперед розміром придбання землі (понад 300 000 га) і ступенем, до якого продовольча та енергетична безпека є рушійною силою інвестицій. Багато інвесторів віддають перевагу отриманню прав власності, оскільки вони отримують найвищий рівень контролю над землею та своїми інвестиціями, а також не вразливі до перегляду умов договору оренди.

«Захоплення землі» викликало дискусії між тими, хто виступає за інвестиції в землю, і тими, хто проти цього. Одні розглядають інвестиції в землю як можливість залучити необхідні інвестиції для покращення сільськогосподарського сектора та передачі технологій з подальшим впливом на створення робочих місць. У той час як інші бачать інвестиції в землю як загрозу для дрібних фермерських господарств, продовольчої безпеки, навколишнього природного середовища та соціально-економічної стабільності в країнах, що розвиваються. Незважаючи на те, що ці дебати тривають, доступні дані та дослідження вказують на більше ризиків, ніж переваг, пов'язаних із цим явищем.

Масштабні інвестиції можуть підвищити продуктивність землі, покращити доступ до технологій, створити робочі місця, диверсифікувати місцеву економіку, збільшити місцеві доходи, створити ринкові зв'язки та залучити додаткові інвестиції. Однак потенційні ризики значні: втрата дрібних фермерських господарств, збільшення безземельності, подальша маргіналізація бідних верств населення, конфлікти та соціальні заворушення, нераціональне використання ресурсів і погіршення стану навколишнього природного

середовища. Ці ризики можна пом'якшити шляхом посилення безпеки місцевого землеволодіння та інвестиційних угод, які регулюють ці проекти.

Крім того, в земельних угодах у більшості випадків нехтують положеннями, які стосуються екологічних питань, таких як забруднення ґрунту та водних ресурсів від використання добрив, пестицидів і гербіцидів для вирощування монокультурних продовольчих культур для виробництва біопалива, і ця практика має руйнівний вплив на біорізноманіття.

На сьогодні основними країнами-інвесторами є Саудівська Аравія, Японія, Китай, Індія, Південна Корея, Лівія, Єгипет, країни Перської затоки, США, Катар і Об'єднані Арабські Емірати. Значну увагу привернули придбання державними установами з Китаю, Південної Кореї, країн Перської затоки та Лівії.

При цьому зростає участь не лише державних інвесторів, але і приватного сектору. Наприклад, останнім часом приватні інвестори з Індії привертають увагу в ЗМІ щодо земельних інвестицій в Африці. Хоча більшість інвесторів є іноземними, вітчизняні інвестори все частіше беруть участь у цих придбаннях. Іноземні інвестори досить часто інвестують у партнерстві з вітчизняними підприємствами, особливо там, де іноземці не можуть законно придбати землю.

Різні зацікавлені сторони стурбовані придбанням земель в Україні серйозними геополітичними гравцями, які потерпають від нестачі продовольства. На сьогодні не всі питання функціонування ринку землі в Україні є законодавчо врегульованими. Існує загроза неконтрольованого «захоплення землі», спричинення шкоди українським фермерам. Регулювання цих процесів є важливим завданням України, вирішення якого дозволить забезпечити екологічний захист землі, підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, зберегти найбільш цінну частину земельних ресурсів держави – землі сільськогосподарського призначення.

Законодавство більшості розвинених країн допускає продаж сільськогосподарських земель. Це пов'язано з тим, що ринок землі є потужним засобом стимулювання зростання сільськогосподарської продукції. Однак, для обігу землі до користувачів, багато країн, розробляючи законодавчі норми, контролюють земельні відносини, накладають обмеження на придбання землі у власність. Деякі країни вже вжили заходів, щоб хоча б тимчасово контролювати ситуацію. Так, деякі запровадили мораторій на купівлю землі іноземцями, зокрема Камбоджа та Лаос. Інші країни розробили проекти законодавства щодо обмеження купівлі землі іноземцями, зокрема Мозамбік, Аргентина, Бразилія та Танзанія. Уряди деяких розвинених країн звертають увагу на занепокоєння

громадськості щодо продажу ферм іноземцям, вимагаючи переваг для місцевих громад і створення робочих місць від угод з іноземними інвесторами. Австралія створює реєстр іноземних власників сільськогосподарських угідь. У Канаді іноземні інвестори повинні довести наявність «чистої вигоди» для Канади від будь-яких інвестицій понад 332 мільйони доларів США. Нова Зеландія перевіряє всі іноземні придбання сільськогосподарських угідь площею понад 5 гектарів.

Отже, щоб пом'якшити негативний вплив земельних інвестицій, потрібен подальший прогрес у сферах: 1) управління земельними ресурсами: заохочення урядів країн, що розвиваються, надання їм можливостей і підтримки для проведення інклюзивного національного обговорення земельної політики та забезпечення виконання керівних принципів; 2) інформування місцевих громад, щоб вони могли отримати компенсацію за втрату землі чи засобів до існування; 3) прозорості проекту, щоб інвестори могли нести відповідальність перед постраждалими громадами та урядом.

Цікавою є пропозиція щодо створення міжнародного кодексу поведінки щодо земельних інвестицій. Цей кодекс поведінки підкреслить необхідність прозорості операцій із землею. У кодексі будуть визначені способи захисту урядів від погіршення навколишнього природного середовища з боку короткострокових інвесторів і гарантії того, що національна політика гарантуватиме продовольчу безпеку під час міжнародних продовольчих криз. Хоча цей кодекс поведінки має добровільний характер, це був би документ із відкритим вихідним кодом, який могли б використовувати уряди країн, що розвиваються, з метою гарантування, що земельні угоди в таких країнах максимізують розподіл вигод між приймаючою країною та інвестором. Зараз Продовольча та сільськогосподарська організація та Світовий банк працюють над створенням міжнародного кодексу поведінки для міжнародних земельних інвестицій.

Ковтун Олена Миколаївна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та адміністративного права,
Академія адвокатури України*

ВПЛИВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сьогодні шкода, завдана довкіллю внаслідок війни, вже перевищує 2,4 трильйона гривень [1]. Але це лише «верхівка айсберга», тому що обчислити розмір реально заподіяної шкоди уявляється можливим лише після деокупації всієї території України та розробки і прийняття спеціальних методик, які б базувалися на концепції екосистемних послуг.

Україна і світ перебувають на межі екологічної катастрофи, і війни наближають нашу планету до цього стану. У ході збройної агресії російської федерації проти України внаслідок постійних обстрілів виникають масштабні лісові пожежі, знищуються природоохоронні території, флора та фауна, екосистеми забруднюються небезпечними хімічними речовинами від боєприпасів, військової техніки. У 24-му принципі Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку (1992 рік) зазначено, що війна неминуче здійснює руйнівний вплив на процес сталого розвитку, тому держави мають поважати міжнародне право, що забезпечує захист довкілля, під час збройних конфліктів і мають співпрацювати, за необхідності, у справі його подальшого розвитку [2, с. 104]. Але російська федерація є державою-агресором, яка не поважає та грубо порушує норми та принципи міжнародного права, зокрема принцип сталого розвитку.

Основні ідеї та принципи сталого розвитку були вперше представлені Всесвітньою комісією з питань навколишнього середовища і розвитку під головуванням Гро Харлем Брундтланд в Доповіді 42-й сесії Генеральної асамблеї ООН в 1987 р. і згодом розвинуті на численних світових форумах, зокрема: на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) та багатьох інших. Базовою ідеєю концепції сталого розвитку виступає інтеграція трьох компонентів – економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього природного середовища. Всі три компоненти мають

бути врівноважені, заперечується пріоритетність жодного з них у підходах до регулювання та прийняття управлінських чи господарських рішень на всіх рівнях [3, с. 46].

Сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку визначено Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затвердженими Законом України від 28 лютого 2019 року, однією з основних засад державної екологічної політики [3, с. 47].

Як спосіб забезпечення принципу сталого розвитку можна розглядати прийняття у вересні 2015 р. на Саміті ООН 17 Цілей Сталого розвитку (далі – ЦСР), яких світ прагне досягти до 2030 року [4].

Збройна агресія російської федерації значно уповільнила, а в деяких випадках, навіть унеможливила досягнення ЦСР як Україною, так і усім світовим співтовариством. Розглянемо кожну ЦСР:

1. Подолання бідності: війна спричинила зростання бідності в Україні в десятки разів. Зростання цін на енергоносії та продукти харчування може призвести до крайньої бідності понад 40 млн людей у світі.

2. Подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства: збройна агресія вплинула на національну та міжнародну продовольчу безпеку і загрожує глобальною продовольчою кризою.

3. Міцне здоров'я і благополуччя: рашисти руйнують медичні заклади, пологові будинки, аптеки, знищують карети швидкої допомоги, вбивають медиків; через військові дії ускладнюється доступ людей до медичних послуг.

4. Якісна освіта: руйнуються заклади освіти, через обстріли та тривоги учасники освітнього процесу змушені навчатися онлайн або взагалі позбавлені можливості навчатися.

5. Гендерна рівність: будь-який воєнний конфлікт призводить до значного скорочення населення чоловічої статі, що значно ускладнює реалізацію принципу гендерної рівності.

6. Чиста вода та належні санітарні умови: ще задовго до збройної агресії така проблема існувала, а після неї постала надзвичайно гостро, оскільки багато українців не мають доступу до безпечної води через причини, породжені воєнними діями.

7. Доступна та чиста енергія: Україна та світ живе в умовах ядерного тероризму та ядерного шантажу з боку рф. Як відомо, Європейський Союз у

2019 році проголосив вкрай амбітну мету (так званий Європейський зелений курс, The European Green Deal): континент стане кліматично нейтральним до 2050 року. Останнє означає істотне зменшення парникових викидів в атмосферу, поступову відмову від вугілля та природного газу, а також більшу увагу до відновлювальних джерел енергії. Але реалізація зеленого курсу ЄС поставлена під загрозу через збройну агресію російської федерації проти України.

8. Економічне зростання та гідна праця: внаслідок збройної агресії багато людей втратили роботу, спостерігається значне падіння ВВП, зниження показників економічного розвитку очікує більше ста країн світу.

9. Промисловість, інновації та інфраструктура: збройна агресія призвела до масштабних руйнувань промислових об'єктів, виробничої та критичної інфраструктури.

10. Зменшення нерівності: будь-який воєнний конфлікт посилює соціальне розшарування та нерівність (в усіх її розуміннях та значеннях).

11. Сталий розвиток міст і громад: рашисти руйнують житлові будинки, цивільну інфраструктуру, знищують цілі міста та інші населені пункти.

12. Відповідальне споживання: в умовах війни неможливе економне використання природних ресурсів, тому що до існуючих потреб додаються зростаючі потреби на оборону, внаслідок воєнних дій значно збільшуються обсяги відходів, з'являються нові їх категорії.

13. Боротьба зі зміною клімату: війна чинить негативний вплив на клімат; відбудова України також матиме своїм наслідком значні викиди парникових газів, що негативно впливатиме на зміну клімату та загрожує глобальним зусиллям з досягнення цілей Паризької кліматичної угоди.

14. Збереження океанів, морів і морських ресурсів: внаслідок російсько-української війни Чорне та Азовське моря є забрудненими, замінованими і небезпечними для судноплавства.

15. Захист та відновлення екосистем суші: внаслідок російського вторгнення на території України відбулося руйнування та пошкодження екосистем, знищено та пошкоджено значну кількість особливо охоронюваних територій та об'єктів.

16. Мир, справедливість та сильні інститути: досягнення цієї ЦСР наразі є неможливим, починаючи з 24 лютого 2022 року – моменту повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Мабуть, ця ЦСР є першочерговою для України та світу, оскільки без її реалізації неможливе досягнення інших ЦСР. На тлі війни в Україні активізувалися хабарництво та корупція.

17. Партнерство заради стійкого розвитку: заради майбутнього людської цивілізації всі зусилля світового співтовариства мають бути спрямовані на припинення цієї жахливої агресії, щоб Україна мала можливість повернутися до своїх зобов'язань щодо досягнення ЦСР, визначених Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року №722/2019 [5].

Проте Україна не повинна припиняти поступ до досягнення ЦСР навіть в умовах збройної агресії. Це складно, але можливо. Наведу лише один приклад (у контексті реалізації ЦСР 15 «Захист та відновлення екосистем суші»), що стосується можливості та необхідності відновлення Великого Лугу.

Великий Луг – один з найбільш важливих природних та історичних ландшафтів України. Цю ділянку було затоплено в 1955-1958 роках водами Каховського водосховища, попри те що тут зберігається багато пам'яток Запорозької Січі та зустрічалася велика кількість рідкісних тварин і рослин. На 70 років Великий Луг був втраченим для природи, науки та української ідентичності. Але 6 червня 2023 року, внаслідок підризу російськими військовими греблі Каховської ГЕС, водосховище за кілька тижнів перестало існувати, що поставило Україну на роздоріжжя. Тепер необхідно прийняти історичне рішення [6].

Відновлення Великого Лугу може стати наймасштабнішим європейським екологічним проектом [7]. Маємо докласти зусиль, щоб цей проект було успішно зреалізовано, оскільки він відповідає національним інтересам і знаходиться у площині екологічної політики Європейського Союзу. Адже, як відомо, у травні 2020 року Європейська Комісія презентувала «Стратегію збереження біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи в наше життя» [8]. Стратегія містить конкретні зобов'язання та дії, які мають бути виконані на території ЄС до 2030 року. Серед найбільш амбітних цілей документа: щонайменше 30% суходолу та 30% морських акваторій повинні стати заповідними територіями; щонайменше 10% сільгоспугідь мають бути виведені з обробітку й відновлені до природних екосистем, використання пестицидів має скоротитися на 50%; щонайменше 25 000 км річок планується відновити до стану вільно плінних [8]. У липні 2023 року Європарламент ухвалив закон «Про відновлення природи», що передбачає повернення до 2030 року 20% площі європейських держав з ландшафтів, які вже не є природними, у природні [9].

Як бачимо, там, де йде війна, сталий розвиток неможливий. Російсько-українська війна чинить негативний вплив на всі ЦСР, перешкоджає їх

реалізації і становить загрозу національній та міжнародній безпеці (екологічній, продовольчій, ядерній, енергетичній, кліматичній тощо). Проте Україна не повинна припиняти поступ до досягнення ЦСР навіть в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Завдана довкіллю шкода внаслідок війни вже перевищує 2,4 трильйона гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3850599-zavdana-dovkillu-skoda-vnaslidok-vijnivze-perevisue-24-triljona-strilec.html> (дата звернення: 17.09.2024).

2. Ковтун О.М. Еколого-правові аспекти збройної агресії Російської Федерації проти України. *Наук. вісник Ужгородського нац. університету*. Серія «Право». Вип. 83. Ч. 2. Ужгород, 2024. С. 103-109. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/16-1.pdf> (дата звернення: 17.09.2024).

3. Ковтун О.М. Соціально орієнтована економіка в умовах сталого розвитку та кліматичних змін: еколого-правовий аспект. *Правове забезпечення соціально орієнтованої економіки [Електронне видання]: Матер. круглого столу (27 квітня 2021 р.)* / відп. ред. Н.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 46-48. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/948816d6891df459e5c17b5eaac4261d.pdf> (дата звернення: 17.09.2024).

4. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 17.09.2024).

5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 17.09.2024).

6. Каховську ГЕС з водосховищем категорично не можна відновлювати: думка екологів. URL: <https://www.unian.ua/ecology/kahovsku-ges-z-vodoshovishchem-vidnovlyuvati-kategorichno-ne-mozhna-prichini-12368295.html#:~:text=%D0%97%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B0%2C%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%20%D0%B0%D1%80%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%8C,%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B>

[5%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%22.](#) (дата звернення: 17.09.2024).

7. Чому слід відродити Великий Луг? URL: <https://uncg.org.ua/chomu-slid-vidrodyty-velykyj-lug/> (дата звернення: 17.09.2024).

8. Стратегія збереження біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи в наше життя. URL: <https://uncg.org.ua/stratetiia-bioriznomanittia-ies-do-2030-roku-povernennia-pryrody-v-nashe-zhyttia/> (дата звернення: 17.09.2024).

9. Європарламент підтримав закон про відновлення природних екосистем. URL: https://lb.ua/world/2023/07/13/565051_ievroparlament_pidtrimav_zakon_pro.html (дата звернення: 17.09.2024).

Daryna Kondratenko

PhD, Assistant of Department of Land and Agrarian Law of Yaroslav Mudryi National Law University

THE STATE AGRARIAN REGISTER (SAR): THE KEY TO DIGITALIZATION OF UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

The State Agrarian Register of Ukraine (SAR) has become a key tool in reforming the agricultural sector during the war, aimed at supporting national food security and ensuring transparency in the management of agricultural resources. The creation of the AAR is a response to the large-scale challenges faced by farmers during the war: destruction of agricultural land, difficult access to finance and resources, and disruption of supply chains. The introduction of the registry allows for more efficient monitoring and management of government support programs, providing targeted assistance to farmers affected by the war.

It is especially important that in the context of uncertainty and crisis, the SAR opens up new opportunities for attracting international assistance, including grants, subsidies and technical support from Ukraine's international partners. This helps to ensure the sustainability of the agricultural sector and contributes to its recovery, despite the difficult conditions it faced due to military aggression.

Thanks to the registry, farmers have access to a number of benefits, such as simplified access to government subsidies, soft loans, and compensation for losses incurred as a result of the war. This contributes to the efficiency of public administration in the agricultural sector, allowing resources to be directed to where they are most needed and to provide prompt assistance to those who need it most. In times of war, the SAA also serves as a tool to ensure transparency and fight corruption, as it provides open access to data on agricultural activities and state support.

Thus, the implementation of the State Agrarian Register is an important step in stabilizing Ukraine's agricultural sector in the context of war, ensuring sustainable development of the sector and contributing to the more efficient use of state and international resources.

The new system provides for the expansion of the circle of users of the State Agrarian Register (SAR), which will allow not only agricultural producers but also water user organizations and agribusinesses to receive state support. The law regulates the legal status of the DAR and defines the sources of its financing, as well as

the powers of the holder, administrator and technical administrator of the register. In addition, it defines the objects of the register and the types of information to be processed in it, provides for the possibility of generating extracts from the SAR, and establishes the rights and obligations of users. The document also provides for the mandatory use of the registry data to provide state support, partial loan guarantees for small and medium-sized businesses, and support for agricultural insurance. The regulation of the SAR is being brought in line with the requirements of the Law of Ukraine “On Public Electronic Registers”, and it is planned to create separate subsystems that will transform the registry into the State Register of Agricultural Producers. Monitoring of the targeted use of state aid and grants in agriculture is being introduced, taking into account the positions of international partners, and electronic information interaction of the State Agency for Agrarian Policy with other information systems, cadastres and resources is being ensured to improve the efficiency of data exchange.

Advantages of the register for agricultural producers: - simplified access to state support; - the ability to obtain information about themselves from state registers in a “single office” and the ability to track it, in particular in terms of changes in the legal status of a land plot; - improved access to bank lending and cheaper financial resources due to the availability of information about the entity and the management of the state loan guarantee program. The information in the register will have the status of official for the bank; - obtaining up-to-date information on state support and other aspects of agricultural policy; - the service provides additional functions and services: to request a visit of the State Tax Service inspector, to order any certificates and registers about oneself, to notify the StateGeoCadastre or any other registers of errors [1].

The problems that this registry is intended to solve include: submission of applications for state support and its administration is carried out manually, which leads to errors, corruption risks, time and financial costs for the state and the farmer; limited registration of agricultural producers and lack of reliable and up-to-date statistical information about the industry, which makes it impossible to formulate a quality agricultural policy; low level of spread of electronic public services in the agro-industrial complex; lack of stable, reliable

In connection with the functioning of the State Agrarian Register (SAR), President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy signed Law No. 11063-d “On the State Agrarian Register”, which was adopted by the Verkhovna Rada as a whole on September 19, 2024, supported by 267 deputies. The adoption of this law is a requirement of the Ukraine Facility Plan and the World Bank's DPL, and the adoption of the law will fa-

cilitate further digitalization of the agricultural sector, which is one of the key requirements of international partners, and will turn the SAR into a single electronic window for interaction between agricultural producers and the authorities. The law expands the range of users who will be able to receive state support, including not only agricultural producers but also water user organizations and agribusinesses [3].

The adopted law provides for the regulation of the legal status of the State Agency of Water Resources and determination of sources of its financing. The SAR will function as a comprehensive information system that ensures the collection, processing and storage of data, provision of administrative and other public services. It defines the powers of the holder, administrator and technical administrator of the system, as well as the objects and types of register information to be processed. The law also provides for the generation of extracts from the SAR, defines the rights and obligations of users, and provides for the mandatory use of the registry data when providing state support, partial guarantees for loans to small and medium-sized businesses, and to support agricultural insurance.

In addition, the law brings the provisions governing the functioning of the State Register in line with the Law of Ukraine “On Public Electronic Registers” and provides for the creation of separate subsystems of the register. This will make it possible to transform the current SAR into the State Register of Agricultural Producers (farmers' register). The law also introduces monitoring of the targeted use of state support, assistance and grants in agriculture, taking into account the positions of international partners, and ensures electronic interaction of the State Agrarian Register with other information systems, resources, cadastres and communication platforms.

The State Agrarian Register (SAR) is implementing a number of projects aimed at supporting Ukrainian agricultural producers, including those affected by the hostilities. One of these projects is the provision of free assistance in the form of mineral fertilizers, funded by international organizations such as USAID. Through the SAR, farmers can apply for support programs, gaining access to national and international resources, including grants, technical assistance, subsidies, and concessional loans.

The projects in the SAR provide an opportunity to quickly obtain resources for field work, support production activities, and restore the agricultural sector in war-affected regions. The registry also includes programs for infrastructure development, in particular for small and medium-sized agricultural enterprises, which can receive compensation for destroyed assets and subsidies for the restoration of production. All available projects are displayed in the “Available Programs” section, which allows farmers to quickly find the help they need and apply online.

A number of initiatives within the State Agrarian Register (SAR) are supported by international partners, charitable organizations and governments. To participate in the programs, participants must meet certain criteria: be registered as legal entities or individual entrepreneurs, have a land fund of the appropriate size, not operate in the temporarily occupied territories or in combat zones, and meet the requirements for distance from the front line. It is also important to own or use agricultural machinery. Participants must not be involved in other programs that prohibit compatibility with other competitions, and cannot be in the process of liquidation or bankruptcy, be on sanctions lists or have court decisions on corruption offenses. Agricultural producers registered in the State Agrarian Register can apply for state subsidies, targeted loan programs, loans and technical assistance from the European Union and other international donors.

The platform of the State Agrarian Register (SAR) has numerous advantages, as it allows collecting all important data on agricultural producers in one place, including information on land areas, crop types, production volumes and other indicators. It provides a direct link between agricultural producers and government agencies, which facilitates quick access to information, applications for support, and reporting of problems. The registry increases transparency in the agricultural sector, allowing the state to better monitor the implementation of support programs, the distribution of subsidies and other financial instruments. The collected data can be used to analyze trends in agriculture, plan agricultural policy, and develop new programs. The platform can also include electronic services such as online applications for subsidies, access to training materials, consultations, and other resources. Agrarians can provide feedback on government programs, which helps to tailor policies to meet the needs of the industry, and accessibility through mobile applications allows farmers to receive information anytime, anywhere.

Thus, the initiatives implemented under the SAA significantly improve the interaction between the state and agricultural producers, increase the efficiency of the agricultural sector and contribute to the development of agriculture in Ukraine.

References:

1. The State Agrarian Register was presented in Volyn. URL: <http://agrovoly.gov.ua/news/na-volyni-prezentuvaly-derzhavnyy-agrarnyy-reyestrfoto>.
2. State Agrarian Register - 2020. - URL: https://apk.cg.gov.ua/web_docs/2141/2020/10/docs/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7

3. Draft Law of Ukraine, Map of the Draft of 19.09.2024 No. 11063-d, “On the Information and Communication System ‘State Agrarian Register’ - URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI11307I?an=1>.

Корнієнко Ганна Сергіївна,
*докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Третій рік поспіль Харківський міжнародний юридичний форум збирає найкращих правників – теоретиків та практиків, які, обмінюючись професійними знаннями, навичками та науковими ідеями, прагнуть удосконалити сучасну правову систему України, яка потерпає від агресії з боку рф. Безумовно, важливою ділянкою роботи форуму були аграрні правовідносини, адже аграрний сектор – це не тільки основа економіки нашої держави, а й вагомий елемент її безпеки. Незважаючи на загрози і ризики, які принесла війна, що триває не один рік, сільськогосподарські товаровиробники залишаються основними суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки в країні, які невтомною працею, відданістю своїй справі, стійкістю утримують та зберігають лідерські позиції України з експорту сільськогосподарської продукції. Тому не викликає сумнівів, що активне обговорення дискусійних проблем, спільний пошук їх розв'язання, обмін думками та пропозиціями учасників Харківського міжнародного юридичного форуму щодо питань сталого розвитку агробізнесу та стратегії його зміцнення буде мати корисні наукові і практичні результати.

Для успішного повоєнного функціонування аграрного сектору економіки України Національною радою з відновлення України від наслідків війни у 2022 році було розроблено та опубліковано на офіційному сайті Міністерства аграрної політики та продовольства проєкт Нової аграрної політики України. Цим проєктом передбачалася низка заходів, які сприятимуть ефективному відродженню аграрного сектору. Зокрема, зроблено акцент на впровадженні інновацій у сфері логістичного забезпечення агробізнесу. Зауважимо, що в результативності цього напрямку сумнівів немає, адже така впевненість спирається на сучасний досвід. Наприклад, будівництво "сухих" портів та транскордонних терміналів на заході України дозволяє збільшити потенціал агроекспорту. Для реалізації запропонованих ініціатив необхідно прийняти зміни до Закону

України «Про державну підтримку сільського господарства України», якими «передбачаються можливості виділення державної підтримки з використанням механізму попереднього авансування витрат, а також виділення коштів на конкурсній основі». Серед інших змін до законодавства так само слід прийняти Закон України «Про внесення змін до регулювання інноваційної діяльності та діяльності технопарків», яким мають бути запроваджені механізми фінансування наукових розробок у сфері сільського господарства та регулювання здійснення цих розробок на реальних бізнес-моделях та масштабування проєктів [1].

Проаналізувавши запропоновану концепцію відновлення аграрного сектора економіки України у повоєнний період шляхом зміни аграрної політики, виникає питання щодо умов та обставин її реалізації.

По-перше, варто відмітити, що проєкт був розроблений та опублікований у 2022 році і з його змісту випливає, що повоєнне відновлення аграрного сектору економіки повинно реалізовуватися, починаючи з 2023 року, тобто автори проєкту розраховували на те, що війна не буде довготривалою. На жаль, Міністерство аграрної політики та продовольства не надає більше інформації щодо існування інших проєктів відновлення аграрного сектору економіки, які б були більш актуальними та розраховані на те, що війна закінчиться ще не зараз.

По-друге, маємо з прикрістю констатувати, що навіть запропоновані зміни до сучасного законодавства, які можна було внести під час дії воєнного стану, так і не знайшли своєї реалізації. Прикладом виступає пропозиція внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» щодо запровадження спрощеної процедури регулювання обігу пального, зокрема скасування на період дії воєнного стану ліцензій на зберігання та реалізацію пального для суб'єктів АПК. На наш погляд, пропозиція влучна та дійсно спростила б життя суб'єктам агробізнесу, які працюють у зонах бойових дій, тому що для отримання ліцензії на зберігання пального необхідно зібрати певний пакет документів, мати час приїздити до обласного центру та вистояти у черзі, щоб ці документи подати, а потім забрати ліцензію. До того ж існують проблеми безпеки, особливо в прифронтових районах. Наприклад, у Харківській області тільки за літні місяці 2024 року приміщення, де знаходиться Державна податкова служба, потерпало від ворожих обстрілів ракетами тричі, і це у робочий час. Тобто процедура отримання ліцензії на зберігання пального є не тільки тривалою, а й небезпечною у регіонах активних бойових дій.

По-третє, останнім часом мова йде про те, що сільськогосподарський товаровиробник повинен бути не тільки виробником сировини, а й стати її переробником, що забезпечить сільськогосподарську продукцію доданою вартістю. Однак, на жаль, механізму реалізації такого завдання уряд не пропонує.

По-четверте, незважаючи на проблему бронювання робітників сільського господарства від мобілізації, яка триває третій рік, так і не вдалося вирішити. Сьогодні можливість забронювати свого працівника, як це не прикро, мають переважно великі сільськогосподарські підприємства. Однак варто пам'ятати, що завдяки безперебійній, часом і героїчній роботі наших аграріїв армія забезпечена продовольством на 95%, а Україна залишається одним із основних агроекспортерів світу.

По-четверте, Міністерство аграрної політики та продовольства у липні 2024 року презентувало проект Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року. Метою цього документа є підготовка аграрного сектору до вступу України в ЄС, забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій та створення сприятливих умов для досягнення стратегічних цілей щодо формування конкурентоспроможного, стійкого та диверсифікованого аграрного сектору країни [2]. Тобто основа мета – це підготовка аграрного сектору економіки до вступу України в ЄС. На наш погляд, такий підхід викликає певні питання та сумніви щодо того, чи можливо підготувати аграріїв до вступу в ЄС, коли вони працюють під час жорстокої війни, коли вони втрачають можливість безпечно обробляти землю та займатися тваринництвом, мають проблеми з реалізацією власновиробленої продукції та з аграрною логістикою. Слід зважати й на те, що ціни на засоби захисту рослин та добрива не дозволяють їх придбавати у необхідній кількості для забезпечення високоефективного рослинництва. А ще існують проблеми з наявністю працівників сільського господарства – чоловіків. Це лише основні, найболючіші питання, які постають перед аграріями у воєнний час на шляху до ЄС.

На наш, погляд основою сучасної концепції «Нової аграрної політики» повинно бути прийняття не Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року, а Стратегії стійкості та повоєнного відновлення аграрного сектору економіки України, яка стане передумовою для впровадження нової редакції спеціального Закону України «Про основні засади державної аграрної політики у повоєнний період», причому дія цього Закону має бути розрахована мінімум на 5 років, після скасування режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Плану відновлення України: Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика» URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
2. Мінагрополітики презентувало стратегію розвитку сільського господарства в Україні до 2030 року URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3872644-minagropolitiki-prezentovalo-strategiu-rozvitku-silskogo-gospodarstva-v-ukraini-do-2030-roku.html>

Корсун-Цуркан Олеся Борисівна,
аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВІДШКОДУВАННЯ ВТРАТ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ЗЕМЛЕОХОРОННИЙ ЗАХІД

Правовий інститут відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва останнім часом зазнав суттєвих змін. Так, норми глави 36 ЗКУ в редакції Закону України від 19.10.2022 [1] регулюють лише відшкодування втрат лісогосподарського виробництва. Правові приписи, які унормували відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, в результаті внесення змін до даної глави були вилучені і втратили силу. Матеріали, які стосуються підготовки відповідного законопроекту та мають обґрунтовувати необхідність його прийняття, на жаль, не містять ніяких пояснень. Можна тільки здогадуватися, що запроваджений в 60-х роках цей інститут досяг своєї мети. Оскільки відповідні зміни були внесені і до змісту ст. 23 ЗКУ, яка присвячена пріоритетності земель сільськогосподарського призначення. Чинна редакція даної норми тепер передбачає, що землі, придатні для потреб сільського господарства (крім самозалісених земель), повинні надаватися насамперед не тільки для ведення сільського господарства, а і для ведення лісового господарства та створення територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Отже на законодавчому рівні фактично набуває важливого значення саме екологічний фактор.

Основне завдання цього інституту полягає в правовому забезпеченні раціонального використання і охорони земель лісогосподарського призначення, а також компенсації суспільству негативних наслідків соціально-економічного та екологічного характеру, заподіяних скороченням площ земель, які використовуються для ведення лісового господарства. Зміст ведення лісового господарства відповідно до статті 63 Лісового кодексу України [2] зводиться до здійснення комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів. Отже йдеться про організацію сталого лісокористування, задоволення потреб України в деревині та інших лісових ресур-

сах, а також та ефективне використання корисних властивостей лісів, зокрема ґрунтозахисних, водоохоронних, рекреаційних та ін.

Основні вимоги щодо ведення лісового господарства, визначені статтею 64 Лісового кодексу України, стосуються підприємств, установ, організацій і громадян, що мають здійснювати ведення лісового господарства з урахуванням господарського призначення лісів та природних умов. На цих суб'єктів закон покладає низку обов'язків: забезпечувати посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних властивостей лісів з метою поліпшення навколишнього природного середовища та охорони здоров'я людей; забезпечувати безперервне, невиснажливе і раціональне використання лісових ресурсів для задоволення потреб виробництва і населення в деревині та іншій лісовій продукції; здійснювати відтворення лісів; забезпечувати підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів і збереження біотичного та іншого природного різноманіття в лісах; здійснювати охорону лісів від пожеж, захист від шкідників і хвороб, незаконних рубок та інших пошкоджень; раціонально використовувати лісові ділянки. Належне виконання суб'єктами названих обов'язків створюватиме умови для досягнення оптимальної лісистості України.

Зазначимо, що природа відшкодування втрат лісогосподарського виробництва зумовлюється визнанням особливої цінності для суспільства земель лісогосподарського призначення. Саме вони забезпечують публічні інтереси, оскільки виступають основним засобом виробництва в лісовому господарстві, задовольняють потреби суспільства у вирощуванні лісів, які оголошені статтею 1 Лісового кодексу України її національним багатством. Ліси за своїм призначенням та місцем розташування виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, виховні та інші функції, а також є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. У разі виведення певних угідь із лісогосподарського виробництва закон пов'язує вживатися заходи для освоєння нових земель для лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь тощо. Отже втрати лісогосподарського виробництва підлягають відшкодуванню незалежно від того, у чийй власності чи користуванні перебувають землі лісогосподарського призначення, що використовуються для ведення лісового господарства. Оновлений порядок визначення втрат лісогосподарського виробництва в цілому, зберігаючи правонаступність, повторює основні положення Постанови Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 № 1279 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, які підлягають

відшкодуванню» [3], яка втратила чинність у зв'язку із затвердженням Постанови Кабінету Міністрів України від 09.06. 2023 № 588 [4]. Разом з тим остання постанова містить окремі новели, які заслуговують на увагу. Так, Постанова від 09.06.2023 замість терміну «вилучення лісових угідь», який вживався раніше оперує словосполученням «вилучення лісових земель і чагарників», що відповідає реаліям сьогодення. Водночас зазначимо, що в статті 207 ЗКУ йдеться не тільки про вилучення земель для потреб, не пов'язаних із лісогосподарським виробництвом, а про вилучення (викуп) таких земель. Окрім того ЗКУ використовує формулу «потреб, не пов'язаних із лісогосподарським виробництвом», в той час як Порядок визначення втрат лісогосподарського виробництва оперує словосполученням «для використання їх у цілях, не пов'язаних з веденням лісогосподарського виробництва». Цілком очевидно, що мова йде про не тотожні категорії: ведення лісового господарства і лісогосподарське виробництво. Оскільки в законі йдеться про втрати лісогосподарського виробництва, то більш точним видається і відповідне словосполучення.

Втрати лісогосподарського виробництва, спричинені вилученням лісових земель і чагарників, визначаються на основі нормативів втрат по АР Крим, областях, міст Києву та Севастополю за формулою, в якій додатково, у порівнянні із попереднім Порядком, використовуються показники: бал бонітету ділянки лісових земель і чагарників, що вилучаються, та бал бонітету лісових земель і чагарників по АР Крим, області, міст Києву та Севастополю. У цьому пункті 2 Порядку уточнюються окремі положення: а) у випадку, коли бонітування ґрунтів на землях лісового фонду не проведено, бали бонітету ділянки лісових земель і чагарників, що вилучаються і бали бонітету лісових земель чагарників по АР Крим, області, міст Києву та Севастополю не застосовуються; б) коли розмір втрат лісогосподарського виробництва, визначений за формулою, наведеною в пункті 2 Порядку, менший за розмір нормативної грошової оцінки земельної ділянки лісогосподарського призначення, втрати лісогосподарського виробництва відшкодовуються у розмірі 100 відсотків її нормативної грошової оцінки; в) якщо нормативну грошову оцінку земельної ділянки не проведено, розмір втрат лісогосподарського виробництва не може бути меншим, ніж нормативна грошова оцінка одиниці площі ріллі в АР Крим або області; г) у разі, коли нормативну грошову оцінку земельної ділянки лісогосподарського призначення не проведено, а розмір втрат лісогосподарського виробництва, визначений за формулою, менший нормативно грошової оцінки одиниці площі ріллі в АР Крим або області, втрати лісогосподарського виробництва відшкодовуються у розмірі

100 відсотків нормативно грошової оцінки одиниці площі ріллі в АР Крим або області. Як бачимо визначення втрат лісогосподарського виробництва, спричинених вилученням лісових земель і чагарників за спеціальною формулою удосконалено.

Втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, або погіршенням якості земель, зумовленим впливом діяльності підприємств, установ та організацій, теж визначається за формулою, яка є тотожною формулі, закріпленої пунктом 3 попереднього Порядку. Водночас в цьому пункті уточнюється окреме положення, щодо показника зниження продуктивності лісових земель і чагарників, для визначення якого мають використовуватися дані матеріалів лісовпорядкування або результатів обстежень, проведених державною лісовпорядною організацією чи науковими установами.

Суттєвих змін і нововведень зазнав пункт 4-й раніше діючого Порядку визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню. По-перше, відшкодування втрат лісогосподарського виробництва має проводитися юридичними і фізичними особами в шестимісячний строк після затвердження в установленому порядку проекту землеустрою щодо відведення їм земельних ділянок. По-друге, стосовно забезпечення виконання зобов'язання з відшкодування таких втрат вводиться правило щодо видачі гарантії спеціальною банківською установою. В цьому випадку відшкодування втрат лісогосподарського виробництва проводиться юридичними і фізичними особами теж в шестимісячний термін після внесення державним кадастровим реєстратором відомостей про земельні ділянки до Державного земельного кадастру та повідомлення установі, що видала гарантію, про настання підстав для відшкодування зазначених втрат у разі зміни цільового призначення таких земельних ділянок. По-третє, розрахунок розміру втрат лісогосподарського виробництва (у випадках, передбачених законом), будучи складовою проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, проводиться суб'єктом господарювання, який є виконавцем робіт із землеустрою. По-четверте, у випадку, коли проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки не розробляється, розрахунок розміру втрат складається та підписується до внесення відомостей до Державного земельного кадастру виконавцем на замовлення заінтересованої юридичної або фізичної особи. По-п'яте, після підписання виконавцем розрахунку розміру втрат лісогосподарського виробництва юридична або фізична особа в п'ятиденний строк надсилає примірник розрахунку розміру втрат лісогосподарського виробництва на офіційну елек-

тронну адресу територіального органу Державного земельного кадастру за місцем розташування земельної ділянки.

Оновлений правовий механізм відшкодування втрат лісогосподарського виробництва забезпечує захист лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. Дата оновлення: 21.09.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

2. Лісовий кодекс України: Закон України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. Дата оновлення: 04.01.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 № 1279 «Про розміри та порядок визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-97-п#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

Костогризов Олександр Валентинович,
*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ: «LEGISLATING FROM THE BENCH» ВІД ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Належне правове регулювання речових прав на землю є визначальним для динамічного розвитку земельних відносин. Саме тому, у новій редакції Земельного кодексу України 2001 року (далі – ЗК України), визначено не тільки підстави набуття прав на землю, а й підстави їх припинення (глава 22 ЗК України) [1].

Так, статтею 140 ЗК України визначено сім підстав припинення права власності на земельну ділянку, у статті 141 ЗК України закріплено дев'ять підстав припинення права користування земельною ділянкою.

Зокрема, у пункті «г» статті 141 ЗК України однією з підстав припинення права користування земельною ділянкою визначено використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, при цьому вказана підстава припинення права користування земельною ділянкою відсутня серед підстав припинення права власності на земельну ділянку

При цьому, статтею 143 ЗК України законодавцем визначено випадки примусового припинення прав на земельну ділянку, яке здійснюється у судовому порядку. У вказаній статті не деталізується яке саме право, власності чи користування, може бути припинене примусово саме у випадках визначених вказаною статтею. Зазначене свідчить про недосконалість законодавчих формулювань та залишає широке поле їх тлумачення.

Дійсно, з моменту набрання чинності ЗК України у 2002 році, серед науковців точаться дискусії щодо співвідношення положень статей 140, 141 та 143 ЗК України [2, с.76]. Суть цих дискусій зводиться до того чи можна вважати статтю 143 ЗК України такою, що розширює визначені статтями 140 та 141 переліки підстав припинення права власності та права користування земельною ділянкою, або ж вказана стаття є так би мовити «процедурною» тобто визначає виключно порядок (примусовий, на відміну від добровільного)

позбавлення прав на земельну ділянку та не встановлює додаткових підстав для припинення відповідних крім тих, що вже визначені статтями 140 та 141 ЗК України.

Крапку (або три крапки?) у вказаному питанні поставила Велика Палата Верховного Суду у постанові від 14.12.2022 р. у справі № 477/2330/18 де визначено, що підставою припинення права власності може бути використання земельної ділянки не за цільовим призначенням [3].

З вказаного рішення вищої судової інстанції випливає, що положення статті 143 ЗК України слід розглядати як такі, що визначають не тільки порядок (примусовий) припинення прав на земельну ділянку, але й встановлюють додаткові підстави для такого припинення.

Велика Палата Верховного Суду виходила з встановленого судами факту нецільового використання відповідачем належної йому на праві власності земельної ділянки (шляхом видобування надр місцевого значення) і висувала, що встановлені законом обмеження зміни цільового призначення земельних ділянок однаково стосуються як її користувачів, так і власників, тому немає підстав вважати, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням зумовлює для її землекористувача припинення права користування, але не тягне подібних наслідків для власника земельної ділянки.

З вказаним висновком складно погодитись.

На наш погляд, виключно статті 140 та 141 ЗК України визначають підстави припинення права власності та права користування, що підтверджується їх назвами «Підстави припинення права власності на земельну ділянку» та «Підстави припинення права користування земельною ділянкою».

При цьому, стаття 143 ЗК України встановлює характер порядку припинення відповідного права, а саме примусовий порядок.

Іншими словами, оскільки підстави припинення права власності та права користування земельною ділянкою вже визначено статтями 140 та 141 ЗК України, то очевидно, що метою статті 143 є виокремлення з них тих підстав припинення відповідних прав, які здійснюються у судовому порядку.

Вказане формулювання статті 143 ЗК України, незважаючи на його недосконалість, не містить змістовної колізії, оскільки стаття 143 ЗК України не є загальною стосовно статті 140 ЗК України та жодних інших підстав припинення прав, які б не були зазначені у статтях 140 та 141, стаття 143 ЗК України не містить. Так, підстава «а» статті 143 відповідає підставі «г» статті 141 й не має відповідника у статті 140 ЗКУ.

Так, існування двох або більше окремих статей ЗК України, які б передбачали підстави припинення права власності на земельну ділянку не відповідало б логіці побудови нормативно-правового акту, адже немає жодних розумних підстав неможливості навести такі підстави в рамках однієї статті.

При цьому, Велика Палата Верховного Суду своєрідно мотивувала наявність легітимної мети втручання у право відповідача на мирне володіння спірною земельною ділянкою, а саме суспільним інтересом в охороні земель сільськогосподарського призначення та законному користуванні надрами.

Вказане обґрунтування легітимності позбавлення особи власності є досить сумнівним.

Так, по-перше, чинним законодавством передбачені правові механізми захисту суспільного інтересу у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення та видобування надр, зокрема, через притягнення порушників до адміністративної (статті 47, 53, 53-3 КУпАП) та/або кримінальної відповідальності (стаття 254 КК України).

При цьому, вказані положення КУпАП та КК України не передбачають такої санкції як примусове позбавлення права власності на земельну ділянку.

По-друге, кожне виправдане втручання у право особи на мирне володіння майном має спиратися на відповідну підставу у національному законі.

Так, пунктом 155 рішення Європейського суду з прав людини від 29.04.2003 р. у справі «Полторацький проти України» визначено, що вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод полягає в тому, що позбавлення власності можливе тільки «на умовах, передбачених законом». Вираз «на умовах, передбачених законом» вимагає, щоб відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві [4].

З вказаного випливає, що незалежно від дотримання будь-яких інших критеріїв легітимності втручання у право особи на мирне володіння майном (зокрема, наявність суспільного інтересу), таке втручання буде вважатися свавільним якщо воно було здійснено за відсутності відповідної підстави у національному законодавстві.

Як вже було зазначено, ані у статтях 140 та 141, 143 ЗК України, ані у будь-яких інших законодавчих актах, не передбачено нецільове використання земельної ділянки як підставу припинення права власності на неї.

Слід зазначити, що згідно зі ст. 6 Конституції України державна влада в Україні поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої,

виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [5].

Ухвалювати закони в Україні повноважна тільки Верховна Рада України, що передбачено п. 3 ч. 1 ст. 85 Конституції України. Натомість відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» завданням суду є здійснення правосуддя [6].

До повноважень Верховного Суду, крім іншого, належить забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом (п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Таким чином, Верховний Суд, шляхом здійснення правосуддя, лише застосовує норми закону, однак не може перебирати на себе функції законодавця та своїми рішеннями відступати від правових норм чи змінювати їх зміст, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету.

Верховний Суд не може вводити заборони, обмеження або додаткову відповідальність, підстави для яких не існують в законодавстві.

Водночас, таким «Legislating from the bench» (з англ. правотворчість з суддівської лави) у справі № 477/2330/18 Великою Палатою Верховного суду по суті запроваджено додаткову підставу припинення права власності на землю, тим самим встановлено і додаткову відповідальність для власника, яка може полягати у примусовому позбавленні його майна.

Правові висновки викладені Великою Палатою Верховного суду можуть мати далекосяжні наслідки для правовідносин у сфері власності на землю. Правова відповідальність у вигляді примусового припинення права власності на земельну ділянку у зв'язку із її нецільовим використанням може бути застосована до всіх випадків такого використання.

Вказаний підхід до тлумачення норм законодавства та не усвідомлення Верховним Судом своєї ролі в системі органів державної влади не сприяє утвердженню верховенства права в Україні та зміцненню правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
2. Крупник Р. В. Основні підходи до класифікації підстав примусового припинення майнових прав на земельні ділянки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 50. Т.1. С. 74-78.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. у справі № 477/2330/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109390160>.

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_838#Text.

5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Костяшкін Іван Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОС- ПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

В сучасних умовах російської агресії вітчизняний аграрний сектор залишається локомотивом економічної стійкості нашої держави. Основним засобом виробництва вказаного сектору безперечно є земля яка забезпечує виробництво сільськогосподарської продукції та виступає природним ресурсом, що є основним національним багатством. За таких умов питання збереження, відтворення та покращення стану земельних ресурсів є першочерговим завданням держави, органів місцевого самоврядування безпосередніх власників та землекористувачів. На жаль, стан земельних ресурсів на сьогодні близький до критичного, що зумовлено деградацією ґрунтів, яка становить від 8 до 10 – 15 млн. га., понад 1,1 млн. га. підлягають консервації, 315,6 тис. га. малопродуктивних угідь, а 143,4 тис. га. потребують рекультивації [1]. Екологічний стан землекористування наближається до критичного [2].

Вихід з такої ситуації є можливим за умови впровадження механізмів сталого розвитку як засобу ефективного та раціонального використання земельних ресурсів. Не зважаючи на значний обсяг політичних заяв у відповідному напрямку правове забезпечення сталого використання земельних ресурсів є досить обмеженим.

Серед першоджерел, що закладають основу відповідного правового забезпечення, маємо згадати Доповідь Всесвітньої комісії з питань навколишнього середовища та розвитку "Наше спільне майбутнє", прийнятої 42-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН у серпні 1987 р., яка передбачала, що всі люди мають основне право на навколишнє середовище, сприятливе для їхнього здоров'я та добробуту; обов'язком держави є забезпечення цього права, як для нинішнього, так і наступних поколінь; для досягнення сталого розвитку держави повинні скорочувати масштаби нераціональної практики виробництва і споживання та викоринити її.

У 1992 р. на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро була ухвалена Декларація Ріо про навколишнє середо-

вище і розвиток[3]. Ця Декларація закладає нове розуміння щодо використання природних ресурсів, яке необмежено простим споживанням, але підпорядковується охоронному змісту відповідних правовідносин, відтак використання земель як базового природного ресурсу їх збереження та охорону як місця життєдіяльності людини.

Особливе значення в напрямку забезпечення сталого розвитку на сучасному етапі набуває Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014, що ратифікована в Україні, згідно з Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII [4], яка передбачає співробітництво з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, *inter alia* шляхом упровадження найкращих практик у цих сферах, заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості.

Відтак об'єктивною є необхідність правового регулювання сталого розвитку з метою змістовного наповнення вітчизняного нормативного забезпечення права власності, що передбачає взаємне задоволення суспільних та приватних інтересів від використання, збереження та охорони земель.

Серед ключових засад сталого використання земель вбачаємо правове забезпечення такого агротехнічного заходу як дотримання сівозмін. Зокрема, важливими є результати досліджень Української академії аграрних наук щодо формування сівозмін у різних природно-кліматичних зонах України. Результати досліджень науково-дослідних установ Української академії аграрних наук показують, що науково обґрунтована сівозмінна виступає основою землеробства, умовою його стабільності, оскільки істотно впливає на водний, біологічний, поживний режими ґрунту, швидкість виведення шкідливих речовин, які надходять у ґрунт у процесі сільськогосподарського виробництва [5]. Тривалість ротації сівозміни залежить від культури, що має найдовший період повернення на первинне місце вирощування. Дотримання цієї вимоги дає змогу вирощувати потрібну культуру на найбільшій можливій площі. Ці системи пройшли достатнє випробування та здатні допомагати не лише виростити хороший урожай, а й забезпечити охорону довкілля, зберегти й підвищити природну родючість ґрунтів. У розвиток цих досліджень постановою Кабінету Міністрів України від

11.02.2010 № 164 затверджено нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах [6].

До порушень встановлених вимог чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах або навіть беззмінних посівів спонукає структура ринку сільськогосподарської продукції, яка диктує виробництво, у першу чергу, «прибуткових» культур. Проте розвиток в нашій країні землеробства повинен базуватися на впровадженні раціональної системи сівозмін – польової, кормової і спеціальної. При складанні проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, оптимізація земельних угідь повинна передбачати розвиток природних територій в агроландшафтах як формування екологічної мережі шляхом збільшення площі еколого-стабілізуючих угідь[7, С.160].

Певною спробою унормування відповідних процесів стала норма ч. 4 ст. 22 Земельного кодексу України[8], якою передбачалось необхідність розробки та затвердження в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель. Такі зміни були відображені і в Законі України «Про охорону земель» [9], який, зокрема, був доповнений ст. 33-1 щодо нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах, які встановлюються для досягнення високих і стабільних урожаїв та запобігання виснаженню і втраті родючості ґрунтів внаслідок ґрунтової ерозії. Однак, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)»[10] такі зміни були скасовані. Законодавчим регулюванням у цій частині залишається Закон України «Про землеустрій» [11], ст. 52 якого передбачає, що проект землеустрою, який забезпечує еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, розробляється за зверненням землевласників або землекористувачів з метою організації сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, забезпечення раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і покращення природних ландшафтів.

Дотримання сівозмін слід розглядати не тільки як земле-охоронний захід, а й як виробничий, агробізнесовий, покликаний забезпечити вирощування певних сільськогосподарських культур відповідно до кон'юнктури аграрного ринку. Відповідний агротехнічний захід мав би знайти своє належне відображення в законодавчому забезпеченні сталого використання земельних ресурсів. Підсу-

мовуючи викладене, слід констатувати охоронний зміст сталого використання земель, що переслідує задоволення низки потреб матеріального чи оздоровчого характеру, має відбуватись через діяльність, яка не створює загрози земельним ресурсам та сприяє покращенню їх властивостей.

Список використаних джерел:

1. Земельний довідник України 2020. AgroPolit.com, 11.03.2020. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelniy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelniyfond-krayini>
2. Васильєва Т.А., Чигрин О.Ю., Івахненко О.М. Стале аграрне землекористування в Україні: Проблеми та перспективи розвитку. Вісник СумДУ. Серія «Економіка», № 1' 2021 С. 244-253
3. Декларація Ріо-де-Жанейро про навколишнє середовище і розвиток від 14.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455
4. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівоzmінах різних ґрунтово-кліматичних зон України : наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України від 18.07.2008 № 440/71 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_cp/pg_gbcgsg/index.htm
6. Порядок розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівоzmіни та впорядкування угідь : постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2011 року № 1134 // Офіційний вісник України. 2010. № 13. С. 613.
7. Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / [А. П. Гетьман та ін.] ; за ред. проф. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2016.
8. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. № 2768-III Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2768-14>
9. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України від 12.02.2015 № 191-VIII // Відомості Верховної Ради України. –2015. – № 21. – Ст. 133.

11. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 282.

Круговий Сергій Вікторович,
*аспірант кафедри цивільного права,
Запорізький національний університет*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ РИБНИЦТВА В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В сучасних умовах важливого значення для кожної країни набуває дотримання сталого розвитку. Україна не є винятком. Зокрема, це стосується і сфери використання водних об'єктів для рибництва. Сталий розвиток – це концепція, що полягає в забезпеченні таких умов соціально-економічного розвитку, які задовольняють потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Цей підхід враховує баланс між трьома ключовими аспектами: 1) економічним – забезпечення економічного зростання, створення робочих місць і підвищення рівня життя, але без надмірного виснаження ресурсів; 2) соціальним – забезпечення рівності, справедливості та добробуту для всіх людей, покращення якості життя, боротьба з бідністю та нерівністю; 3) екологічним – збереження та відновлення природних ресурсів, захист екосистем, мінімізація забруднення та зміни клімату. Загалом, сталий розвиток є шляхом до побудови стабільного, екологічно чистого та справедливого світу, що забезпечує гармонійне існування людей і природи.

Забезпечення сталого розвитку є критично важливим. В першу чергу, мова йде про попередження виснаження природних ресурсів. Неналежне використання природних ресурсів, таких як вода, земля, корисні копалини та біорізноманіття, призводить до їх виснаження. Сталий розвиток передбачає раціональне використання ресурсів, щоб вони залишалися доступними і для майбутніх поколінь.

Іншим чинником є недопущення зміни клімату. Ненадійні моделі розвитку, що базуються на використанні викопного палива, сприяють глобальному потеплінню та зміні клімату. Сталий розвиток передбачає впровадження чистих енергетичних технологій, зниження викидів парникових газів та зменшення негативного впливу на довкілля.

Інтенсивне використання земельних і водних ресурсів призводить до втрати багатьох видів рослин і тварин. Сталий розвиток сприяє збереженню екоси-

стем, які забезпечують життя на планеті. А отже можна стверджувати про сприяння збереженню біорізноманіття.

Ще одним чинником, що визначає визначає критичну важливість дотримання сталого розвитку є забезпечення довгострокової стабільності економіки. Так, економічні моделі, що базуються на надмірному використанні ресурсів, можуть призвести до економічних криз, через дефіцит ресурсів або екологічні катастрофи. Сталий розвиток сприяє розвитку економік, які є менш залежними від виснажуваних ресурсів і стійкішими до змін.

В той же час, як наголошується в науковій літературі, ніякі плани сталого розвитку не можуть бути здійснені без урахування екологічного стану держави, що є вирішальним фактором економічних і соціальних відносин і сталого розвитку взагалі, оскільки це передбачає таке використання природних ресурсів, яке не погіршує екологічного стану, не виснажує їх і зберігає в інтересах прийдешніх поколінь [1, с. 143].

Екологізація землекористування на сьогодні є нагальною проблемою, оскільки антропогенний вплив на землю та інші природні комплекси, який постійно зростає, вимагає значних зусиль з відновлення властивостей землі [2, с. 122].

Україна володіє значним водоресурсним потенціалом, який тривалий час використовувався нераціонально, що пов'язано з уявленням про його невичерпність. Тому, як слушно зазначає М. К. Черкашина, на сучасному етапі виникла необхідність формування і здійснення державної політики сталого водокористування, яка дасть змогу вирішити комплекс нагальних проблем [3, с. 22]. В тому числі це стосується і використання водних об'єктів для рибництва, а саме щодо дотримання заходів охорони водних об'єктів.

Заходи охорони водних об'єктів при здійсненні рибництва мають враховувати особливості сталого розвитку, охоплюючи економічні, екологічні та соціальні аспекти.

Так, регулювання рибальського промислу та встановлення лімітів на вилов риби необхідні для запобігання надмірній експлуатації рибних ресурсів. Якщо не контролювати вилов риби, популяції можуть швидко зменшитись, що призведе до дисбалансу в екосистемах і зникнення окремих видів. Стале управління рибними запасами дозволяє зберігати біорізноманіття та екологічну стійкість водних екосистем. В цьому полягає екологічний аспект.

Що ж до економічного аспекту цього заходу охорони, то контрольований вилов риби сприяє довготривалому використанню рибних ресурсів, що є основою для стабільного рибного господарства. Якщо вилов не перевищує віднов-

лювальні можливості популяцій, рибальство стає стійким джерелом доходу для громад і сприяє розвитку місцевої економіки.

Соціальний аспект збереження рибних ресурсів сприяє підтримці робочих місць у рибальському секторі та забезпечує доступ населення до продуктів харчування. Сталі підходи до рибальства також враховують потреби майбутніх поколінь, забезпечуючи їх можливістю користуватись цими ресурсами.

Розглядаючи захист водойм від забруднення та інших негативних впливів, можна стверджувати, що саме забруднення вод (хімічними речовинами, пластиком, стічними водами) є однією з основних загроз для водних екосистем. Накопичення токсичних речовин у водоймах може призвести до загибелі риби та інших водних організмів, що порушує природний баланс екосистем. Сталий розвиток вимагає охорони водних ресурсів від таких негативних впливів, щоб забезпечити їхнє збереження.

Чисті водойми є важливими не лише для здоров'я рибних запасів, а й для рибного господарства, туризму та рекреації. Забруднені водойми зменшують можливість вилову здорової риби, що безпосередньо впливає на економічну діяльність у цій сфері. Захист водойм забезпечує сталість економічних вигод від їх використання.

При цьому соціальний аспект полягає у тому, що охорона водойм від забруднень сприяє покращенню якості життя людей і створює більш сприятливі умови для життєдіяльності громад, адже забруднена вода шкодить здоров'ю населення, яке використовує її для пиття, риболовлі або рекреації.

Ще одним заходом охорони водних об'єктів для рибництва у контексті забезпечення сталого розвитку є регулярне моніторингове дослідження водних екосистем. Його екологічний аспект полягає у можливості виявляти зміни у рибних популяціях, рівнях забруднення та загальних екологічних умовах. Це важливо для прийняття своєчасних заходів, щоб запобігти погіршенню стану екосистем і вжити відповідні кроки для їхньої реабілітації. Сталий розвиток передбачає постійне спостереження і науковий аналіз для оптимального управління природними ресурсами.

Регулярний моніторинг допомагає краще прогнозувати динаміку рибних запасів та управляти ними з урахуванням екологічних і ринкових потреб. Це знижує економічні ризики для рибної галузі, забезпечуючи стабільне постачання риби на ринок і уникнення втрат через екологічні катастрофи чи зниження запасів.

Моніторинг водних ресурсів дає змогу громадськості та органам влади оперативно отримувати інформацію про стан екосистем. Це сприяє підвищен-

ню рівня екологічної обізнаності серед населення та формуванню відповідальності за природні ресурси. Зрештою, це допомагає підтримувати добробут громад, які залежать від водних ресурсів.

Важливе значення має також таких захід охорони як розробка та впровадження програм оновлення та розвитку рибних запасів. Такі програми включають розведення риби в спеціальних умовах з подальшим випуском її в природні водойми. Це дає можливість збільшити чисельність популяцій, що постраждали від надмірного вилову або інших негативних факторів. Такий підхід забезпечує збереження біорізноманіття і допомагає підтримувати екосистемний баланс.

Економічний аспект полягає у сприянні довготривалій економічній стабільності рибної галузі. Завдяки таким програмам можна уникати різких спадів у вилові риби, що позитивно позначається на доходах рибалок і рибних підприємств.

Відновлення рибних запасів важливе для забезпечення продовольчої безпеки, особливо для громад, які значною мірою залежать від риболовлі як основного джерела харчування.

Всі ці заходи є прикладами реалізації принципів сталого розвитку в контексті використання водних об'єктів для рибництва. Вони спрямовані на досягнення тривалої екологічної рівноваги, економічної стабільності та соціальної гармонії, забезпечуючи відповідальне використання водних ресурсів як для сучасних, так і для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Екологічний імператив сталого розвитку України. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Том. 20. С. 460-464.
2. Ігнатенко І. В. Актуальні правові проблеми формування екологічно орієнтованого землекористування як складової стратегії сталого розвитку. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 121-127.
3. Черкашина М. К. Водні ресурси у стратегії сталого розвитку та національної безпеки України. *The scientific heritage*. 2020. № 55. С. 21-26.

Кулинич Павло Федотович,
*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права
Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України*

РОЗВИТОК АГРОБІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗЕМЕЛЬНОГО РИНКУ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Земельний ринок являє собою досить складний комплекс суспільних відносин. Їх учасники керуються не тільки відповідними нормами права, а й певними економічними стимулами та переслідують власні економічні інтереси, реалізація яких можлива у рамках правових приписів земельного ринку. Тому для визначення суті та основних характеристик земельного ринку найбільш адекватним уявляється його економіко-правовий аналіз.

1 січня 2024 р. розпочався новий етап у розвитку земельного ринку, з яким пов'язували появу нових небезпек та ускладнень для вітчизняного агробізнесу. У цей день перестали діяти норми пункту 15 Розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України, які містили заборону на набуття юридичними особами України у власність земель сільськогосподарського призначення.

Зазначена заборона скасована не повністю: лише юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є тільки громадяни України, держава чи територіальні громади, мають право набувати у власність такі землі (крім земельних ділянок для колективного та індивідуального садівництва). Водночас іноземні юридичні особи, а також юридичні особи України, створені іншими юридичними особами, не отримали права на набуття земель сільськогосподарського призначення у власність.

Водночас площа таких земель у власності однієї особи – фізичної або юридичної – збільшена зі 100 га до 10 тис. га. Такий великий розмір дозволеної для набуття у власність площі сільськогосподарських земель можна, на наш погляд, розглядати як фактор, який ще довго не відчуватиметься агробізнесом як обмеження, оскільки у власності переважної підприємств агробізнесу наразі перебуває значно менше земель.

Таким чином, відкриття другого етапу земельного ринку надає юридичним особам України ряд нових правових та економічних можливостей.

По-перше, набувши використовувани сільськогосподарські землі у власність, агровиробники можуть безпечно інвестувати кошти у закладення на таких землях садів, виноградників, хмільників та інших багаторічних насаджень, які є більш цінними сільськогосподарськими угіддями, оскільки дають більше доходу з одиниці площі землі. Закладення таких багаторічних насаджень на чужих – орендованих у селян – землях пов'язане з ризиками розірвання або не поновлення договорів оренди землі та втратою вкладених коштів.

По-друге, набуття агровиробниками сільськогосподарських земель у власність створює для них сприятливі можливості для вкладення коштів у будівництво такої виробничої інфраструктури як меліоративні мережі, оскільки інвестування у створення таких об'єктів на орендованих землях також було доволі ризикованою справою.

По-третє, агровиробники отримують право передавати набуті у власність сільськогосподарські землі у заставу для отримання банківських кредитів для розвитку господарства. За оцінками економістів, йдеться про додаткові 200 млрд застави, за яку можна отримати 70 млрд грн кредитів [1]. Передусім, ці можливості важливі для агропідприємств, що постраждали від обстрілів та окупації, адже дозволяють прискорити відновлення господарств за рахунок застави власної землі для отримання банківського кредитування. Але, схоже, аграрії лише роблять перші спроби залучити необхідні для розвитку їх господарств інвестиції під заставу землі. Так, у серпні 2024 року було зафіксовано 56 випадків передання сільськогосподарських ділянок в іпотеку, площа яких не перевищила 200 га [2].

По-четверте, ставши власниками земельних ділянок, агровиробники отримують стимул витратити кошти на охорону та підвищення родючості ґрунтів на набутих у власність сільськогосподарських землях, оскільки це їх власність, адже право власності на землю гарантує використання юридичними особами результатів від вкладених коштів та надає захист від неправомірних зазіхань третіх осіб. Однак, ведення агробізнесу в умовах воєнного стану та кліматичних ускладнень чергу збільшує собівартість вирощуваної продукції. Тому агровиробники здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції без значних затрат на збереження та відновлення як власних земель, так і чужих – орендованих, оскільки відчують брак обігових коштів.

Таким чином, 9 місяців 2024 року участі юридичних осіб у ринку земель сільськогосподарського призначення свідчить, що відкриття другого етапу земельного ринку не призвело до кардинальних змін у діяльності агробізнесу України.

Так, участь юридичних осіб у земельному ринку не спричинила драматичного росту цін на сільськогосподарські землі. Ціна купівлі-продажу сільськогосподарських земель у серпні 2024 року становила 45,0 тис. грн за гектар. І це при тому, що ціни в серпні 2024 року були на 21,3% вищими, ніж напередодні відкриття ринку сільськогосподарських земель для юридичних осіб у грудні 2023 року. Отже, в середньому ціна 1 га сільськогосподарських земель в Україні становить трохи більше 1000 дол. США. Для порівняння у найближчих наших сусідів – Румунії, Словаччині та Болгарії 1 га сільськогосподарських земель коштує у 2-3 рази дорожче, у Польщі – у 7 раз дорожчу, а у Нідерландах ціна 1 га таких земель сягає 70 тисяч євро.

Здавалося б, за ціною у 1000 дол. США юридичні особи скуплять величезну площу земель. Але цього ми не спостерігаємо. Так, з моменту відкриття ринку земель для юридичних осіб 1057 таких осіб скористалися правом придбання сільськогосподарські землі у власність. Враховуючи, що в Україні 23,5 тис. сільськогосподарських виробників здійснюють виробництво зернових і зернобобових культур, а ще 18,5 тис. сільгоспвиробників вирощують соняшник, то частка юридичних осіб на ринку земель є незначною. З початку 2024 року юридичні особи купили 10712 земельних ділянок сукупною площею 31,1 тис. га, з яких 4,8 тис. га було придбано у серпні 2024 року.

Виникає питання: чому допуск юридичних осіб до придбання сільськогосподарських земель не призвів до викупу ними таких земель, незважаючи на досить низькі ціни.

По-перше, розвиток ринку сільськогосподарських земель істотно обтяжений правовими обмеженнями. До них належать:

1) встановлення мінімальної ціни продажу на рівні НГО земель. Як правило, ринкові ціни на сільськогосподарські земельні ділянки, розташовані поблизу великих міст та транспортних магістралей, значно перевищують їх нормативну грошову оцінку. Тоді як ринкові ціни на розташовані у відділених сільських територіях земельні ділянки можуть бути нижчими за їх нормативну грошову оцінку. Через це такі землі не користуються попитом;

2) встановлення мінімальних строків оренди таких земель: не менше 7 років на всі землі сільськогосподарського призначення (крім земель для колективного чи індивідуального садівництва), не менше 10 років – на земельні ділянки меліорованих земель і ділянки, на яких проводиться гідротехнічна меліорація, та 25 років – для земельних ділянок сільськогосподарського призначення для закладання та/або вирощування багаторічних насаджень (плодових, ягідних, горіхоплідних, винограду). Оскільки зазначені мінімальні строки

встановлені законом, то це не дозволяє сторонам договору оренди землі їх розривати у період до завершення зазначених мінімальних строків оренди. Адже, такі строки встановлюються не сторонами договору, а державою (законодавцем), мають публічно-правову природу і є обов'язковими для виконання всіма учасниками земельних відносин;

3) встановлення заборони на придбання сільськогосподарських земель юридичними особами, заснованими іншими юридичними особами, блокує участь у земельному ринку класичних агрохолдингів, тобто, тих, які відповідають критеріям Закону України «Про холдинги», коли одна юридична особа є засновником іншої юридичної особи – учасника агрохолдингу. Отже, всі юридичні особи агрохолдингу, за виключенням їх «материнських» юридичних осіб, які засновані громадянами України, не можуть набувати у власність землі сільськогосподарського призначення.

По-друге, селяни-орендодавці земель сільськогосподарського призначення не поспішають продавати свої ділянки на початковому етапі земельного ринку, коли ціни на землю ще не достатньо високі.

По-третє, розвиток ринку сільськогосподарських земель істотно обтяжений монополічним становищем агровиробників-орендарів земель. Як правило, орендовані ними землі знаходяться в одному масиві (полі) та використовуються одним аграрієм-орендарем. Відповідно всі розташовані у такому масиві ділянки «прив'язані» до орендаря договорами оренди землі. В силу цього на придбання таких земельних ділянок претендує лише їх орендар, який має переважне право на їх викуп. Інші агровиробники не конкурують з ним при придбанні ділянок. Тому агровиробники не спішать викупляти землю, яка й так перебуває у їх досить захищеному договорами оренди землі користуванні.

Отже, сучасний ринок сільськогосподарських земель надає агробізнесу величезні правові можливості щодо придбання таких земель у власність. Однак, економічна ситуація у сільському господарстві України та, відповідно, обумовлені неї економічні інтереси агровиробників урівноважують зазначені правові можливості. По суті земельний ринок в Україні, за відсутності конкурентів, є ринком викупу ділянок їх орендарем. На наш погляд, конкуренція на ринку земель виникне лише тоді, коли значна частина агробізнесу викупить ділянки в орендованих ними земельних масивах і потребуватиме інших земель для розширення бізнесу. Таким чином, земельний ринок «м'яко» ввійшов у діяльність агробізнесу, сприяючи його сталому розвитку.

Список використаних джерел:

1. Земельний ринок в Україні. Аналітичний огляд за 2 квартал 2024 року. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/07/land_review_IIq_ua.pdf
2. Земельний ринок в Україні. Аналітичний огляд, серпень 2024. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/09/land_august2024.pdf

Купченя Лідія Іванівна,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету,*

Пулинець Лідія Юріївна,

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Полтавського державного аграрного університету*

ОНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність обраної для дослідження теми обумовлюється статистичними даними щодо колосальної шкоди, завданої довкіллю воєнними діями на території України. Саме тому нині важливим є оновлення державної кліматичної політики України відповідно до реалій часу та впливу на екологію тривалого воєнного стану.

Якщо говорити про стан довкілля в Україні, який є зараз – то ситуація критична. Так, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів наводить статистику, де зазначається про понад 62 млн тонн шкідливих речовин, що вже циркулюють у довкіллі України. Ці численні збитки досягли такої цифри протягом двох з половиною років. Слід зауважити, що забруднення природи торкнулося не лише території України, а й перемістилося до Румунії, Молдови, Болгарії, Угорщини, Латвії, Литви, Естонії, Сербії, Хорватії, Польщі (наприклад, транскордонний вплив мав ракетний удар по Дністровській ГЕС у жовтні 2022 року, що призвів до горіння 56 тонн трансформаторної оливи, 194 тис. тон забруднюючих речовин, тоді рух забруднених повітряних мас був зафіксований у напрямку Румунії, Молдови, Болгарії й навіть Туреччини) [1]. Наведене свідчить про пріоритетність питання відновлення довкілля України, зокрема й правовими засобами.

Щодо європейських угод у сфері захисту довкілля, то слід зазначити, що 195 країн (у тому числі й Україна) підписали Паризьку угоду у 2015 році. Цей міжнародний документ зобов'язує підписантів зменшити свій вплив на зміну клімату та не допустити підвищення середньої глобальної температури більш ніж на 1,5-2°C порівняно з доіндустріальним рівнем. Угода також передбачає, що розвинені країни підтримуватимуть найменш розвинені країни у скороченні викидів та адаптації до наслідків зміни клімату [2].

У липні 2021 року уряд затвердив нові цілі України щодо скорочення викидів парникових газів – згідно з розпорядженням КМУ від 30 липня 2021 р. № 868-р «Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди», відповідно до якого планувалось, що до 2030 року викиди парникових газів в Україні мають бути на 65% нижчими за рівень 1990 року [3].

Важливо, що 31 травня 2024 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні Законопроект «Про основні засади державної кліматичної політики», який має на меті гармонізувати кліматичне законодавство України з екологічними стандартами ЄС. За словами Олега Бондаренка, голови Комітету з питань екологічної політики та природокористування Верховної Ради, законопроект спрямований на забезпечення низьковуглецевого розвитку України, досягнення кліматичної нейтральності, адаптацію до зміни клімату та виконання міжнародних зобов'язань України у цій сфері і є базовою правовою та організаційною основою національної кліматичної політики. Це базовий закон, що встановлює фундаментальні принципи. Законопроект має на меті наблизити національне законодавство у сфері зміни клімату до угод ЄС у сфері зміни клімату та сприятиме виконанню євроінтеграційних зобов'язань. Крім того, він є важливим форумом для отримання Україною фінансування в рамках Програми Ukraine Facility [4].

Законопроект України «Про основні засади державної кліматичної політики» визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на забезпечення низьковуглецевого розвитку України, досягнення кліматичної нейтральності, адаптації до змін клімату та виконання міжнародних зобов'язань України у цих сферах, а також принципи вдосконалення національної системи кадастру антропогенних викидів від джерел викидів парникових газів та поглинання парникових газів, функціонування національної системи моніторингу реалізації політики та заходів та прогнозів у сфері зміни клімату.

Документ, включає в себе : цілі, принципи, предмет; передбачає Управління та регулювання у сфері зміни клімату, що гарно виражена у Статті 5, законопроекту «Про основні засади кліматичної політики» [4].

Таким чином, основні засади державної кліматичної політики, що нині існують на рівні законопроекту, відображають міжнародні довоєнні домовленості та розроблені з урахуванням потреб поруйнованого війною довкілля України.

Список використаних джерел:

1. Транскордонний вплив на довкілля Європи через бойові дії вже сягає 62 млн тонн шкідливих речовин URL: <https://mepr.gov.ua/transkordonnyj-vplyv-na-dovkillya-yevropy-cherez-bojovi-diyi-vzhe-syagaye-62-mln-tonn-shkidlyvyh-rechovyn-svitlana-grynychuk/>
2. Платформа з адаптації громад до зміни клімату «Кліматична політика» URL: <https://climateadapt.enefcities.org.ua/klimatychna-polityka/>
3. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди : Розпорядження КМУ від 30 липня 2021р № 868-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/868-2021-%D1%80>
4. Проект Закону про основні засади державної кліматичної політики URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44348>

Курман Тетяна Вікторівна,
*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І АГРОБІЗНЕС: ПРАВОВІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ НА ШЛЯХУ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ АГРОСФЕРИ

Як відомо, агросфера традиційно виступає сферою концентрації низки інтересів як держави, так і окремих юридичних та фізичних осіб. Мова йде про економічний, продовольчий, соціальний, екологічний, певною мірою енергетичний інтереси. Саме за допомогою ресурсів агросфери забезпечується природне право людини на життя і здоров'я, зокрема, в частині права на достатнє для підтримання нормальної життєдіяльності, безпечне та якісне харчування, на достатній рівень життя, на безпечне довкілля й на екологічну безпеку, а також гарантується низка інших екологічних та аграрних прав.

Глобальним викликом для людства у ХХ-ХХІ століттях стала проблема зміни клімату (т.зв. глобальне потепління), яка вкрай негативним чином позначилася й на агросфері. Наступним серйозним викликом стала повномасштабна війна в самому центрі Європи, наймасштабніша з часів Другої світової війни, яка зумовила низку негативних економічних, соціальних, екологічних та інфраструктурних наслідків.

З 24 лютого 2022 р. Україна протистоїть масштабній військовій агресії РФ, відстоюючи свою територіальну цілісність і суверенітет. І в ході цього протистояння український народ демонструє дивовижну національну стійкість, що далеко не в останню чергу стосується й наших аграріїв – справжніх воїнів українських полів, що фактично боронять продовольчу безпеку держави, забезпечують населення України і армію продовольством.

Слід розуміти, що вплив війни на сільське господарство має серйозні наслідки як для України, так і для глобальних сільськогосподарської та продовольчої систем. Адже повномасштабна війна не лише завдала величезних збитків нашим аграріям і колосальної шкоди агросфері, але й зумовила появу нових і поглиблення існуючих загроз у сфері продовольчої, агроекологічної та енергетичної безпеки. Фактично світова архітектура продовольчої безпеки зазнає колосальних втрат.

По-перше, спостерігається скорочення посівних площ через тимчасову окупацію певної частини території нашої держави, ведення активних бойових дій, зведення фортифікаційно-захисних споруд, мінування (понад 80 тис. кв. км. сільськогосподарських угідь заміновано). Лише збитки України через замінування становлять 11,2 мільярда доларів щорічно. Найбільші втрати — через скорочення виробництва та експорту агропродукції й зменшення надходжень місцевих податків [1]. За підрахунками фахівців, для повного розмінування території Харківської області потрібно близько 50 років за умови достатньої кількості фахівців і засобів розмінування. Загалом за даними ДСНС на даний час обстежено понад 145 тисяч гектарів території України, знешкоджено майже 525 тис. вибухонебезпечних предметів, і ця робота триває невпинно [2]. На сьогодні урядом України запущено програму компенсації фермерам витрат на гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення, в тому числі й для фермерів, які вже розмінували власні ділянки, на фінансування якої в держбюджеті передбачено 3 мільярди гривень [3].

Другий фактор — зниження врожайності через брак ресурсів: фінансових, людських, добрив, техніки, хімікатів тощо. Кадровий голод у зв'язку з мобілізацією і виїздом працездатного населення за кордон охопив всі сфери економіки. Особливо відчутним він став для сільського господарства, яке зіткнулося зі значним дефіцитом трудових ресурсів, особливо малий і середній бізнес. Агробізнесу на даний час критично бракує інженерів, трактористів, операторів комбайнів, агрономів електриків, механіків, водіїв вантажівок та працівників елеваторів. За даними Полтавської ОВА, близько 64% агропідприємств зіштовхнулися з нестачею працівників в окремих підрозділах, а 14% з опитаних респондентів повідомили про суцільний кадровий дефіцит [4].

По-третє, зазнали пошкодження або знищення матеріально-технічна база сільськогосподарських товаровиробників, об'єкти аграрної інфраструктури (зерносховища, елеватори тощо), зафіксовано загибель понад 30% поголів'я сільськогосподарських тварин, значної шкоди завдано ґрунтам, лісам і водним об'єктам внаслідок вибухів снарядів (забруднення хімічними речовинами, застібчення уламками, воєнна деградація ґрунтів). В цілому слід констатувати, що земельний фонд України внаслідок російського вторгнення зазнає непоправної шкоди, наслідки якої будуть відчуватись ще тривалий час. Адже для відновлення природного ґрунтового покриву необхідні століття.

Окрім того, надзвичайно ускладнили функціонування аграрного сектору й завдали величезної шкоди агросфері:

- підлив Каховської ГЕС, що спричинило виведення з аграрного обороту сільгоспугідь, втрату насаджень, врожаю, меліоративних систем, сільськогосподарських тварин, бджолосімей тощо - загалом прямі збитки сільському господарству внаслідок цього оцінюються у 25 млн. дол. США, майже 600 тис. гектарів сільськогосподарських угідь залишилися без доступу до зрошення;

- порушення логістичних ланцюгів, блокування морських шляхів експорту сільгосппродукції, викрадення окупантами з окупованих територій аграрної техніки, тонн врожаю сільськогосподарської продукції. Так, за даними видавництва «The Wall Street Journal», РФ продала викрадене українське зерно майже на 1 млрд дол. США, зокрема до Ємену і Ірану [5].

Безумовно, найбільших втрат, особливо на початку війни, зазнав експортоорієнтований агробізнес. Сімейні фермерські господарства та особисті селянські господарства здебільшого змогли пристосуватися до екстремальних умов й продовжили забезпечувати продовольством населення і армію України. Водночас на глобальному рівні внаслідок переліченого відбувається поглиблення продовольчої кризи, зокрема, у низці країн Африки, Південного Сходу, навіть європейські країни відчули негативний вплив війни в Україні на стан свого продовольчого забезпечення.

Тим більше, що ворог не відмовляється і від використання тактики «продовольство як зброя», цілеспрямовано обстрілюючи поля з врожаєм, цивільні судна з вантажем пшениці і, навіть, зерновози. Вказане є порушення норм міжнародного гуманітарного та кримінального права й дає підстави говорити про агроєкоцид як різновид геноциду, що поглиблює глобальну продовольчу кризу й порушує права людини на продовольство як в Україні, так і в інших державах, що є імпортозалежними від поставок української сільськогосподарської продукції (приміром, країн Азії та Африки).

За оцінками Агроцентру KSE, втрати аграрного сектору станом на лютий 2024 р. склали 80 млрд дол. США. Ці втрати охоплюють спад сільськогосподарського виробництва, втрати внаслідок падіння внутрішніх цін на основні види сільгосппродукції, збільшення виробничих витрат і витрат на відбудову та відновлення фондів [6].

Слід враховувати також і те, що не всі наслідки завданої агросфері України шкоди можна оцінити на сьогодні, адже деякі з них мають латентний характер, але при цьому довготривалий негативний ефект для довкілля, здоров'я і безпеки населення, до того ж, на жаль, бракує відповідних методик адекватного обчислення такої шкоди тощо.

Але, незважаючи на все, національний аграрний сектор продовжує функціонувати, всупереч всьому українські аграрії демонструють нереальну стійкість, справжню хоробрість і нездоланну віру у світле майбутнє України. І вже сьогодні необхідно розуміти вектор повоєнного відродження сільського господарства й відновлення агросфери з урахуванням процесів європейської інтеграції. Як вбачається, таким вектором має стати саме сталий розвиток агросфери. На порядку денному юридичної спільноти постає опрацювання правового механізму забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, сільських територій і агросфери в цілому. Слід визнати, що на сьогодні національне законодавство, що врегульовує відносини у сфері агробізнесу, не встигає адаптуватися до реалій воєнного стану.

Тож ключовими завданнями з огляду на це є:

- удосконалення законодавства України з метою вирішення нагальних питань життєдіяльності держави, аграрного сектору та населення, що виникли в умовах воєнного стану та агроєкоциду, а також шляхів їх вирішення у повоєнний період;

- прийняття Законів України «Про продовольчу безпеку», «Про продовольчі банки»;

- внесення змін до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» щодо: а) запровадження спеціальних засобів державної або грантової підтримки аграрних товаровиробників у вигляді компенсації чи відшкодування за рахунок коштів державного бюджету вартості проведеного розмінування сільськогосподарських угідь; б) доступу аграрних товаровиробників до кредитних ресурсів;

- внесення змін до Закону України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» шляхом закріплення одним із пріоритетних напрямів розвитку вітчизняного машинобудування виробництва броньованих дистанційних машин для розмінування полів та сільських територій, а також прийняття відповідної програми державного або грантового фінансування їх виробництва;

- розробка змін до чинного кримінального законодавства щодо встановлення відповідальності фізичних осіб за агроєкоцид (як умисне масове знищення чи отруєння об'єктів та ресурсів агросфери (грунтів, земельних ресурсів, водойм, лісів, посівів, насаджень і врожаю сільськогосподарських рослин, сільськогосподарських тварин тощо), а також вчинення інших дій, що можуть спричинити агроєкологічну або продовольчу катастрофу), скоєний під час агресії РФ

проти України, відшкодування шкоди, заподіяної агросфері України внаслідок агресії РФ (доповнити ККУ ст. 441-1 «Агроекоцид»);

- удосконалення чинного земельного законодавства, зокрема, в частині розробки дієвого правового механізму охорони і відновлення земель сільськогосподарського призначення, як в умовах воєнного стану, так і в повоєнний період, насамперед, шляхом прийняття Закону України «Про відновлення земель»;

- розробка Стратегії відновлення й сталого розвитку агросфери в післявоєнних реаліях за формулою «Від сталості в праві – до сталого права».

Загалом, будь-які позитивні зрушення – це результат синергії співпраці і спільних зусиль і правників, і політиків, і суб'єктів агробізнесу, і суспільства. Тож вкрай важливо опрацювати нові підходи для подолання викликів, які принесла війна, зумовили глобальні кліматичні зміни і ставить перед нашою державою необхідність виконання зобов'язань у сфері інтеграції до ЄС. Слід зазначити, що і законодавець, і Уряд розуміють необхідність кроків у цьому напрямку. Підтвердженням цього стала презентація проекту Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року, проведена 7 червня 2024 року Міністерством аграрної політики спільно з проектом ЄС «Інституційна та політична реформа дрібномасштабного сільського господарства в Україні» (IPRSA). Метою розроблення та реалізації проекту Стратегії, яка має стати дороговказом для аграрного сектору на шляху євроінтеграції, проголошено підготовку аграрного сектору до вступу України в ЄС, забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій, а також створення сприятливих умов для досягнення стратегічних цілей щодо формування конкурентоспроможного, стійкого та диверсифікованого аграрного сектору країни [7].

Таким чином, надзвичайно актуальною на сьогодні є проблема формування цілісного і дієвого механізму правового забезпечення ефективного функціонування аграрного сектору в умовах воєнного стану, державної і грантової підтримки суб'єктів агробізнесу, а також повоєнного відродження агросфери на умовах сталості. Нормативне регулювання у цій сфері має бути комплексним, науково обґрунтованим, побудованим на засадах системно-синергетичного підходу, а також спрямованим на вирішення конкретних завдань, що відповідають сучасним інтересам і очікуванням громадян, територіальних громад, українського суспільства і держави, а також сприяють подальшому вдосконаленню законодавства України, її інтеграції до Європейського Союзу, а також повоєнному відродженню агросфери на принципах сталості.

Список використаних джерел:

1. Україна щороку втрачає 11,2 мільярда доларів через заміновані території — дослідження Tony Blair Institute. Мін-во економіки України. 11.09.2024 р. <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=255d0657-dad7-4935-ab37-e740f5ffaf32&title=DoslidzhenniaTonyBlairInstitute>
2. Щодо розмінування підрозділами ДСНС території України. ДСНС України: офіц. вебсайт. URL: https://dsns.gov.ua/map-demining?__cf_chl_tk=U9zc_R13hPwp1nnxKY..FxfV1KwQRP7t564eNPD0tNQ-1726384737-0.0.1.1-5438
3. Запрацювала програма компенсації аграріям за розмінування земель, яка пришвидшить очищення України, — Юлія Свириденко. Офіц. вебсайт Мін-ва економіки України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ace8dac6-1774-440a-a430-7c93e989b085&title=ZapratsiuvalaProgramaKompensatsiiAgrariiamZaRozminuvanniaZemel-YakaPrishvidshitOchischenniaUkraini-YuliiaSviridenko>
4. Кадровий голод в Україні: експерти Jooble розповіли про сфери з гострим дефіцитом працівників. Юридична газета онлайн. 27 серпня 2024 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/kadroviy-golod-v-ukrayini-eksperti-jooble-rozpovili-pro-sferi-z-gostrim-deficitom-pracivnikiv.html>
5. РФ продала вкрадене з окупованих українських територій зерно на \$1 млрд. Інтерфакс Україна: інформ. агентство. 16.09.2024 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/1014146.html>
6. Agricultural War Damages, Losses, and Needs Review - by KSE & World Bank, February 2024. Food Security Cluster. URL: <https://fscluster.org/ukraine/document/agricultural-war-damages-losses-and>
7. Мінагрополітики презентувало стратегію розвитку сільського господарства в Україні до 2030 року. 07.06.2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3872644-minagropolitiki-prezentovalo-strategiu-rozvitku-silskogo-gospodarstva-v-ukraini-do-2030-roku.html>

Кутейнікова Аліна,

провідний спеціаліст з продажу активів SmartTender.biz

QIII SmartTender.biz

Електронні земельні аукціони: прозорість, ефективність та кроки до сталого розвитку

SmartTender — це інструмент перемоги та успішних закупівель і електронних аукціонів

Наша компанія заснована в 2013 році і пропонує своєчасні, новаторські рішення для проведення конкурентних закупівельних процедур.

Ми комплексно слідкуємо за тим, щоб на кожному етапі ви вигравали в часі, економії зусиль, знаннях та найголовніше — в результаті.

Ми навчимо, підтримаємо та проведемо вас до перемоги, супроводжуючи від перших торгів до першого результату! Тому пропонуємо використати унікальні та безмежні можливості, які надають сучасні інформаційні технології!

Розширюйте можливості свого бізнесу разом з нами!

QIII Smart
Tender
•biz

Наші переваги

QIII SmartTender.biz

Напрями роботи

QIII SmartTender.biz

 Велика приватизація

 Держгеонадра

 Майно державних та комунальних підприємств

 Майно банкрутів

 Мала приватизація

 Оренда землі

 Оренда державного та комунального майна

 Укроборонпром

 Майно банків

 Майно Укрзалізниці

Що таке електронні земельні аукціони?

Нормативні документи

- **Земельний кодекс**
- **ЗУ Про оренду землі**
- Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суперфіцію, емфітевзису) **Постанова КМУ №1013 від 22 вересня 2021**

Основне про новий закон

Аукціони будуть проходити в електронній системі в режимі реального часу.

Всі документи, що стосуються торгів та земельних ділянок, будуть опубліковані в електронній торговій системі у загальному доступі.

Продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності заборонений.

Стартова ціна продажу земельної ділянки визначається в залежності від цільового призначення:

- для земель с/г призначення — дорівнює нормативній грошовій оцінці;
- для інших земель державної та комунальної власності ціна **не може бути нижчою** за експертну грошову оцінку.

Аукціон проводиться за наявності не менш як двох зареєстрованих учасників.

QIII Smart
Tender
•biz

Обов'язковість використання земельних торгів

Порядок проведення земельних торгів є **обов'язковим** у разі, якщо на земельних торгах здійснюється:

- Продаж або передача у користування ділянок державної та комунальної власності
- Продаж земельних ділянок с/г призначення всіх форм власності
- Продаж земельних ділянок, прав емфітевзису, суперфіцію на них державним виконавцем, приватним виконавцем відповідно до ЗУ «Про виконавче провадження»

Для приватної форми власності – продаж та передача у користування здійснюється на земельних торгах з ініціативи власників земельних ділянок.

QIII Smart
Tender
•biz

Як підготуватися до проведення аукціонів

Процес організації торгів

Як організувати земельні торги

Підготовка продажу земельної ділянки здійснює організатор торгів:

- Власник ділянки (приватна форма власності)
- Уповноважений орган виконавчої влади (для державної землі)
- ОМС для комунальної землі

Організатор торгів забезпечує підготовку лота до продажу:

- Використання та затвердження документації із землеустрою, якщо потрібно сформувати земельну ділянку або змінити цільове призначення або внести ділянку до Державного земельного кадастру
- Державну реєстрацію ділянки;
- Державну реєстрацію речового права на ділянку
- Проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки

QIII Smart
Tender
•biz

Як організувати земельні торги

Організатор встановлює:

- **стартову ціну земельної ділянки** – вона не може бути нижчою за експертно грошову оцінку ділянки.
- **дата торгів** – не раніше 30 календарних днів та не пізніше 45 календарних днів з дати оприлюднення оголошення.
- якщо є потреба організатор повідомляє **осіб з переважним правом** за 30 календарних днів до дня проведення торгів.

Організатор приймає рішення про проведення земельних торгів

Рішення має містити:

- Інформацію про документацію із землеустрою, якщо така розроблялась,
- Інформація про стартову ціну ділянки
- Обмеження у використанні земельної ділянки
- Відомості про особу, уповноважену організатором на підписання договору
- Проект договору купівлі-продажу, оренди, емфітевзису, суперфіцію земельної ділянки

QIII Smart
Tender
•biz

Обов'язкові поля

- Назва аукціону
- Опис аукціону
- Дата проведення
- Строк оренди
- Стартова ціна
- Мінімальний крок
- Гарантійний внесок
- Реєстраційний внесок

Назва аукціону
Опис аукціону
Умови аукціону
Дата проведення
Строк оренди
Стартова ціна
Мінімальний крок
Гарантійний внесок
Реєстраційний внесок

Внески в аукціоні

- **Реєстраційний внесок** - 10% від мінімальної заробітної плати (710 грн. в 2024 р.)
- **Гарантійний внесок** - 30% від стартової ціни продажу / річної орендної плати, але не більше 2500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.
- **Мінімальний крок аукціону** - 1% стартової ціни лота
- **Винагорода електронного майданчика** - 5%, але не більше суми гарантійного внеску

Документація аукціону

- Форма документації щодо лота земельних торгів
- Витяг з НГО або експертна грошова оцінка
- Витяг з Державного земельного кадастру
- Витяг з Реєстру речових прав на нерухоме майно
- Рішення про проведення аукціону
- Містобудівні умови та обмеження забудови земельної ділянки (у разі продажу земельних ділянок для таких цілей)
- Паспорт водного об'єкта та розрахунок орендної плати за водний об'єкт (в разі надання в оренду земельної ділянки разом з водним об'єктом)

Smart
Tender
•biz

Smart
Tender
•biz

Дії ОРГАНІЗАТОРА ПІД ЧАС ПОДАЧІ ЗАЯВ п. 28 Вимог

- Перевірити оголошений аукціон та внести правки - **2 р.д. з дня наступного за днем публікації оголошення**
- Відповіді на запитання потенційних учасників - **5 р.д. з моменту їх публікації**
- Надавати доступ потенційним покупцям до оригіналів документів, оприлюднених в оголошенні про земельні торги - **не пізніше ніж за 1 р.д. до дня земельних торгів**
- Давати відповіді на дзвінки та запити учасників, електронних майданчиків тощо.

QIII Smart
Tender
•biz

Як взяти участь в аукціоні

QIII Smart
Tender
•biz

Підготовка
до аукціону

1 КРОК
Зареєструватись на
майданчику SmartTender.biz

2 КРОК
Знайти аукціон

3 КРОК
Сплатити внески

4 КРОК
Подати пропозицію

5 КРОК
Взяти участь в аукціоні

ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ УЧАСНИКА

1. Підготувати документи, що вимагаються Земельним кодексом України
2. Підписати документи кваліфікованим електронним підписом
3. Сплатити гарантійний та реєстраційний внески на рахунок майданчика
4. Отримати підтвердження про сплату внесків
5. Отримати повідомлення про підтвердження пропозиції на аукціон

Всі дії можна зробити до моменту завершення періоду прийому пропозицій, але необхідно враховувати час на перевірку та підтвердження пропозиції

QIII Smart
Tender
•biz

QIII Smart
Tender
•biz

Юридична особа

- заява про участь у земельних торгах, підписана КЕП;
- копія витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;
- інформація про державу, в якій зареєстровані або мають постійне місце проживання засновники (учасники) юридичної особи, у статутному (складеному) капіталі якої є частка іноземного капіталу;
- інформація про кінцевого бенефіціарного власника (або зазначення причин відсутності);
- документи, що підтверджують сплату реєстраційного та гарантійного внесків (копії розрахункових документів, виписки з рахунків);
- документи, що підтверджують повноваження представника.

Фізична особа-підприємець, фізична особа

- заява про участь у земельних торгах, підписана КЕП;
- копія РНОКПП (ідентифікаційного коду);
- документи, що підтверджують сплату реєстраційного та гарантійного внесків (копії розрахункових документів, виписки з рахунків);
- документи на представника (якщо фізична особа діє через представника).

Для землі с/г призначення:

- документи, що підтверджують джерела походження коштів;
- документи про перебування у шлюбі, у тому числі зареєстрованому за кордоном, та про набуття земельних ділянок сільськогосподарського призначення на праві спільної сумісної власності подружжя;
- документ, що містить інформацію щодо юридичних осіб, права на частку у статутному (складеному) капіталі, у пайовому фонді, акції, паї яких потенційний покупець має, із обов'язковим зазначенням найменування юридичної особи, ідентифікаційного коду юридичної особи, розміру належної йому частки у статутному (складеному) капіталі, у пайовому фонді, та/або кількість належних йому акцій, паїв.*

Як проходять аукціони у системі Prozorro.Продажі

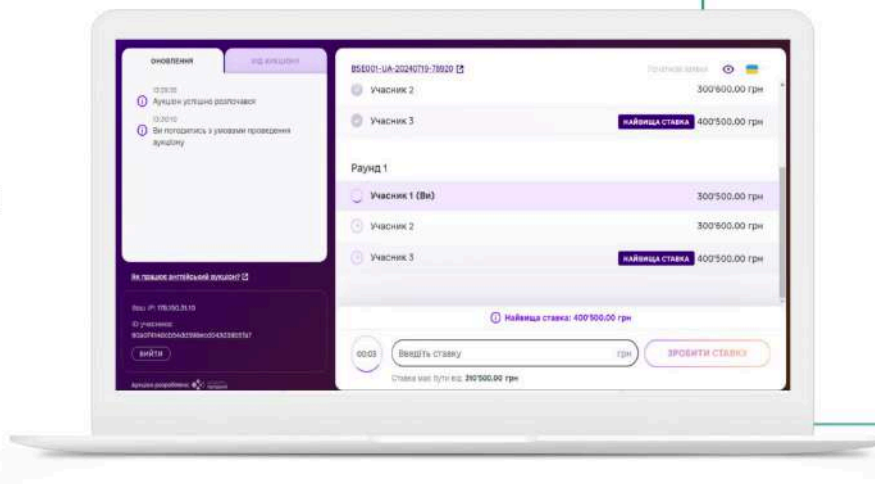

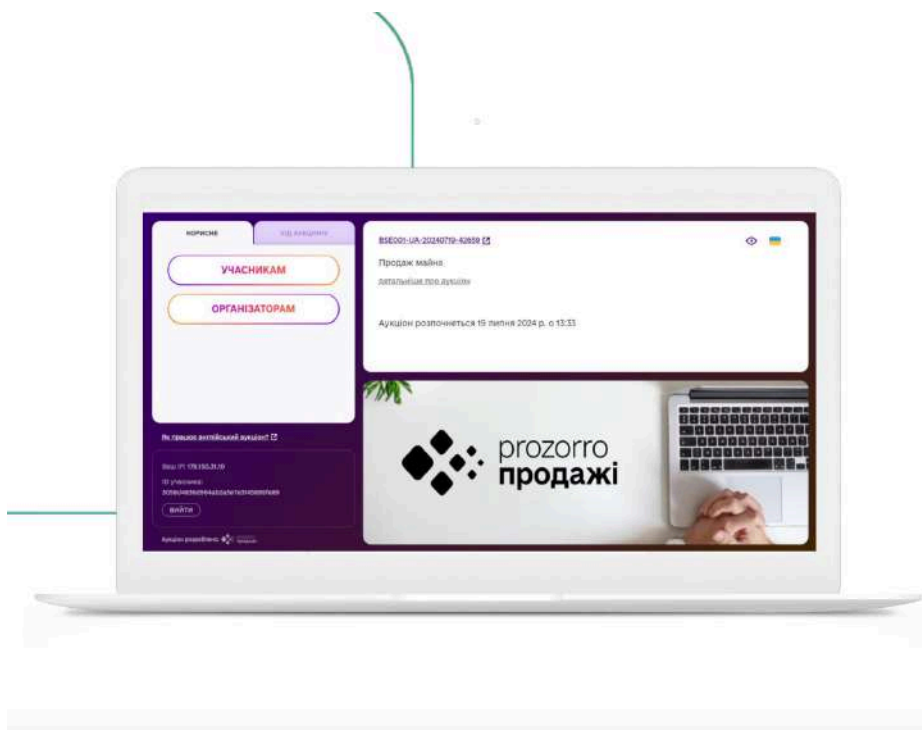
Smart Tender .biz Класичний аукціон (Англійський)

- Відбувається у 3 раунди та йде на підвищення
- Між раундами у системі пауза 3 хвилини
- В кожному раунді кожен учасник має 3 хвилини на крок
- Учасники розташовані в порядку зростання ціни

Англійський аукціон

Англійський аукціон

Що робити після аукціону

Протокол

Переможець підписує протокол **протягом 3** робочих днів. **Організатор** підписує протокол **протягом 6** робочих днів.

Договір

Укласти договір та опублікувати його протягом **20 робочих днів** з дня, наступного за днем формування протоколу електронного аукціону. Договір підлягає нотаріальному посвідченню.

Оплата

Переможець сплачує суму лоту **протягом 5** робочих днів з моменту підписання договору.

Лейба Максим Олександрович,
*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Потужний земельний ресурсний потенціал має важливе значення для виконання Україною ролі гаранта продовольчої безпеки в багатьох країнах світу. Протягом останніх років у довоєнний період Україна займала пріоритетне місце за обсягами продовольчого експорту, який у міжнародному масштабі у 2021 р. був еквівалентним забезпеченню харчовими продуктами майже 400 млн осіб [1, с. 65].

Однак проведення військових дій на території України та тимчасова окупація частини її території спричинили тяжкі наслідки для забезпечення продовольчої безпеки України, призвели до доволі слабкого рівня її забезпечення порівняно з іншими країнами Європи.

Підкреслимо, що землі сільськогосподарського призначення найбільше зазнали нещадного забруднення вибуховими речовинами. Через російську військову агресію набули поширення нові види деградації ґрунтів.

Процес відновлення сільськогосподарських земель може тривати десятиліття. Тому вельми важливим є питання обрання дієвих та ефективних заходів відновлення цих забруднених та порушених земель.

Очевидно, що, зважаючи на стратегічно важливе значення земель вказаної категорії для забезпечення продовольчої безпеки та їх збереження, вельми необхідно провадити їх консервацію, впроваджувати різні заходи їх очищення, як-от: детоксикацію, ремедіацію. Вагому роль відіграватиме й проведення заходів меліорації ґрунтів, зокрема із застосуванням вапнування або гіпсування.

Важлива роль у відновленні земель сільськогосподарського призначення належить рекультивації порушених унаслідок бойових дій земель. Провести рекультивацію таких земель відповідно до робочих проєктів землеустрою щодо рекультивації порушених земель можливо буде після їх розмінування.

Позитивний ефект може мати й застосування фітореємедіаційних технологій. Слід підкреслити вагому роль біореємедіації у відновленні забруднених ґрунтів. Зокрема, видаленню гексогену з ґрунту в аеробних умовах

сприяють штами *Corynebacterium*, *Williamsia* і *Gordonia*, октогену – *Methylobacterium* [2, с. 67 – 69].

Як слушно зазначається в наукових працях, застосування біоремедіантів, до складу яких входять живі мікроорганізми, на порушених внаслідок бойових дій ґрунтах, зокрема внаслідок горіння військової техніки, викликає збільшення мікрорізноманіття на фоні зменшення патогенної мікробіоти, сприяє посиленню мікробіологічних процесів у ґрунті [3, с. 21].

Однак на ґрунтах, які не зазнали негативного впливу внаслідок бойових дій, а також розмінованих полях сільгоспвиробники продовжують виробництво аграрної продукції. Тож виникає необхідність пошуку заходів для підвищення продуктивності сільськогосподарських культур в умовах війни. В умовах погіршення агрофізичних параметрів орного шару ґрунту виникає необхідність вирощування адаптивних сортів сільськогосподарських культур, що сприятиме їх урожайності [4, с. 100–101].

Отже, обрання заходів відновлення земель, які було забруднено та поверхневий ґрунтовий шар яких було порушено, повинно здійснюватися після комплексного обстеження їх стану з урахуванням їх обмеженої придатності або не придатності для сільськогосподарського використання.

Список використаних джерел:

1. Кучер А. В. Стале управління ґрунтами як основа продовольчої безпеки: виклики та перспективи в умовах війни та повоєнного відновлення. *Ґрунтово-агрохімічні дослідження як імператив для розвитку аграрного виробництва та розбудови України*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Харків, 24 травня 2023 р.). Харків: ННЦ «ІГА ім. О.Н. Соколовського», 2023. С. 64–68.

2. Стан і завдання наукового забезпечення управління ґрунтовими ресурсами на етапі збройної агресії та післявоєнного відновлення: моногр.; за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера. Київ: Аграр. наука, 2023. 168 с.

3. Болоховський В. В., Болоховська В. А., Хоменко Т. О., Корсун С. Г., Борко Ю. П., Пармінська Л. М. Використання біоремедіантів як спосіб відновлення мікробного ценозу ґрунту, порушеного внаслідок воєнних дій. *Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення*: зб. тез Міжнародної наук.-практ. конференції (Харків, 5 грудня 2023 р.). Харків: ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», 2023. С. 19–21.

4. Романчук К. Ю. Заходи з підвищення продуктивності сільськогосподарських культур в умовах ведення воєнних дій в Україні. *Ґрунтово-агрохімічні*

дослідження як імператив для розвитку аграрного виробництва та розбудови України: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конференції молодих вчених (24 трав. 2023 р.). Харків: ННЦ «ІГА імені О.Н. Соколовського», 2023. С. 98–101.

Лісова Тетяна Вікторівна,
*доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Лейба Людмила Василівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах військової агресії особливої гостроти набувають питання забезпечення сталого розвитку країни.

Головною тезою Глобального форуму з продовольства та сільського господарства (Global Forum for Food and Agriculture – GFFA 2022), який відбувся 24 – 28 січня 2022 р. у Берліні та який вперше було присвячено якісному стану ґрунтів та їх впливу на продовольчу безпеку, стало – «Стале використання землі: продовольча безпека починається з ґрунту». Адже понад 90 % світового виробництва їжі залежить від стану ґрунту [1, с. 27–28]. Водночас найбільш серйозним викликом для сталого розвитку країни протягом останніх років є деградація земель та процеси опустелювання. Охорона й відновлення стану всіх земель країни, як основного національного багатства, незалежно від їх цільового призначення, виступає вагомим підґрунтям її сталого розвитку, адже забезпечення останнього вимагає стабільності і щодо якісного стану земель.

Підкреслимо, що для України є характерним потужний земельно-ресурсний потенціал. Зокрема, з розрахунку на одного жителя країни припадає 1,34 га земель, зокрема 0,71 га – орних земель, 0,59 га – чорноземів [1, с. 29].

Останнім часом серед представників юридичної науки з'явилися різні теоретичні підходи, що стосуються питання забезпечення сталого розвитку.

Як слушно зазначає Н. Р. Малишева, сьогодні концепція сталого розвитку є цілком прийнятною міжнародною спільнотою як дороговказ узгодження економічних, екологічних і соціальних інтересів суспільства [2, с. 52].

Т. В. Курман, провівши комплексне дослідження теоретико-методологічних засад правового забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, пропонує авторську дефініцію останнього: це стабільний, незворотний процес прогресивних цілеспрямованих змін на підставі досягнень науки й техніки в агросфері при веденні сільськогосподарського виробництва у спосіб, що забезпечує успішне її функціонування в інтересах як нинішнього, так і майбутнього поколінь [3, с. 5].

Варто підтримати запропоновані характеристики сталого розвитку сільськогосподарського виробництва: стабільність, незворотність процесу прогресивних цілеспрямованих змін, використання таких способів ведення сільськогосподарського виробництва, які забезпечують успішне функціонування агросфери в інтересах як нинішнього, так і прийдешніх поколінь [3, с. 19].

Як справедливо наголошує А. М. Статівка, концепція сталого розвитку в галузі вирішення екологічних проблем у сільськогосподарському землекористуванні спирається як на раціоналізацію використання всіх природних ресурсів з можливістю їх відновлення, так і на створення безпечних умов для життєдіяльності людини, зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище для збереження властивостей біосфери та її компонентів з урахуванням її асиміляційної здатності й орієнтації на тривале поліпшення екологічної обстановки, на рівність інтересів сучасного й майбутнього поколінь [4, с. 20–21].

На суттєве поглиблення кризових явищ щодо сучасного стану земель значною мірою впливають проведення військових дій на території України та тимчасова окупація частини її території, що спричинило величезний вплив на глобальну та національну продовольчу й екологічну безпеку, а також вимагає перегляду цілей і пріоритетів аграрної та екологічної політики, напрямів наукового забезпечення сталого розвитку, зокрема й агропродовольчого сектору [1, с. 29].

Отже, простежується тісний взаємозв'язок між використанням земель, їх відновленням і забезпеченням сталого розвитку країни. Забезпечення сталого розвитку не є можливим без здійснення заходів відновлення земель, припинення процесів їх деградації, вжиття заходів боротьби з опустелюванням. Вкрай важливим є й подальше міжнародне співробітництво у вказаній царині та гармонізація вітчизняного законодавства із законодавством ЄС.

Список використаних джерел:

1. Стан і завдання наукового забезпечення управління ґрунтовими ресурсами на етапі збройної агресії та післявоєнного відновлення: моногр.; за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера. Київ: Аграрна наука, 2023. 168 с.
2. Малишева Н. Р. Екологічні права майбутніх поколінь: від абстракції до правового змісту. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2019 р.). Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 52–57.
3. Курман Т. В. Теоретико-методологічні засади правового забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2019. 40 с.
4. Статівка А. М. Концепція сталого розвитку – основа державного регулювання екологічної політики в сільському господарстві України. *Проблеми розвитку аграрного та земельного права України*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 трав. 2011 р.). Київ: Вид-во геогр. літ. «Обрії», 2011. С. 20–24.

Місінкевич Анна Леонідівна,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

БУДІВНИЦТВО НА ЗЕМЛЯХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА РЕАЛІЇ

В нинішній час будівництво на землях сільськогосподарського призначення є досить поширеним явищем в аспекті ведення агробізнесу, оскільки вимагає наявності приміщень для зберігання, виробництва та продажу вирощеної сільськогосподарської продукції.

Проте у суспільстві існує думка, що землі сільськогосподарського призначення можуть використовуватися виключно для вирощування сільськогосподарських культур та будь-яке будівництво на них заборонено. Проаналізувавши чинне земельне та аграрне законодавство слід зазначити, що відповідно до частини 1 статті 22 Земельного кодексу України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [1]. У свою чергу частина 2 статті 22 Земельного кодексу України нам говорить проте, що до земель сільськогосподарського призначення належать:

- сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);
- несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі під об'єктами виробництва біометану, які є складовими комплексів з виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо) [1]. Варто зазначити, що чинне земельне законодавство насправді передбачає можливість будівництва об'єктів нерухомості на землях сільськогосподарського призначення, але за умови, що подальше

функціонування таких будівель буде використовуватися виключно для ведення та обслуговування агробізнесу.

Виходячи з вищезазначеного у чинному аграрному та земельному законодавстві йде чітке розмежування, які типи земель сільськогосподарського призначення можуть використовуватися для будівництва споруд щодо певного цільового призначення у сільському господарстві. Відповідно до положень Земельного кодексу України, а саме статті 36, де вказується, що на земельних ділянках, наданих для городництва спорудження капітальних будівель і споруд не допускається, але можуть бути зведені тимчасові споруди для зберігання інвентарю та захисту від непогоди. Після закінчення строку оренди зазначеної земельної ділянки побудовані тимчасові споруди підлягають знесенню власниками цих споруд за їх рахунок [1]. У свою чергу частина 3 ст. 35 Земельного кодексу України зазначає, що земельні ділянки, призначені для садівництва, можуть використовуватись для закладання багаторічних плодових насаджень, вирощування сільськогосподарських культур, а також для зведення необхідних будинків, господарських споруд тощо [1].

Звертаючись до Закону України «Про фермерське господарство» ми зустрічаємо норму, де чітко зазначається, що фермерське господарство та його члени мають право споруджувати житлові будинки, господарські будівлі та споруди з метою організації та забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації [2]. Таке будівництво повинно здійснюватися відповідно до нормативів, що встановлюється землеустроєм та будівельними положеннями.

Розглядаючи наступний тип земель сільськогосподарського призначення, а саме землі для ведення особистого селянського господарства ми звертаємося до Закону України «Про особисте селянське господарство», де зазначається, що до майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать земельні ділянки, жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'я, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуто у власність членами господарства в установленому законодавством порядку [3].

Окрім цього варто звернути увагу, що існує Класифікатор будівель та споруд НК 018:2023 (код 1271), де зазначається, що клас будівель сільськогосподарського призначення включає: будівлі, призначені для сільськогосподарської діяльності, наприклад, корівники, стайні, свинарники, кошари, конюшні, роз-

плідники, промислові курники, зерносховища, ангари та фермерські господарські будівлі, погребі, виноробні заводи, винні чани, теплиці, сільськогосподарські силоси тощо [4].

Таким чином, проаналізувавши чинні нормативно-правові акти в аспекті ведення агробізнесу ми бачимо розгалужену сферу використання земель сільськогосподарського призначення та зведення на них різноманітних об'єктів нерухомості для ефективного функціонування того чи іншого виду сільського господарства. Однак для спорудження таких будівель суб'єкти ведення агробізнесу повинні розробити та затвердити документацію із землеустрою та містобудівельну документації у встановленому законом порядку для того, щоб у подальшому можна було здійснювати будівництво відповідних споруд на землях сільськогосподарського призначення як це зазначено у положеннях Земельного кодексу України та в ряді інших законів, що регулюють ведення сільського господарства і України.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
2. Про фермерське господарство від 19.06.2003 року № 45. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
3. Про особисте селянське господарство від 15.05.2003 року № 29. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>
4. Класифікатор будівель та споруд НК 018:2023. Національний класифікатор України. Затверджено Наказом Міністерства економіки України від 16.05.2023 року № 3573. URL: [https://mtu.gov.ua/files/shadura/%D0%9D%D0%90%D0%9A%D0%90%D0%97_\(%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B8_%D1%89%D0%BE_%D0%97%D0%90%D0%A2%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%94%D0%96%D0%A3%D0%AE%D0%A2%D0%AC\)_%D0%9D%D0%9A018_3573.pdf](https://mtu.gov.ua/files/shadura/%D0%9D%D0%90%D0%9A%D0%90%D0%97_(%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%B8_%D1%89%D0%BE_%D0%97%D0%90%D0%A2%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%94%D0%96%D0%A3%D0%AE%D0%A2%D0%AC)_%D0%9D%D0%9A018_3573.pdf)

Навроцький Володимир Анатолійович,
*аспірант кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ ЯК ГАРАНТІЯ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

Важливою умовою гарантування здійснення права приватної власності на земельну ділянку, є визначений механізм захисту відповідного права. Конституція України закріпила принцип рівності захисту всіх суб'єктів права власності на землю з боку держави (ст. 13) та принцип непорушності права приватної власності (ст. 41). Для цього кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань(ст. 55) [1].

Питання захисту права приватної власності на земельні ділянки останнім часом набуло важливого теоретичного і практичного значення. Адже порівняна складність земельного законодавства для громадян, відкриття ринку землі, множинність форм права власності на землі та багато інших факторів сприяють великій кількості земельно-правових спорів, а отже, потребі в захисті земельних прав громадян, в тому числі й права приватної власності на земельні ділянки.

Нормативне визначення поняття «захист прав» в земельному законодавстві відсутнє. Однак Земельний кодекс України містить главу 23 «Захист прав на землю», де закріплено положення, що власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків [2]. Також важливе значення для захисту прав приватної власності на земельні ділянки мають положення ст. 152 Земельного кодексу України, відповідно до якого держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту права власності на землю[2]. В даних нормах закріплені деякі характеристики захисту земельних прав. Зокрема, зміст даних норм дає підстави вважати, що право на захист прав на землю в контексті цих статей розглядається як суб'єктивне право власника землі або землекористувача, яке виникає в нього в разі будь-якого порушення належних йому прав на землю та забезпечується державою.

Таким чином носій права приватної власності на землю одночасно має суб'єктивне право на захист своєї власності. Більше того, в теорії права, право на захист, поряд з правами на власні і чужі дії вважаються структурними елементами суб'єктивних прав[3, с. 396]. Власнику землі належить право на захист своїх майнових інтересів, пов'язаних із ним, навіть в разі, коли він не має можливості здійснювати власні дії щодо належної йому земельної ділянки. Також він може скористатися правом на чужі дії і вимагати від інших зобов'язаних осіб поведінки, що направлена на здійснення чи дотримання свого права.

Для розширення наукового пошуку звернемося також до доктринальних поглядів на дане питання.

Як систему правових норм (форми і способи яких визначені законом), направлених на відновлення порушених прав та забезпечення інтересів особи щодо права, належного їй згідно з правовим титулом визначає правовий захист М.О. Легенченко[4, с. 170].

Захист права власності І.О. Дзера визначає як систему активних заходів, які застосовуються власником, компетентними органами, спрямованої на усунення порушень права власності і покладення на порушника виконання обов'язку щодо відновлення порушеного права [4, с. 169].

М.В. Шульга під захистом суб'єктивного права на землю розуміє захист правомочностей (окремих або взятих разом) та інтересів власника земельної ділянки та землекористувача [5, с.143].

Таким чином, якщо у приватного власника землі є достатні підстави вважати, що його право власності порушене чи є реальна загроза його порушення, то наявний привід для застосування захисних заходів і відновлення майнового права. Тобто захист застосовується для активної протидії зазіханню на право.

Моментом виникнення права на захист права приватної власності на земельну ділянку є певний юридичний факт, яким може бути порушення, оспорення, не визнання цього права. Постраждалий від такого правопорушення з цього часу може або вимагати від уповноважених органів застосування захисних заходів, або сам їх здійснювати (самозахист).

Отже, захистом права приватної власності на земельну ділянку є активні дії її власника та/або уповноважених органів, направлені на усунення будь-яких порушень його права, а також його відновлення.

Науковий керівник – І.О. Костяшкін, д.ю.н., професор, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. *Урядовий кур'єр*. 2001. 15 листопада. № 211–212.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 3-тє видання. Київ: Алерта, 2012. 524 с.
4. Легенченко М. О. Поняття охорони і захисту права та їх співвідношення. *Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту*. 2014. Т. 1. Вип. 6-1. С. 169 - 172.
5. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Харьков: Консум, 1998. 224 с.

Носік Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри земельного та аграрного права ННІ права КНУ
імені Тараса Шевченка,
член-кореспондент НАПрН України,
академік-секретар відділення екологічного,
господарського та аграрного права НАПрН України

ТРАНСФОРМАЦІЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ

Актуальність теми доповіді обумовлена по-перше, об'єктивною реальністю у зміні природних, економічних, соціальних, демографічних та інших суспільних процесів і явищ, включаючи й сільське господарство, агробізнес, соціальну сферу села, агроекологію, з огляду на колосальну шкоду та усі негативні наслідки повномасштабної російсько-української війни для природи, економіки, суспільства, держави, територіальних громад у межах території України, континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони; по-друге, - суб'єктивними чинниками, серед яких можна назвати поступову трансформацію суспільної свідомості і правосвідомості у ставленні до основних соціальних цінностей людини і громадянина відповідно до ст. 3 Конституції України у поєднанні з нормами ст.13, 14 та інших Конституції України щодо здійснення прав на землю з її природними об'єктами і ресурсами у екологічних системах суші та моря, набуття і реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на продовольчу і екологічну безпеку, а також правотворчу та іншу діяльність держави та усіх інституцій громадянського суспільства з подолання породжених війною викликів на місцевому, регіональному, національному і міжнародному рівнях з метою забезпечення Європейського вектору розвитку України як кандидата на вступ до членів ЄС.

Суспільні трансформаційні процеси в умовах війни з необхідністю детермінують зміну парадигми правового регулювання аграрних відносин шляхом інноваційного оновлення предмету аграрного права з огляду на наявні суперечності між закріпленими у чинному аграрному законодавстві консервативними засадами аграрного права та новими викликами у сфері

агробізнесу, продовольчої безпеки, соціального розвитку, пов'язаними з війною та відновленням аграрного сектору після війни. Адже сучасне аграрне право і аграрне законодавство досягло свого максимального розвитку на традиційних методологічних підвалинах і, на жаль, вже не повністю задовольняє сучасні глобальні і національні виклики, які постали і постають перед суспільством, тому потребує нових правових ідей, концепцій, задумів, проєктів, наукових пошуків аби ефективно і результативно вирішувати реальні життєві проблеми кожного і всіх у забезпеченні права на життя і здоров'я, на достойне харчування, на безпечне довкілля, на захист людини від епідемій і хвороб [1, 47-52].

У науці аграрного права системно-структурне дослідження еволюції аграрного законодавства та перспектив його розвитку до 24 лютого 2022 року було проведено Н.О. Багай у її докторській дисертації та у монографії, у яких досліджено теоретичні і практичні проблеми адаптації аграрного законодавства України до вимог ЄС та науково доводиться, що серед основних форм систематизації аграрного законодавства має бути кодифікація у вигляді Основ аграрного законодавства України [2]. У наукових працях інших вчених у галузі аграрного, земельного, екологічного права досліджувались окремі питання формування, розвитку, удосконалення аграрного законодавства крізь призму предмету і системи аграрного права [3], джерел аграрного права [4, 63], систематизації аграрного законодавства [5, 7-8], адаптації аграрного законодавства до права ЄС [6, 207-2017], узгодження аграрного законодавства з Угодою про сільське господарство [7] та іншими багатосторонніми угодами СОТ [8], аграрних правовідносин [9], агробізнесу [10] тощо.

Разом з тим гносеологія трансформаційних процесів у сфері аграрного законодавства в умовах дії правового режиму воєнного стану зумовлює до необхідності проведення наукового пошуку з питань системи та структури чинного аграрного законодавства у контексті європейських законодавчих моделей правового регулювання сільського господарства, соціальної сфери села, якості і безпечності сільськогосподарської продукції, охорони навколишнього природного середовища тощо з врахуванням прийнятого ВР України закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року [11].

Доктринальний аналіз еволюції аграрного права законодавства з 1990 року й дотепер дозволяє визначити декілька етапів трансформації аграрного законодавства в Україні: а) перший етап охоплює період з 1990 року до 2005 року; другий - з 2005 до 2008 року; третій - з середини 2008 року до березня

2022 року. Кожний з названих етапів характеризується своїми ознаками перетворень у аграрному законодавстві України.

Після 24 лютого 2022 року, з початком повномасштабної російсько-української війни та прийняття ВР України законів щодо запровадження правового режиму воєнного стану, забезпечення продовольчої безпеки, особливостей регулювання земельних відносин, виходу з угод про аграрний ринок СНД, інших законів, започатковано четвертий етап трансформації аграрного законодавства, на якому Україна розпочала підготовчі роботи з виконання вимог щодо узгодження аграрного законодавства з правом ЄС після того, як 23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до членів ЄС та 14 грудня 2023 року вирішила розпочати переговори про вступ до ЄС, а 25 червня 2025 року у ЄС офіційно оголосили про початок переговорів з 27 державами-членами ЄС про вступ України до членів ЄС [12].

У цьому зв'язку закономірно постають запитання, за якими напрямками має здійснюватися правотворча діяльність України з трансформації аграрного законодавства?

Вбачається, що трансформаційні процеси з розвитку аграрного законодавства відповідно до права ЄС можуть розвиватись за декількома напрямками, а саме: перший - розробка спільних з ЄС економіко-правових моделей розвитку і функціонування аграрного сектору України з огляду на структуру та організацію сільськогосподарського виробництва в Україні, де малі виробники виробляють близько 10% продукції, середній сегмент – приблизно 65%, а великий сегмент – близько 25%, тоді як у ЄС виробництво базується переважно на дрібнотоварному фермерстві та нормах і правилах Спільної аграрної політики - Common Agricultural Policy, що призводило до непорозумінь із європейськими сусідами щодо експорту і транзиту української аграрної продукції в умовах російсько-української війни; другий, більш реалістичний, напрямок має поєднуватися, по-перше, з виконанням Україною зобов'язань за Угодами про асоційоване членство у ЄС та вільний доступ до європейських аграрних ринків, ; по-друге – з проголошеної Урядом України у Лугано (Швейцарія) у 2022 році нової аграрної політики щодо прискореного відновлення сільського господарства України у післявоєнний період [13]; по - третє, з реалізацією узгоджених у червні 2024 року ЄС переговорних рамок щодо вступу України до ЄС, спрямованих на удосконалення національного законодавства, включаючи й аграрне законодавство, за тими кластерами і

напрямами, які окреслені у рамках переговорного процесу України з державами-членами ЄС.

Переговорний процес передбачає проведення скринінгу *acquis* і встановлення бенчмарків (умов за кожним з 35 розділів *acquis*, які потрібно виконати) в частині розвитку сільського господарства з врахуванням Угод про асоційоване членство України з ЄС. При цьому скринінг - це офіційний процес роз'яснення *acquis* державі-кандидату, оцінювання її готовності та отримання уявлення про те, які проблеми найімовірніше виникнуть у переговорному процесі за розділами, які упорядковані у шість кластерів та оформлені як додатки до переговорних рамок: "Фундаментальні питання", "Внутрішній ринок", "Конкурентоспроможність та інклюзивне зростання", "Зелений порядок денний та сталий зв'язок", "Ресурси, сільське господарство та згуртованість", "Зовнішні зносини" [14].

З викладеного можна зробити загальний висновок про те, що в сучасних умовах війни та повоєнного відновлення України трансформація аграрного законодавства має стати одним з пріоритетних напрямків наукових досліджень вченими у галузі науки аграрного права, який передбачає проведення наукових пошуків щодо системи, структури, змісту, можливих і допустимих форм і способів трансформації чинного аграрного законодавства у рамках переговорного процесу про вступу України до членів ЄС.

Список використаних джерел:

1. Носік В.В. До питання про інноваційне оновлення аграрного права України: проблеми теорії і практики. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: зб. матеріалів наук.-практ. конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги, Т.В. Курман. Харків, Юрайт, 2020. С. 47-52
2. Багай Н.О. Теоретичні проблеми розвитку аграрного законодавства України : монографія /ДВНЗ «Прикарпатський націон. Ун-т ім. В. Стефаника; Навч. науков. юридич. ін-т. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2020. 305 с.
3. Чабаненко М.М. Становлення та розвиток системи аграрного права України : монографія. Дніпропетровськ: вид-во «Грані», 2015. 298 с.
4. Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ. Ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2011. 19 с.; Коваленко Т.О. Джерела аграрного права України: сучасний стан та перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 63.
5. Титова Н.І. Аграрне законодавство України. *Право України*. 1995. № 1. С. 7-8; Брінцов А.І. Кодифікація аграрного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.06. Київ. 2018. 21 с.

6. Статівка А.М., Шуміло І.А. Про адаптацію аграрного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Проблеми законності*. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2009. Вип. 100. С. 207-217
7. Духневич А.В. Правові проблеми реалізації угоди про сільське господарство СОТ в Україні: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 399 с.
8. Карпінська Н.В. Концептуально-правові засади застосування санітарних і фітосанітарних заходів у сільському господарстві України у контексті вимог СОТ та ЄС: дис. докт. юрид. наук 12.00.06 / Одеська нац. юрид. академія. – Одеса.2021. 492 с.
9. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: монографія / А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич, В.М. Корнієнко та ін., за ред. д-ра юрид. наук., проф А.М. Статівки. Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. 240 с.; Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 496 с.
10. Корнієнко Г.С. Агробізнес в Україні: Теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: монографія. Харків, Юрайт, 2023. 560 с.
11. Офіційний вісник України. 2023. № 88. Ст. 5121.
12. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>
13. Підсумковий документ Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022)»Декларація Лугано», Лугано, 4-5 липня 2022 р. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62cd2e0ba5613c953a9b52d4_Lugano%20Declaration_UA.pdf
14. Ливч Д. 5 особливостей майбутніх переговорів з ЄС, які має врахувати Україна. *Європейська правда*. URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2024/01/9/7176969/>

Одинцова Валерія Ігорівна,
*аспірантка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Економіко-правовий механізм у галузі земельних відносин вперше був запроваджений Земельним кодексом УРСР від 18 грудня 1990 року [1]. Він охоплював лише відносини щодо економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, яке згідно з Кодексом було спрямоване на підвищення заінтересованості землеволодільців і землекористувачів, у тому числі орендарів, у збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, на захист земель від негативних наслідків виробничої діяльності і включав: виділення коштів державного, республіканського (Республіки Крим), місцевого бюджету для відновлення земель, порушених не з їх вини; звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану, в період, передбачений проектом проведення робіт; надання пільгових кредитів; часткову компенсацію з коштів бюджету зниження доходу в результаті тимчасової консервації порушених не з їх вини ділянок; заохочення за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель лісового фонду, виробництво екологічно чистої продукції.

В подальшому завдання і зміст економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель стаття 87 Земельного кодексу України (в редакції від 13 березня 1992 року) [2] фактично продублювала, виключивши із складу його змісту «надання пільгових кредитів».

Нарешті чинний Земельний кодекс України в главі 35 закріплює правові приписи, які стосуються економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель, та об'єднує у своєму складі: а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель; б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для

відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини; в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [3]. Окремо у названій главі зосереджені норми, присвячені платі за землю.

Як бачимо, зміст цього земельно-правового інституту в цілому є усталеним. Доречно зазначити, що в зарубіжних країнах такий правовий механізм закріплений на законодавчому рівні і успішно функціонує. Так, Земельним кодексом Республіки Казахстан (стаття 140) передбачено, що з метою підвищення заінтересованості власників земельних ділянок і землекористувачів у раціональному використанні і охороні земель може здійснюватися економічне стимулювання охорони і використання земель у порядку, встановленому бюджетним законодавством і законодавством про податки [4]. Видається, що позиція законодавця Казахстану є більш прийнятною у порівнянні із законодавством України, вона містить чітку визначеність і відсилає до спеціального законодавства, норми якого регулюють відповідні відносини.

Економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища, складовою якого виступає економічний механізм забезпечення використання та охорони земель, знайшов своє закріплення в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року від 25 червня 1991 року [5]. В статті 41 даного Закону передбачено не тільки основний склад економічних заходів, які покликані надавати екологічного забарвлення економічній мотивації суб'єктів господарювання при здійсненні діяльності, що впливає на стан довкілля, а і визнано необхідним орієнтувати їх на раціональне природокористування, додержання вимог екологічної безпеки, визначити джерела фінансування заходів з економічного використання природних ресурсів, охорони довкілля [6, с. 218].

В земельно-правовій літературі економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель визначається як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості осіб, що здійснюють використання земель, у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, здійснення заходів із захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності людини [7, с. 299]. Його розглядають в якості економічних заходів, спрямованих на мотивування землевласників і

землекористувачів на раціональне (розумне) використання та охорону належних їм земель [8, с. 112].

Відомо, що в сучасних умовах ведення війни правове забезпечення відновлення земель - одне із пріоритетних завдань держави. Отже механізм економічного стимулювання у сфері земельних відносин має бути зорієнтований і охоплювати в тому числі не тільки підвищення корисних властивостей земельної ділянки (наприклад, підвищення родючості ґрунтів), а і відновлення земель. Тим більше, економічне, тобто товарно-грошове стимулювання раціонального використання та охорони земель в якості самостійної складової відповідно до статті 205 Земельного кодексу України включає виділення коштів з бюджетів усіх рівнів для відновлення земель, погіршених не з вини власників та землекористувачів.

В еколого-правовій літературі слушно зазначається, що згідно з чинним законодавством сукупність складових елементів економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля є дещо ширшою, ніж та, яка встановлена у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». У складі додаткових елементів науковці називають фінансування заходів щодо відновлення та відтворення природних ресурсів, підвищення їх продуктивності та поліпшення якісного стану, відшкодування втрат лісогосподарського виробництва та інші [9, с. 185].

Це можна вважати додатковим аргументом на користь того, що в Земельному кодексі України мова повинна йти про економічне стимулювання не тільки раціонального використання та охорони, а і про відновлення земель. Прикладом економічного стимулювання носіїв земельних прав, як передбачено пунктом 27 Перехідних положень Земельного кодексу, є звільнення власників та користувачів земельних ділянок від сплати земельного податку, відповідно до Податкового кодексу України, за умови, якщо земельні ділянки є забрудненими вибухонебезпечними предметами або непридатними для використання у зв'язку з потенційною загрозою їх забруднення вибуховими предметами, у випадку прийняття сільськими, селищними, міськими радами, військовими та військово-цивільними адміністраціями рішень про встановлення податкових пільг зі сплати місцевих податків та/або зборів у порядку, визначеному Земельним кодексом. Від сплати орендної плати звільняються й орендарі земельних ділянок державної та комунальної власності у випадку їх забруднення вибухонебезпечними предметами, якщо це буде встановлено операторами протимінної діяльності при обстеженні таких земельних ділянок.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс Української РСР : Постанова Верховної Ради від 18.12.1990 р. № 561-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/ed19901218#Text> (дата звернення 15.10.2024).
2. Земельний кодекс Української РСР : Постанова Верховної Ради від 18.12.1990 р. №561-ХІІ. Дата оновлення: 15.03.1992. Закон України № 2196-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12/ed19920313#Text> (дата звернення 15.10.2024).
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/ed20011025#Text> (дата звернення 15.10.2024).
4. Земельный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан. Практ. пособие. Алматы: ТОО «Норма-К», 2011. 120 с.
5. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 15.10.2024).
6. Малишева Н. Р. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків: Право, 2017. 416 с.
7. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підручник. – 3-тє вид. допов. і перероб. Київ: Алерта, 2013. 512 с.
8. Ріпенко А. І., Пащенко О. М. Земельне право України: Навч. посібник. Київ: ВД «Дакор», 2016. 236 с.
9. Екологічне право: підручник / [А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2019. 552 с.

Покальчук Михайло Юрійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРОІННОВАЦІЙ

З метою гарантування продовольчої безпеки та побудови конкурентоспроможного вітчизняного аграрного сектору економіки на зовнішніх і внутрішніх ринках в умовах сучасних процесів європейської інтеграції та загроз, що виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації до України, державна політика має впроваджувати інноваційні моделі розвитку сільського господарства. Тільки таким чином можна забезпечувати безперервне оновлення сільськогосподарського виробництва на основі досягнень науки і техніки. Очевидно, що в сучасних реаліях саме сільське господарство є «головним стрижнем» економіки України. Тому, необхідність розвитку та впровадження інновацій у даному секторі диктується цілою низкою факторів. Окрім постійно зростаючого попиту споживачів на сільськогосподарську продукцію і необхідності зниження виробничих витрат, у зазначеній сфері знаходять відображення проблеми більш глобального характеру. Їх основною метою є розвиток аграрного сектору, підвищення ефективності роботи суб'єктів господарської діяльності, економія в часі, затрачених ресурсах та силах.

Як відомо, інновації є кінцевим результатом інноваційної діяльності, що відображається у вигляді нового чи удосконаленого продукту або технологічного процесу, що отримав якісні переваги при проектуванні, виробництві, збуті, використовується у практичній діяльності та має суспільну перевагу. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р., № 40-IV, під інноваціями слід розуміти новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Що стосується інновацій у сфері сільськогосподарського виробництва, то агроінноваціями слід вважати остаточний, кінцевий результат впровадження новацій в галузі сільського господарства (сорт рослин, порода тварин, засоби

захисту рослин або тварин, технології вирощування тощо), що призвів до економічного, соціального, екологічного та інших видів ефектів.

Тобто, агроінновації – це залучення на будь-якому етапі сільськогосподарського виробництва нових надбань науково-технічного прогресу, що спрямовані та дають збільшення показників в кількості, якості, доступності кінцевого продукту, або зниження його собівартості.

Однак, варто зазначити, що запровадження агроінновацій має свої особливості порівняно з іншими галузями виробництва. Йдеться про індивідуальний підхід до кожного окремого суб'єкта господарювання. Причинами вищезазначеного є: а) сезонність сільськогосподарського виробництва, що проявляється у значній тривалості процесів виробництва певних культур, б) територіальна спеціалізація, що знаходить своє відображення у диференціації окремих районів України за агротехнологічними умовами, в) суттєвий вплив кліматичних умов на процес сільськогосподарського товаровиробництва, г) відсутність механізмів співпраці та обміну новачками між виробниками сільськогосподарської продукції та науково-технічними установами.

Слід погодитися з Т.В. Курман, що інноваційного розвитку в агросфері потребують як технології ведення традиційного сільськогосподарського виробництва, так і сільськогосподарська техніка, наука і освіта, сфера переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції, маркетингу, логістики, інформаційних технологій тощо [1, с. 392]. Виходячи із вищезазначеного, можна підсумувати, що сільське господарство, як галузь виробництва, на сьогодні потребує наступних інновацій:

- суб'єктивні інновації – полягають у підготовці та підвищенні кваліфікації спеціалістів, що здатні експлуатувати нову сучасну техніку, виконують трудову та управлінську функції в процесі сільськогосподарського товаровиробництва;

- біологічні інновації – запровадження у процесі сільськогосподарського товаровиробництва нових сортів рослин та порід тварин (видів риб), розробка та освоєння нововведень, що забезпечують зростання родючості сільськогосподарських угідь;

- технологічні інновації – використання у процесі виробництва сучасних автономних систем, комп'ютерних систем, залучення штучного інтелекту тощо.

Однією з форм запровадження нововведень у сільському господарстві є дослідження іноземного досвіду. Так, наприклад, за останні роки значного розвитку у галузі сільськогосподарського товаровиробництва досяг Ізраїль. Причиною цього, зважаючи на обмеженість земельними ресурсами, низьку їх

якість та негативні природно-кліматичні умови, послугувало саме запровадження інновацій. Йдеться про переосмислення підходів до використання води у процесі сільськогосподарського виробництва, експерименти із новими видами добрив та засобами боротьби з шкідниками, спорудження великої кількості тепличних комплексів.

Само по собі проголошення необхідності забезпечення агроінновацій та визначення їх форм навіть на законодавчому рівні не здатне забезпечити розвиток сфери сільськогосподарського виробництва відповідно до сучасних викликів. Вважаємо, що модернізація державної політики у зазначеному напрямку потребує диференційованого підходу до питань агроінновації, що забезпечується нормативним регулюванням на рівні спеціальних (галузевих) нормативно-правових актів. Початком цього процесу може бути робота щодо удосконалення Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р., № 40-IV, який варто розглядати як загальний, бо ним регулюються питання запровадження інновацій у всіх сферах господарювання без поглиблення у їх специфіку. У підсумку, актуальний стан агроінновацій потребує детального дослідження з метою розробки сучасної нормативно-правової бази підтримки та стимулювання впровадження інновацій у діяльності сільськогосподарських підприємств. Зауважимо, що не останню роль у цьому процесі відіграє форма власності на земельні угіддя та ставлення влади країни до галузі.

Список використаних джерел:

1. Курман Т.В. Агроінновації в Україні в умовах сталого розвитку агро-сфери: правові засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 389-395.

Рагулін Ігор Юрійович,
*аспірант кафедри цивільного права,
Запорізький національний університет*

ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Україна є країною зі значними водними ресурсами, що включають Чорне та Азовське моря, великі річки (Дніпро, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець) та численні озера, лимани і водосховища. Загальна площа водних об'єктів у нашої держави сягає 1.3 млн гектарів. Такі обсяги свідчать про наявність надзвичайно високого потенціалу і в контексті використання водних біоресурсів.

До основних видів водних біоресурсів належать: 1) риби, що включають як прісноводні, так і морські види. Основні промислові види – осетрові, судак, щука, окунь, короп, кефаль, хамса, бичок; 2) молюски та ракоподібні: Їх вилов і розведення також мають велике значення, особливо в прибережних районах; 3) водорості, що використовуються в харчовій, фармацевтичній та косметичній промисловості.

Водні біоресурси України мають велике економічне значення, забезпечуючи внутрішній ринок рибою, молюсками, водоростями, а також сприяючи розвитку рибної промисловості та аквакультури.

Проте водні біоресурси України знаходяться під загрозою через різноманітні екологічні виклики:

1) надмірний вилов риби. Неконтрольований вилов риб призводить до скорочення чисельності цінних видів. Наприклад, популяції осетрових в Чорному морі скоротилися через незаконний вилов чорної ікри;

2) браконьєрство. Незаконний вилов риби та інших водних організмів є великою проблемою, оскільки порушує баланс екосистем та негативно впливає на рибальство;

3) забруднення вод. Сільськогосподарські стоки, промислові відходи та побутові забруднювачі значно погіршують стан водних екосистем. Це призводить до евтрофікації водойм, що спричиняє зниження якості води, загибель риб і скорочення біорізноманіття;

4) зміна клімату. Підвищення температури води та зміни у водному режимі річок впливають на відновлення водних ресурсів. Наприклад, теплі зими та посухи змінюють екосистеми Азовського та Чорного морів.

Як зазначає М. А. Хвесик, сучасні водогосподарські та екологічні проблеми, враховуючи їх значення, стали одним із головних чинників національної безпеки держави. Враховуючи подібну ситуацію, важливим є визначення стратегічних пріоритетів, реалізація яких надасть змогу розглядати весь водогосподарський комплекс, а також особливості його функціонування в якості стимулюючого фактору гарантування безпеки держави [1, с. 27]. Зазначене повною мірою стосується і водних біоресурсів, адже їх існування неможливе без водних об'єктів.

Охорону водних біоресурсів слід вважати невід'ємним чинником правового забезпечення раціонального використання живих водних ресурсів, належного функціонування галузі рибного господарства, забезпечення продовольчої безпеки держави та підтримання екологічної рівноваги в суспільстві [2, с. 123].

В таких умовах все більш актуальним стає запровадження та дотримання принципів сталого розвитку при використанні водних біоресурсів. Як відомо, сталий розвиток передбачає баланс між соціальними, економічними та екологічними факторами. Основними ж принципами такого підходу в контексті водних біоресурсів є:

- зереження біорізноманіття. Водні екосистеми України є домівкою для багатьох видів флори та фауни, частина з яких є рідкісними або зникаючими. Збереження цих видів та їхніх середовищ існування є важливою умовою сталого розвитку;

- розумне природокористування, що передбачає раціональне використання водних біоресурсів без виснаження або деградації їхніх природних популяцій. Важливо встановлювати ліміти вилову та контролювати їхнє дотримання для забезпечення відтворення популяцій;

- соціальна справедливість. Розвиток рибальства та аквакультури має забезпечувати економічні можливості для місцевих громад, при цьому враховуючи їхні традиції, знання та участь у прийнятті рішень;

- міждисциплінарний підхід. Сталий розвиток водних ресурсів вимагає залучення різних галузей – екології, економіки, соціології, права та інноваційних технологій.

Варто відзначити, що на сьогодні Україна є учасницею кількох міжнародних екологічних угод та проектів, спрямованих на збереження водних ресурсів та їх сталий розвиток, а саме:

1) Конвенція про режим судноплавства на Дунаї (Дунайська конвенція) від 11 травня 1949 р. регулює питання охорони екосистем басейну річки Дунай, що є важливою частиною водних ресурсів України.

2) Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики 23 жовтня 2000 р. Україна співпрацює з Європейським Союзом у сфері покращення якості води та управління водними ресурсами на основі сталого підходу.

Сталий розвиток водних біоресурсів вимагає також впровадження комплексу різноманітних заходів на національному, регіональному та міжнародному рівнях.

З метою охорони та регулювання рибальства існує потреба у встановленні науково обґрунтованих квот на вилов та забороні на вилов під час нересту. Перше дозволяє контролювати обсяги вилову та уникнути виснаження рибних запасів. У свою чергу, становлення тимчасових заборон на здійснення будь-якого виду рибальства в періоди нересту риб, дає змогу популяціям відновлюватися.

Важливе значення також має відновлення рибних запасів. В цьому контексті необхідно відзначити декілька різних напрямків, які мають і різне правове підґрунтя. Це, зокрема, рибовідтворення. Така діяльність регулюється Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів». Важливим елементом стратегії є штучне відтворення рибних запасів шляхом випуску молодняка риби в природні водойми. Це стосується таких видів, як осетрові, які є під загрозою зникнення. Іншим напрямком є діяльність у сфері аквакультури, яка регулюється відповідним Законом України «Про аквакультуру». Така діяльність дозволяє вирощувати рибу в штучних умовах для комерційних цілей, що сприяє зменшенню тиску на природні ресурси. На думку фахівців, таке відтворення водних живих ресурсів, на відміну від природного, здійснюється за активної діяльності людини, тому тут значно збільшується роль права, що визначає міру дозволеної й належної поведінки індивідів і колективних утворень [3, с. 94].

Необхідно здійснювати заходи і щодо покращення якості водних екосистем. Зокрема, доречним було б посилення не лише з боку держави, а також і з боку суспільства контролю за промисловими та сільськогосподарськими

підприємствами щодо скидання стічних вод у водойми. Для цього важливо впроваджувати сучасні технології очищення води та обмежувати використання хімічних добрив і пестицидів. Крім того, увага має приділятися і відновленню водно-болотних угідь. Болота та інші прибережні екосистеми відіграють важливу роль у фільтрації води та збереженні біорізноманіття. Їх відновлення допомагає підтримувати здоров'я водних ресурсів.

В той же час, незважаючи на значний потенціал, реалізація принципів сталого розвитку при використанні водних біоресурсів стикається з певними труднощами, адже екологічні програми часто страждають від обмежених бюджетів, що ускладнює впровадження необхідних заходів. Інколи буває відсутня координація між державними та місцевими органами. Більш того, низький рівень контролю за виконанням законодавства створюють перешкоди для ефективного управління.

Використання водних біоресурсів в Україні в умовах сталого розвитку може стати ключовим аспектом екологічної та економічної політики держави, спрямованої на забезпечення гармонійного поєднання природокористування з потребами майбутніх поколінь. Водні біоресурси включають різноманітні живі організми, що населяють водні екосистеми: риби, водорості, молюски, ракоподібні, мікроорганізми тощо. Забезпечення їхнього сталого використання вимагає впровадження сучасних підходів до управління природними ресурсами, збереження біорізноманіття та відновлення деградованих екосистем.

Список використаних джерел:

1. Хвесик М. А. Стале водокористування в системі забезпечення національної безпеки України. *Раціональне використання водних ресурсів як фактор забезпечення національної безпеки України*: матеріали VII Пленуму Співки економістів України та Всеукраїнської наук.-практ. конференції, Київ. 2012. С. 22-36.
2. Оверковська Т. Правові засади охорони водних біоресурсів у сфері аквакультури. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 122-126.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 776 с.

Рибалко Костянтин Валерійович,

*Начальник Юридичного управління Головного управління Держгеокадастру
у Харківській області*

**ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ – ОБ’ЄКТ
ПРАВА ОРЕНДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ ЧИ ОБ’ЄКТ ПРАВА
ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ
ЯК ГАРАНТІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН**

Ідея створення Державного земельного банку неодноразово знаходила своє місце під час законопроектної діяльності Верховної Ради України у 2011 та 2012 роках.

Вимога сьогодення по створенню і функціонуванню проєкту Фонду державного майна України «Земельний банк» стала втілюватись у життя з 03.09.2023 з набранням чинності Закону України від 27.07.2023 № 3272-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності» [1] і в подальшому з 13.06.2024 з набранням чинності розпорядження Кабінету Міністрів України № 541-р «Про вилучення і передачу земельних ділянок у постійне користування без зміни цільового призначення» [2], що дозволило:

- надати Кабінету Міністрів України право визначати та приймати рішення про передачу цілісних майнових комплексів державних підприємств, установ, організацій, яким належить право постійного користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення.

- встановити організаційно-правовий механізм перетворення державних підприємств, у постійному користуванні яких перебувають земельні ділянки сільськогосподарського призначення загальною площею не менше 100 га, у товариства з обмеженою відповідальністю, 100 відсотків часток у статутному капіталі яких належать державі.

- визначити порядок переоформлення права постійного користування земельними ділянками державного підприємства, що перетворюється на юридичну особу іншої організаційно-правової форми, на право оренди строком на 50 років.

- запровадити передачу в суборенду земельних ділянок державної власності, які орендуються державними підприємствами, виключно на земельних торгах.

- визначити порядок переоформлення права довічного успадкованого володіння землею, права постійного користування земельною ділянкою на право оренди землі або викуп таких земельних ділянок.

- вилучити з постійного користування державних підприємств, установ земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності та передати їх у постійне користування державному підприємству «Фонд аграрних інвестицій» без зміни цільового призначення.

ТОВ «Державний земельний банк» має земельні ділянки в 20 областях у 105 громадах. В кожній громаді є різна інвестиційна привабливість земель та кількість бажаючих. Це впливатиме на вартість оренди. Склад угідь у нас – це 85% рілля. У розпорядженні ТОВ «Державний земельний банк» є земельні ділянки різного розміру: від 1 га до 4 тис га одним лотом. За областями градація ділянок також різниться: є області з ділянками по 400-500 га і по 7-8 тис га.

Старт торгів на Prozorro.Продажі складає в середньому від 12% НГО (це 3-4 тис. грн залежно від області), а очікується 10 тис грн, тобто до 36 % НГО. За оренду 104 тис. га землі заплановано отримати до бюджету до кінця цього року близько мільярда гривень. У місцеві надійде 95 млн грн та 905 млн грн – у державний [3].

Разом з тим, варто звернути увагу на те, що за даними Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру (далі – Держгеокадастр) на початку 2017 року в державній власності перебувало 10,4 млн га сільськогосподарських земель (або 25% від всіх земель сільгосппризначення), включно з територією АР Крим. З них 3,2 млн були в постійному користуванні держпідприємств, в тому числі 465 тис. га земель Національної академії аграрних наук України, 2,5 млн га перебувало у запасі, решта 4,7 млн га – в оренді.

Проте вже у жовтні 2020 року Держгеокадастр повідомив, що після передачі громадам 1,7 млн га у 2018-2019 роках, а також 2,3 млн га у 2020 році, у державній власності залишилось лише 750 тис. га сільськогосподарських угідь, що належали у тому числі державним підприємствам та Національній академії аграрних наук України. Ще 690 тис. га державних земель було безоплатно передано у 2013-2020 роках громадянам у приватну власність.

Серед переданих безоплатно у приватну власність ділянок домінують землі з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського

господарства», про що свідчить середня площа земельної ділянки – 1,6 га. Виходячи із середньозваженої ринкової вартості оренди для сільськогосподарських ділянок з відповідним цільовим призначенням (права на які зареєстровані в Державному реєстрі прав на нерухоме майно) обсяг доходу від орендної плати за землю, які недоотримують місцеві бюджети внаслідок безоплатної приватизації, може становити від 2,4 до 14,73 млрд грн на рік (розрахунок експертів KSE Агроцентр). Відтак, якби земля замість безоплатного відчуження, була б передана громадам в оренду, це призвело б до збільшення надходжень місцевих бюджетів мінімум на 11,1%, а максимум – на 68%.

Важливо також розуміти, що обсяг наявних земельних ресурсів в Україні є обмеженим. Аби усі громадяни, які досі не скористалися своїм правом на безоплатне отримання земель у приватну власність, могли його реалізувати, потрібно близько 160 млн га землі, що майже в чотири рази перевищує сукупну площу всіх сільськогосподарських земель [4].

Наразі безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється. Положення цього підпункту не поширюються на безоплатну передачу земельних ділянок у приватну власність власникам розташованих на таких земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), а також на безоплатну передачу у приватну власність громадянам України земельних ділянок, переданих у користування до набрання чинності цим Кодексом (підпункт 5 пункту 27 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України) [5].

Акцентуючи увагу на статистиці безоплатної приватизації слід звернути особливу увагу на реалізацію першочергових прав учасників бойових дій (кількість останніх щоденно активно зростає), врегульовані приписами Закону України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [6] та розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 року № 898-р «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками» [7].

Так, за даними Єдиного державного реєстру ветеранів, з 13 жовтня 2014 року по 24 лютого 2022 року статус учасника бойових дій надано 471 056 особам [8]. В. о. міністра у справах ветеранів України Олександр Порхун в інтерв'ю від 26.07.2024 повідомив: «Ветеран – це особа, яка брала участь у

захисті своєї Батьківщини. На сьогодні 1,3 млн учасників бойових дій в нашій країні. Якщо відкинемо учасників бойових дій Другої світової та інших війн, за які давали «Учасника бойових дій», то з моменту АТО, ООС та широкомасштабного вторгнення кількість доходить до 950 тисяч осіб, які з 2014 року стали на захист нашої країни та досі її боронять» [9].

Маємо впевненість стверджувати, що намагання віднайти різні шляхи реалізації прав учасників бойових дій на землю в межах норм безоплатної приватизації мали місце в такі проєктах законів України, які варто розподілити за наступними критеріями:

1. монетизація прав на землю (грошова компенсація):

- проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (№ 6605) [10];

- проєкт Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гарантій реалізації учасниками бойових дій та осіб, прирівняних до них, в тому числі учасниками антитерористичної операції, Революції Гідності та їх сім'ями пільг на одержання земельних ділянок, а також припинення корупційних зловживань у сфері розпорядження землями державної та комунальної власності (№ 7511) [11].

2. резервування у відсотковому співвідношенні земель з загального земельного банку державних підприємств, установ та організацій та передача учасникам бойових дій у власність:

- проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення права працівників державних сільськогосподарських підприємств, установ, організацій на одержання земельної частки (паю) (№ 3012-2) [12];

- проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права учасників бойових дій та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України при відведенні їм земельних ділянок за рахунок земель державної і комунальної власності (№ 10027) [13].

3. надання в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності учасникам бойових дій: проєкт Закону про внесення змін до Земельного кодексу України щодо пільгового надання в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності учасникам бойових дій (№ 10417) [14].

Враховуючи вищевикладене, маємо констатувати, що за час довготривалої земельної реформи і по сьогодні сформувалась тенденція активного зменшення загальної площі земель запасу сільськогосподарського

призначення державної форми власності. Беззаперечно важливим є того річ розпочатий процес становлення і функціонування проєкту Фонду державного майна України «Земельний банк». Водночас, викликає занепокоєння максимальне намагання обмежити реальне функціонування інституту безоплатної приватизації, роль якого є вкрай соціально важливим. Створення умов для довгострокового соціального захисту наших захисників і захисниць через знаходження і впровадження на законному (підзаконному) рівнях відповідних моделей реалізацій першочергових прав наших воїнів на землю в межах норм безоплатної приватизації повинно стати вектором соціального захисту в країні в післявоєнний час.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 27.09.2023 № 3272-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3272-20#Text>.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.06.2024 року № 541-р «Про вилучення і передачу земельних ділянок у постійне користування без зміни цільового призначення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2024-%D1%80#Text>.

3. Ярослав Ярославський: Перші земельні торги державними землями на системі Прозоро стартують вкінці серпня або на початку вересня 2024 року». Агрополіт. URL: <https://agropolit.com/interview/1040-yaroslav-yaroslavskiy-pershi-zemelni-torgi-derjavnimi-zemlyami-na-sistemi-prozoro-startuyut-vkintsi-serpnya-abo-na-rochatku-veresnya-2024-roku>.

4. Щодо недоцільності поновлення безоплатної передачі земель сільськогосподарського призначення у приватну власність: аналітична записка, травень 2023 року. Київська школа економіки (KSE). Дослідницький проєкт «Земля незламності». URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/10/Analitichna-zpiska.-Traven-2023.pdf>.

5. Земельний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 1.

6. Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 року № 898-р «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей

загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2015-%D1%80#Text>.

8. Понад пів мільйона осіб має статус учасника бойових дій в Україні. URL: <https://zhar.org.ua/ponad-piv-miljona-osib-maye-status-uchasnyka-bojovuyh-dij-v-ukrayini>.

9. В Україні 1,3 млн учасників бойових дій, – Олександр Порхун. URL: <https://www.armyfm.com.ua/v-ukraini--mln-uchasnykiv-bojovuykh-dii--oleksandr-porkhun>.

10. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=62074.

11. Проект Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гарантій реалізації учасниками бойових дій та осіб, прирівняних до них, в тому числі учасниками антитерористичної операції, Революції Гідності та їх сім'ями пільг на одержання земельних ділянок, а також припинення корупційних зловживань у сфері розпорядження землями державної та комунальної власності. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63352.

12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення права працівників державних сільськогосподарських підприємств, установ, організацій на одержання земельної частки (паю). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68968.

13. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації права учасників бойових дій та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України при відведенні їм земельних ділянок за рахунок земель державної і комунальної власності. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42716>.

14. Проект Закону про внесення змін до Земельного кодексу України щодо пільгового надання в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності учасникам бойових дій. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43534>.

Роман Назар Олегович,
*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОСВОЄННЯ ПІДЗЕМНОГО ПРОСТОРУ

У науці вітчизняного земельного права в цілому усталеним є розуміння «землі» як розташованої над надрами поверхні, що охоплює ґрунтовий шар чи територіальний простір. У свою чергу, земельна ділянка визначається як частина «землі», що має чітко визначені в порядку землеустрою та зафіксовані у двовимірному просторі межі. Закріплене у ч. 1 ст. 79 Земельного кодексу України поняття земельної ділянки як «частини земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування з визначеними щодо неї правами не дає змогу визначити, до яких саме меж розповсюджується панування власника ділянки «вниз» та «вверх». Частина 3 вказаної статті Земельного кодексу України встановлює правило: «право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд». Практично аналогічні положення з цього приводу закріплені у ч. 3 ст. 373 Цивільного кодексу України. У будь-якому разі справедливо ставити питання визначення земельної ділянки як частини простору, а не лише як безпосередньо «поверхні». Дана постановка питання властива науці цивільного права, що, однак, не виключає дослідження таких проблем в межах земельно-правової науки [1, с. 820-821].

Досліджуючи питання співвідношення поняття «земельна ділянка» як частини земної поверхні та об'єкта права власності, Ріпенко А.І. висловив думку, що у перспективі вдосконалення актів чинного земельного та цивільного законодавства варто розглянути доцільність запровадження у вітчизняне законодавство «концепції єдиного об'єкта нерухомості - земельної ділянки». Хоча й за такого розуміння можуть залишитись певні проблеми. Наприклад, якщо йдеться про необхідність використання земельних ділянок для зведення та обслуговування підземних (надземних) лінійних об'єктів великої протяжності тощо. Таким чином законодавство дозволяє вирішувати питання одночасної експлуатації надземних, підземних та наземних частин простору земельних ділянок,

але лише до певної межі, не даючи конкретних та вичерпних відповідей на всі питання, що виникають у зв'язку з цим [1, с. 828]

Водночас П.Ф. Кулинич стверджує, що землецентрична правова конструкція «річ, що тісно пов'язана з землею» не завжди може бути використана для кваліфікації будівлі чи споруди у якості нерухомого майна. Так, наприклад, навряд чи можна вважати пов'язаними із землею споруди торгово-розважальних центрів у м. Києві, а також у деяких інших великих містах нашої країни. Адже, по-перше, такі споруди розташовані на землях загального користування (вулицях, площах, скверах тощо), які не можуть надаватися громадянам та юридичним особам у власність чи користування, а тим більше для забудови. А по-друге, переважна більшість таких об'єктів побудовані не на поверхні відповідної земельної ділянки (території), а під її поверхнею таким чином, що використання об'єкту не створює перепон у використанні земельної ділянки (території) у якості земель загального користування. Тому, за великим рахунком, спорудження підземного об'єкту нерухомого майна, повністю розташованого під землею поверхнею, у багатьох випадках не потребує відведення земельної ділянки для його будівництва та експлуатації. Причому автор прогнозує, що у зв'язку з досягненням максимальної щільності забудови населених пунктів України та зростанням вартості вільних земель практика освоєння підземного простору (надр) земельних територій для забудови набуватиме більш інтенсивного розвитку принаймні у великих містах. Отже, в недалекому майбутньому землецентричність нерухомості перестане бути універсальною її характеристикою. Очевидно, законодавство України повинне відреагувати на такі зміни шляхом уточнення поняття нерухомого майна, відносячи до останнього не тільки будівлі, нерозривно пов'язані з земельними ділянками, а й будівлі, які розташовані під землею поверхнею та нерозривно пов'язані з надрами земельних ділянок [2, с. 33-34].

Вищенаведене свідчить про відсутність нормативного регулювання поняття земельних ділянок для будівництва саме підземних споруд, процедури виділення земельних ділянок та оформлення права власності як на такі земельні ділянки, так і на відповідні об'єкти нерухомості. Як наслідок це унеможливує процедуру інвестування в будівництво відповідних підземних споруд.

На мою думку, доцільним є закріплення у Земельному кодексі України положень про те, що «земельна ділянка є частиною земного простору», а не «частиною землею поверхні», що в подальшому стане основою можливості прозорого механізму як виділення таких земельних ділянок, так і оформлення права власності на них, що в подальшому матиме наслідком оформлення права

власності на відповідні об'єкти нерухомого майна згідно меж відповідних ділянок.

Також вважаю за необхідне розглянути процес освоєння підземного простору крізь призму співвідношення земельних та містобудівних відносин. В літературі зазначається, що норми права, що регулюють містобудівну діяльність, в універсальному порядку повинні поширюватися і на створення підземних споруд з одночасним урахуванням специфіки підземного містобудування. На цей час зазначені питання регулюються на досить низькому рівні в межах земельного законодавства. Також відсутня достатня кількість технічних важелів регулювань використання підземної нерухомості. При цьому враховано, що правовий режим земельної ділянки законодавчо закріплений нормативними документами. Як і при наземному будівництві, розвиток системи підземних споруд формується послідовно шляхом містобудівного планування, землепорядкового проектування і зонування, виконання інженерних вишукувань, архітектурно-будівельного проектування і власне будівництва. Тому важливим елементом у цьому аспекті є забезпечення технологічного зв'язку в галузі землекористування, правового режиму використання земель підземної нерухомості та нормами містобудівної діяльності [3, с. 163].

Важливим аспектом у цьому питанні, на мою думку, є врахування у сучасних ДБНах та містобудівному законодавстві специфіки підземного будівництва, що матиме наслідком закріплення відповідних особливостей у генеральних планах населених пунктів, що в подальшому матиме глобальним наслідком розвиток освоєння підземного простору для містобудівних потреб.

Крім того, важливим є врегулювання питання власності на надра і співвідношення з приватною та комунальною власності на об'єкти міського підземного простору. Конституція України, на відміну від більшості континентальних країн Європи, передає права власності на надра крім держави ще й органам місцевого самоврядування, чим значно спрощує місцевим громадам користування надрами міст і заохочує розвиток підземної урбаністики. Крім того, як зазначалося вище, у Земельному кодексі України (ч. 1, ст. 79) дана спроба закріпити за земельною ділянкою поняття «об'єму»: «право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки на висоту й у глибину, необхідну для спорудження житлових, виробничих та інших будівель і споруд».

Незважаючи на певні протиріччя зазначеного вище підходу з Кодексом України про надра (який створювався в основному як регулятор правових відносин у сфері видобутку корисних копалин) і закладеного в земельний ка-

дастр «плоского» розуміння земельної ділянки, законодавство України є прогресивним чинником для розвитку підземної урбаністики, хоча й потребує доповнень і міжвідомчої ув'язки для вирішення окремих проблем. Для заохочення інвестицій у розвиток підземного простору великих міст набуває особливої актуальності питання створення трьохмірного земельного кадастру й чіткого юридичного закріплення прав власності на підземні споруди. Президент Міжнародної асоціації дослідників підземного простору (ACUUS) Р. Стерлінг вважає, що питання власності на «підземний простір» є ключовим для розвитку підземної урбаністики [4, с. 172].

Як бачимо, земельне законодавство в Україні регулює різноманітні аспекти використання землі, але освоєння підземного простору є специфічною сферою, яка вимагає особливого підходу через свою складність. В першу чергу необхідним є закріплення на законодавчому рівні земельної ділянки як частини земного простору, який поширюється як над земною поверхнею, так і під нею. Також необхідним є регламентація процедури оформлення права власності та державної реєстрації такого права на об'єкти нерухомості, що споруджені під землею. Крім того, в контексті розширення та розвитку міської забудови, доцільним є закріплення у генеральних планах населених пунктів особливостей планування та забудови підземного простору.

Список використаних джерел:

1. Ріпенко А.І. Правові питання використання надземного та підземного простору земельних ділянок. *Форум права*. 2012. № 1. С. 820-828.
2. Кулинич П.Ф. Проблеми вдосконалення правового режиму нерухомості: землецентрична і надрозцентрична концепції. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія: Правничі науки*. 2014. Вип. 1. С. 31-35.
3. Нестеренко С.Г., Радзінська Ю.Б., Доброходова О.В. Принципи ефективного використання земель підземної нерухомості в структурі мегаполісів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: технічні науки*. Том 31 (70) № 3. Частина 2. 2020. С. 162-165.
4. Гайко Г.І. Комплекс пріоритетних завдань для системного розвитку підземної урбаністики. *Форум гірників – 2019 : матеріали міжнар. наук.-техн. конф., 26-27 верес. 2019 р. до 120-річчя заснування Університету*. 2019. С. 171-175.

Туєва Оксана Миколаївна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Серед базових прав людини визначальне місце посідає право на продовольство і захист від голоду, втім у сучасному світі продовольча безпека залишається однією із найкритичніших глобальних проблем через відсутність у значної кількості людей надійного доступу до продовольства.

За даними, опублікованими ООН, у 2023 р. кількість голодуючих на планеті склала близько 733 млн людей: це кожен 11-й у світі та кожен 5-й в Африці [1].

У 2025 році кількість людей, що відчуватимуть гостру нестачу продовольства, сягне нового максимуму в 943 млн, а за прогнозами на 2028 р. їх чисельність перевищить 956 млн і навіть може наблизитись до одного мільярда [2].

У зв'язку із цим Світовий банк включив продовольчу безпеку та безпеку в галузі харчування до числа восьми глобальних проблем, вирішення яких потребує всеосяжного підходу.

У вересні 2015 року 193 державами – членами ООН було затверджено Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року, який закликає всі держави до спільних зусиль, метою яких має стати ліквідація до 2030 року бідності та голоду й неповноцінного харчування, а також збереження, відновлення та раціональне використання природних ресурсів. Десятиріччя 2016 - 2025 проголошено декадою з проблем харчування.

Багатовекторність та складність 17 Цілей сталого розвитку, включених до зазначеного документу, актуалізує питання впровадження та функціонування системи моніторингу, як на глобальному рівні в універсальному контексті, так і зокрема моніторингу рівня забезпечення продовольчої безпеки.

Одним із важливих аспектів у врегулюванні відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки є необхідність постійного аналізу та оцінки рівня й стійкості системи до загроз, а також для попередження

кризових ситуацій у продовольчій сфері. Надійним інструментом для вирішення цього завдання виступає моніторинг. Адже розуміння ключових причин, які передують виникненню та загостренню продовольчих криз сприятиме застосуванню найбільш ефективних інструментів забезпечення продовольчої безпеки як на глобальному, так і на національному рівні.

Проблема оцінювання та оптимізації стану продовольчої безпеки є одним із ключових завдань міжнародних організацій.

Для забезпечення достовірності глобальної статистики у досягненні Порядку денного до 2030 року, для кожного показника Цілей Сталого Розвитку було визначено спеціалізовані міжнародні установи та організації.

Функції зі збору та узагальнення даних, перевірки показників, що використовуються для оцінки рівня глобальної продовольчої безпеки здійснюють: Світовий банк, Сільськогосподарська та продовольча організація ООН (ФАО), Міжнародний Фонд Сільськогосподарського розвитку (МФСР), Всесвітня Продовольча Програма (ВПП), Всесвітня Організація Охорони Здоров'я (ВООЗ), Статистичний відділ ООН та ін. Кожна із організацій надає інформацію про стан продовольчої безпеки в межах своїх повноважень із зазначенням причин недостатнього харчування та рекомендаціями конкретних заходів щодо їх усунення.

Для розробки дієвої політики та заходів у боротьбі із загрозами продовольчій безпеці важливе значення має прогнозування та розуміння тенденцій у зміні її стану. Найбільш повним ресурсом, що містить дані на основі яких можливе вирішення цих завдань є «Прогнози в області продовольчої безпеки у світі» (WFSO). WFSO - це набір інформації, призначеної для моніторингу та аналізу ситуацій в сфері продовольчої безпеки, що тричі на рік публікується Всесвітнім банком. До переліку даних цього ресурсу зокрема належать: показники поширення гострої нестачі продовольства, кількість населення, що страждає від неї, інформація про обсяги фінансування заходів щодо усунення продовольчого дефіциту.

Одним із проявів глобальної продовольчої кризи є відставання в рості та голод серед дітей. Виснаження серед дітей у віці до 5 років є загрозливою передумовою високого рівня смертності так само, як і надлишкова вага у дитячому віці через незбалансоване харчування, пов'язана із збільшенням ризиків передчасного виникнення таких небезпечних захворювань як діабет та вади серцево-судинної системи. Оцінку масштабів дитячого недоїдання здійснюють ЮНІСЕФ та ВООЗ, використовуючи спільну базу даних.

У разі виникнення надзвичайної ситуації, яка вплинула на дестабілізацію продовольчого забезпечення, своєчасність та актуальність інформації може врятувати багато людських життів. За допомогою моніторингу продовольчої безпеки Всесвітня Продовольча Програма ООН (*United Nations World Food Programme, WFP*) отримує можливість виявляти у всьому світі людей, які опинилися в надзвичайних ситуаціях, страждають від нестачі продовольства та надавати їм продовольчу допомогу.

ФАО готує щорічні доповіді: «Стан справ в галузі продовольчої безпеки та харчування у світі» (*State of Food Security and Nutrition in the World (SOFI)*), що розробляються за участі Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку (*IFAD*), дитячого фонду ООН (*UNICEF*), Всесвітньої продовольчої програми (*WFP*) та Всесвітньої організації охорони здоров'я (*WHO*), в яких міститься глобальна оцінка масштабів та причини неповноцінного харчування й голоду у світі, а також формулюються актуальні рекомендації ефективного використання інноваційних фінансових інструментів та реформування діяльності із забезпечення продовольчої безпеки та харчування. Відсутність продовольчої безпеки вимірюється ФАО за допомогою глобальної еталонної шкали «Шкала досвіду продовольчої безпеки» (*Food Insecurity Experience Scale, FIES*). Поширеність недоїдання (*Prevalence of undernourishment, PoU*) – традиційний показник ФАО, що використовується для моніторингу голоду на глобальному рівні.

Грунтуючись на інформаційних джерелах зазначених міжнародних організацій, на світовому рівні оцінка продовольчої безпеки здійснюється також Інститутом економічних досліджень «*The Economist Intelligence Unit*», який з 2012 р. формує Рейтинг глобальної продовольчої безпеки, що складається з таких компонентів як: економічна та фізична доступність продовольства, якість і безпечність, природні ресурси та стійкість [4]. Узагальнюючи та аналізуючи отриману інформацію Глобальний Індекс також визначає сильні та слабкі сторони кожної країни, що впливають на її місце у рейтингу. Така інформація дозволяє ознайомитися із досвідом держав, що займають лідерські позиції у забезпеченні продовольчої безпеки з метою впровадження у вітчизняну практику кращого світового досвіду з виявлення, оцінки, прогнозування та попередження загроз у продовольчій сфері. Таким чином, дані Глобального Індeksu спрощують пошук інструментів державного регулювання відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки на національному рівні і дозволяють розробити необхідні заходи державної політики із забезпечення продовольчої безпеки.

Таким чином, продовольча безпека виступає одним із головних елементів глобальної безпеки. Для її забезпечення необхідна ефективна стратегія, яка потребує ґрунтовної аналітичної основи. Основна проблема моніторингу глобальної продовольчої безпеки полягає у комплексному характері її аспектів та різноманітності даних що підлягають аналізу – економічних, юридичних, соціальних, екологічних, політичних, тощо. Крім того, сьогодні відбувається стрімка інформаційна та технологічна трансформація, яка призводить до накопичення значних обсягів даних, що разом з відкриттям нових можливостей для інформаційного забезпечення й відтворення продовольчих систем може створювати нові ризики. Саме тому дуже важлива належна координація між організаціями у сфері збору та аналізу даних пов'язаних із продовольчою безпекою. Ці дані мають бути точними, актуальними, включати проведення аналізу та оцінки. А в основі самої системи моніторингу мають бути покладені права людини на достатнє й безпечне харчування.

Список використаних джерел:

1. Новини ООН. URL: <https://news.un.org/ru/story/2024/07/1454526>
2. Тенденції в галузі продовольчої безпеки у 2024 р. та в подальшому. URL: <https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/food-security-trends-2024-and-beyond>
3. Global Food Security Index. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Index>.

Уркевич Віталій Юрійович,

*суддя Верховного Суду, Секретар Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України*

Верховний
Суд

Судовий захист прав агробізнесу у справах за участю держави-агресора

Віталій Уркевич
секретар Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор

VIII Харківський міжнародний юридичний форум
панельна дискусія «Агробізнес і сталий розвиток: стратегія стійкості і відродження»
місто Харків, 27 вересня 2024 року

СУДОВИЙ ІМУНІТЕТ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює судовий імунітет іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів відповідної держави на залучення її до участі у справі у національному суді іншої держави.

Європейська конвенція про імунітет держав 1972 року (стаття 11), Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року (стаття 12) передбачають, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду.

Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19

після початку війни в Україні з 2014 року суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено рф, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

Верховний Суд виходить із того, що названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому безумовно надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом.

Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19

Підтримання юрисдикційного імунітету рф позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Загальновідомо, що рф відкидає визнання будь-якої відповідальності за свою протиправну військову діяльність в Україні, включаючи не тільки повномасштабну збройну агресію, але і будь-яку участь своїх збройних сил у військових діях в Донецькій та Луганській областях з 2014 року.

Не існує жодної розумної підстави припустити, що порушене право позивача, за захистом якого він звернувся до українського суду, могло би бути захищене шляхом подання позову до суду, в якому би рф не користувалася судовим імунітетом, тобто до суду рф.

Таким чином, звернення позивача до українського суду є єдиним розумно доступним засобом захисту права, позбавлення якого означало би позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права.

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 428/11673/19

Питання судового імунітету рф викладено також в інших постановках ВС:

- *Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20-ц*
- *Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 у справі № 490/9551/19*
- *Постанова КЦС ВС від 22.06.2022 у справі № 311/498/20*
- *Постанова КЦС ВС від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19*
- *Постанова КЦС ВС від 12.10.2022 у справі № 463/14365/21*
- *Постанова КГС ВС від 20.07.2022 у справі № 910/4210/20*

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ

РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЗА УЧАСТЮ

ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВІДПОВІДАЧА (I)

- У спорах про відшкодування шкоди, завданої державою/іноземною державою (органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою/органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою іноземної держави), відповідачем є відповідна держава як учасник цивільних правовідносин, як правило, в особі органу, якого позивач зазначає порушником своїх прав.
- Держава Україна, як і іноземна держава бере участь у справі у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою) як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай, орган, діями якого завдано шкоду.

Постанова КГС ВС від 6 листопада 2023 року у справі № 910/5699/23

ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВІДПОВІДАЧА (II)

- У справах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою), на позивача покладено обов'язок зазначити, окрім безпосередньо держави, яка за його ствердженням завдала йому шкоду, також орган (органи) відповідної держави, якого (яких) позивач зазначає порушником своїх прав.
- При цьому, закон не вимагає конкретизації вимог (визначення сум, що підлягають стягненню тощо) до кожного із відповідачів – представницьких органів держави, якщо позивач визначив їх більше одного.
- У справах про відшкодування шкоди, завданої військової агресією рф, як відповідачів слід зазначати представницькі органи вказаної держави (Міністерство юстиції рф, Міністерство оборони рф).

Постанова КГС ВС від 6 листопада 2023 року у справі № 910/5699/23

ІНФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЧА ПРО РОЗГЛЯД СПРАВИ (I)

- Порядок передачі судових та позасудових документів для вручення на території рф регулюється Угодою про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, до якої Україна приєдналася 19.12.1992.
- Згідно з Угодою Компетентні суди та інші органи держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав зобов'язуються надавати взаємну правову допомогу, в тому числі і пересилати документи і виконувати процесуальні дії (проведення експертизи, заслуховування сторін, свідків, експертів та інших осіб).
- Згідно з листом Міністерства юстиції України «Щодо забезпечення виконання міжнародних договорів України у період воєнного стану» №25814/12.1.1/32-22 від 21.03.2022, з урахуванням норм звичаєвого права щодо припинення застосування міжнародних договорів державами у період військового конфлікту між ними, рекомендується не здійснювати будь-яке листування.

ІНФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЧА ПРО РОЗГЛЯД СПРАВИ (II)

- У зв'язку із порушенням РФ цілей та принципів статуту ООН, Гельсінського Заключного Акта, Паризької Хартії для Нової Європи та ряду інших документів ОБСЄ, широкомасштабною збройною агресією РФ проти суверенітету та територіальної цілісності України, Міністерство закордонних справ України 24.02.2022 нотифікувало МЗЗ РФ про прийняте Україною рішення розірвати дипломатичні відносини з Росією, що були встановлені Протоколом про встановлення дипломатичних відносин між Україною та РФ від 14.02.1992.
- Діяльність дипломатичних представництв України в Росії та Росії в Україні, а також будь-яке дипломатичне спілкування припинено відповідно до Віденської Конвенції про дипломатичні зносини 1961 року та подальше застосування відповідного алгоритму для подачі будь-яких судових документів до сторони відповідача дипломатичними каналами не є можливим.

ІНФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЧА ПРО РОЗГЛЯД СПРАВИ (III)

- Відповідач - держава-агресор (російська федерація) в особі міністерства юстиції РФ, м. Москва про відкрите судове провадження у справі повідомлявся шляхом направлення ухвал господарського суду на його електронну пошту (info@minjust.gov.ru) та шляхом розміщення публікацій на офіційному сайті Господарського суду Донецької області в мережі Інтернет в розділі «Повідомлення для учасників судового процесу» за веб посиланням: https://dn.arbitr.gov.ua/sud5006/gromadyanam/povidomlenniz_dlja_uchasnikiv/.
- Додатково суд зобов'язував позивача направляти процесуальні документи відповідачу на адресу посольства РФ у державі, де наявна така установа, за вибором позивача.

Рішення Господарського суду Донецької області від 23.07.2024 у справі № 905/526/24, від 17.07.2024 у справі № 905/162/24

Рішення Господарського суду міста Києва від 03.06.2024 у справі № 910/4161/24

Рішення Господарського суду Житомирської області від 23.11.2023 у справі № 906/989/23

Рішення Господарського суду Миколаївської області від 07.02.2024 у справі № 915/640/23

РІШЕННЯ СУДІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ АГРОБІЗНЕСУ

Рішення Господарського суду міста Києва від 28.03.2024 у справі № 916/4812/23

Позивач - Товариство з обмеженою відповідальністю «Перша зернова компанія»

Відповідач – [рф](#) в особі Генеральної прокуратури [рф](#)

Предмет - стягнення 120 857 997,23 грн шкоди внаслідок знищення та пошкодження майна.

За результатами розгляду справи позов задоволений.

Рішення Господарського суду Донецької області від 23.07.2024 у справі № 905/526/24

Позивач – Товариство з обмеженою відповідальністю «Кепітал Агро»

Відповідач – [рф](#) в особі Міністерства юстиції [рф](#)

Предмет - стягнення 119 725 559,12 грн збитків внаслідок знищення майна, а також збитків у вигляді упущеної вигоди через неможливість здійснення господарської діяльності.

За результатами розгляду справи позов задоволений частково.

Рішення Господарського суду міста Києва від 03.06.2024 у справі № 910/4161/24

Позивач – Товариство з обмеженою відповідальністю «Агро-НВ»

Відповідач – [рф](#) в особі Генеральної прокуратури [рф](#)

Предмет - стягнення 149 505 286,28 грн майнової шкоди, яка полягає у захопленні, викраденні, пошкодженні та/або знищенні майна товариства, яке перебувало на території Херсонської області.

За результатами розгляду справи позов задоволений.

Харитонова Тетяна Євгенівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕДІАБЕЛЬНІСТЬ СПОРІВ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Традиційно проблеми вирішення земельних спорів привертають увагу багатьох вітчизняних учених (зокрема, найбільш активно ці питання вивчалися А. О. Арсенюк, О. В. Бурцевим, В. М. Єрмоленком, О.І. Заєць, І. І. Каракашем, Т. О. Коваленко, П. Ф. Кулиничем, Л. В. Лейбою, А. М. Мірошниченком, В. В. Носіком, В. Ю. Уркевичем, Ю. С. Шемшученком, М. В. Шульгою, З. В. Яремак та іншими науковцями). Однак, незважаючи на глибоке опрацювання цих науково-практичних питань у значній кількості досліджень, слід визнати, що проблема не тільки не вирішена – вона з роками лише загострюється. У зв'язку з цим не дивною стала активізація доктринального пошуку нових дієвих способів для ефективного вирішення земельних спорів та переведення цих відносин на інший, більш якісний рівень.

Альтернативне вирішення земельних спорів як позаюрисдикційна форма захисту прав на землю представлено значною кількістю варіантів, серед яких найбільш теоретично та практично розробленою є медіація. Сучасна доктрина володіє уже досить об'ємними теоретичними напрацюваннями щодо медіації в земельних спорах. Зокрема, цим юридичним питанням приділили увагу Д. В. Бусуйок, Т. П. Валянська, Л. А. Канівець, Н. В. Карпінська, К. А. Козмуляк, О. І. Настіна, Д. В. Федчишин, М. А. Хлистік та інші. Однак при цьому на сьогодні сформовано лише фундамент доктрини медіації в земельних спорах, оскільки розкрито здебільшого тільки загальні засади таких відносин, без подальшої деталізації та заглиблення у спеціально-правові питання. Зокрема, цим пояснюється той факт, що: а) переважна більшість наявних досліджень є досить абстрактними (в них йде мова узагальнено про «всі» земельні спори); б) дослідницький акцент зроблено, передусім, на перевагах медіації, а також можливостях і необхідності її застосування до земельних спорів. При цьому земельно-правова спеціалізація обмежується лише коротким невичерпним переліком найбільш зручних для медіації категорій земельних спорів (наприклад, традиційно до таких відносять спори щодо земельних сервітутів, визначення меж

земельної ділянки, спори з відносин добросусідства, визначення порядку користування земельною ділянкою тощо).

Однак при більш уважному вивченні цього питання стає очевидним, наскільки умовною є подібна узагальненість та наскільки важко однозначно сформулювати висновок щодо медіабельності земельних спорів. Складність цього питання зумовлена, передусім, особливостями самої галузі. По-перше, земельне право є публічно-правовою галуззю вітчизняного права, тобто в ній органічно сплетені відносини різної (протилежної) природи. По-друге, поділ на публічні та приватні відносини в предметі земельного права не є механічним: переважна більшість інститутів представляють собою міцно переплетені публічні та приватні засади. Це надзвичайно важливо, оскільки ідея медіації як добровільного взаємного пошуку компромісного рішення задля уникнення чи вирішення спору, безумовно, тяжіє до приватноправової площини, позаяк базується на рівноправності сторін та їхньому вільному волевиявленні. У зв'язку з цим питання щодо медіабельності земельних спорів не таке однозначне, як може здатися на перший погляд.

Для ілюстрації своїх міркувань ми розглянемо спори щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення. Правовим питанням відновлення земель була присвячена фундаментальна дисертаційна праця Т. В. Лісової, в якій учена визначає відновлення земель як «законодавчо забезпечену систему заходів, спрямованих на повернення землям їх первісного якісного стану, погіршеного через дію антропогенних або природних (стихійних) чинників, втраченої здатності виконувати ними певні функції, що впливають з їх основного цільового призначення, належного стану порушених земель шляхом здійснення їх рекультивації, консервації земель деградованих і малопродуктивних, меліорації земель та інших заходів, передбачених законодавством».

Незважаючи на свою цілком чітко визначену спільну мету, відносини в рамках цього правового інституту є неоднорідними. По-перше, заходи відновлення диференціюються на основні (рекультивація, консервація, меліорація) та попередні (внесення мінеральних добрив, промивання ґрунтів у випадках їх засолення, застосування відповідних режимів зрошення, запровадження сівозмін). Правові вимоги, суб'єктний склад та методи правового регулювання цих двох груп заходів відновлення земель суттєво різняться. По-друге, потреба в проведенні заходів відновлення може виникати внаслідок вчинення як правомірних, так і неправомірних дій. Це зумовлює появу або відсутність додаткового фактору публічно-правового втручання, примусу, відповідальності тощо. По-третє, відновлення земель сільськогосподарського призначення може

поєднувати різні інтереси: приватний інтерес – оскільки земельна ділянка в цивілістичному розумінні є майном, а зниження її родючості є пошкодженням та збитками; публічний інтерес – оскільки земля одночасно залишається природним ресурсом та національним надбанням, власністю Українського народу. Такий нерозривний комплекс відносин щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення ускладнює медіабельну характеристику спорів у цій сфері.

Незважаючи на активну науково-дослідницьку роботу в напрямі застосування медіації в публічно-правових спорах за участю органів державної влади (дисертації А. Г. Бортнікової, Н. В. Боженко, З. В. Красіловської тощо), реальні можливості такої форми вирішення спорів в Україні є дуже сумнівними. Передусім, це зумовлюється складнощами узгодження питань компетенції, антикорупційності, недискримінації тощо.

Натомість приватноправові земельні спори дійсно набагато легше піддаються врегулюванню та вирішенню в порядку медіації. Водночас слід нагадати про небезпеку зайвого абстрагування земельно-правових інститутів та спрощеної їх ідентифікації як публічних чи приватних. Так, у рамках відносин відновлення земель значна частина відносин має публічно-правовий характер, як справедливо зазначає Т. В. Лісова. Однак є й такі, що мають домінуючу приватноправову природу. Наприклад, до таких можна віднести спір між приватними особами щодо відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення внаслідок порушення користувачем сівозмін. Як відомо, збереження показників родючості ґрунтів прямо залежить від агротехнологічної дисципліни, зокрема в частині обґрунтованого чередування сільськогосподарських культур. Ігнорування таких вимог призводить до швидкого деградування земель, стрімкого зниження якісних показників ґрунтів. Хоча дотримання правил сівозмін не винесене законодавством в прями обов'язки землекористувача, часто власники земельних ділянок справедливо вважають, що їхньому майну наноситься шкода внаслідок неналежного чергування сільськогосподарських культур на полі. Найчастіше способом захисту своїх порушених прав землевласники обирають дострокове розірвання договору користування земельною ділянкою. Однак все не так просто. Аналіз судових рішень останнього десятиріччя вказує на домінування підходу, за якого порушення сівозміни не є самодостатньою підставою для ідентифікації правопорушення – має доводитися факт нанесення шкоди власнику чи землекористувачу внаслідок зниження родючості земельної ділянки, спричиненого порушенням сівозміни. На практиці довести таку шкоду та її обсяг досить важко, зокрема через відсутність за-

фіксованих початкових показників родючості ґрунтів на конкретній земельній ділянці. Саме тому майже в усіх подібних спорах землевласники не можуть захистити свої права за законом. Однак конфлікт при цьому не зникає, не врегульовується і залишається – зазвичай, це безповоротно псує відносини між власником та користувачем земельної ділянки. Насправді, це не відповідає інтересам обох сторін, і тому для вирішення цього земельного спору цілком доречним є застосування медіації. Використання її можливостей допоможе реально дійти консенсусу щодо відновлення родючості земельної ділянки, запобігання рецидивам таких ситуацій та забезпечить основу для довгострокового співробітництва, яке є взаємовигідним та корисним у земельних відносинах.

Отже, в результаті проведеного дослідження можемо зробити деякі висновки. По-перше, реально медіабельними є далеко не усі земельні спори. Зокрема, найбільший потенціал до ефективного вирішення в рамках медіації мають ті земельні спори, в яких переважає приватноправова складова. По-друге, не зовсім коректним є популярне в літературі узагальнення про те, що доречно застосовувати медіацію до певних категорій спорів, які здебільшого «прив'язуються» до цілих земельно-правових інститутів. На прикладі правового інституту відновлення земель сільськогосподарського призначення продемонстровано існування в його межах як цілком медіабельних земельних спорів, так і зовсім немедіабельних. Проведене дослідження доводить необхідність подальшого науково-теоретичного опрацювання проблем медіації в земельних спорах, особливо в тих, що мають еколого-правовий складник (як у спорах про відновлення земель).

Шаповал Дмитро Володимирович,
*аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Хоча на початку повномасштабна агресія Російської Федерації відсунула на задній план багато сфер суспільного та політичного життя, але з віддаленням військових дій від столиці до активної роботи повернулися і законодавці, у тому числі над питанням регулювання містобудування та просторового планування.

Воєнний контекст додавав нового змісту та сформував специфічні завдання реформування сфери містобудування. Так, за оцінкою Київської школи економіки, проведеною спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством економіки та у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком України, сума збитків від прямих фізичних пошкоджень об'єктів інфраструктури, житлового фонду, промисловості, енергетики, сфер освіти та охорони здоров'я станом на січень 2024 року сягнула \$155 млрд. [1]. Мабуть, жодна країна, з часів закінчення Другої світової війни не стикалася з руйнуваннями такого рівня і потребою у відбудові такого масштабу.

Однак, станом на перші місяці повномасштабного вторгнення РФ існувала нагальність у розв'язанні поточних обумовлених війною проблем і для їх оперативного вирішення у травні 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» [2]. Передусім згаданий Закон спрямований на забезпечення будівництва з метою життєзабезпечення осіб, які втратили житло через військові дії, а також розміщення евакуйованих підприємств. З цією метою передбачено, зокрема, що допускаються встановлення та зміна цільового призначення земельної ділянки без дотримання правил співвідношення між видом цільового призначення земельної ділянки (у разі зміни цільового призначення земельної ділянки - новим видом її цільового призначення) та видом функціонального призначення території, визначеним відповідною містобудівною. А замість містобудівних

умов та обмежень забудовнику достатньо отримати висновок про можливість/неможливість розміщення на земельній ділянці відповідного об'єкта.

Таке спрощення дозвільних процедур вочевидь позитивно відображається на оперативності подоланні проблем з розміщенням ВПО та релокованого бізнесу, хоча і носить певні ризики щодо якості планувальних рішень, адже на надання висновку уповноваженим органам містобудування та архітектури відведено всього 10 робочих днів, за які не завжди можна на належному рівні прорахувати усі аспекти розміщення майбутнього будівництва. Тим більше якщо мова про промислові об'єкти високої категорії складності.

Згаданим законом запроваджена було також нова спеціальна документація: Програма комплексного відновлення області та Програма комплексного відновлення території територіальної громади (її частини). Як визначає Порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, програма комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає в себе комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), що постраждали внаслідок збройної агресії проти України або які є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових явищ. При цьому програма комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) не належить до містобудівної документації, не підлягає стратегічній екологічній оцінці, розгляду архітектурно-містобудівною радою [3].

На сьогодні лише Київська область має затверджену програму комплексного відновлення, ще 15 областей та 67 територіальних громад знаходяться на різних стадіях їх розробки [4]. Така статистика очевидно свідчить, що розробка цих програм ускладнена як на процедурному рівні, так і, що головніше, триваючими бойовими діями, які завдають нових руйнацій інфраструктурі. Це вочевидь потребує постійної актуалізації програм, а отже ускладнює отримання кінцевого документу.

Зміни, які приніс Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» у цілому дозволили оперативніше вирішувати поточні завдання

суб'єктам містобудівництва та все ж таки не змінили «правила гри» на системному рівні, відповідно до викликів сьогодення.

Основною рушійною силою цих змін, за задумом законотворців, мав стати зареєстрований ще у в 2021 році Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності» (надалі – Законопроект № 5655) [5]. Вказаний законопроект має доволі революційний характер, адже передбачає внесення змін до 6 кодексів та 21 законів, а в окремих джерелах зазначено, що до другого читання закон вже передбачав зміни до 28 кодексів та 42 законів [5]. Через не опублікування порівняльної таблиці до другого читання відсутня змога отримати точні цифри, рівно як і фінальний перелік законодавчих змін.

Виходячи ж з опублікованого Законопроекту № 5655, для розуміння масштабу запропонованих змін варто виокремити наступні: надання забудовнику права на альтернативне обрання органу здійснення містобудівного контролю (ОМС чи уповноважені особи, які можуть бути приватними юрособами); позбавлення ОМС повноважень щодо видачі та анулювання дозвільних документів на будівництво з одночасним запровадженням державної реєстрації прав у сфері містобудівної діяльності, яку здійснюватиме централізовано Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України; «будівельна амністія» для певної категорії об'єктів, зведених без права на здійснення будівельних робіт; запровадження Електронного реєстру містобудівної діяльності.

Коло критиків запропонованих новел у будівельній сфері надзвичайно широке, а сам Законопроект № 5655 набув скандальної слави з самого моменту реєстрації у Парламенті. Асоціація міст України, Національна агенція з питань запобігання корупції і Національна спілка архітекторів України надали неохвальну оцінку цьому законопроекту, а Європарламент навіть ухвалив Резолюцію з закликом до Президента України не підписувати законопроект [6]. Негативно були сприйняті майже усі запропоновані зміни, як такі, що звужують права ОМС і нівелюють досягнення реформи децентралізації, створюють широке поле корупціогенних факторів і потенційну монополізацію будівельного ринку.

Хоча проголосований Верховною Радою України Законопроект № 5655 ще в грудні 2022 року був переданий на підпис Президента України, однак ось вже майже два роки досі не повернутий з Офісу Президента з підписом чи накладеним вето.

Альтернативним та так само революційним законодавчим актом може стати Містобудівний кодекс, робота над яким розпочалася ще лютому 2023 року на базі профільного комітету Верховної Ради з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Цей кодекс має стати основним нормативно правовим актом у сфері містобудування замість низки чинних законів, однак станом на серпень 2024 року планувалося найближчим часом презентувати лише концепцію документу [7]. Наразі невідомо які саме зміни передбачатиме майбутній кодекс та чи стане йому інноваційності докорінно та якісно врегулювати містобудівні відносини.

Отже можемо підсумувати, що впровадженні на сьогодні законодавчі зміни у містобудівному законодавстві дозволили вирішувати ситуативні проблеми, зокрема, спростити будівництво житла для внутрішньо-переміщених осіб та релокованих підприємств. Водночас запроваджені програми комплексного відновлення поки масово не затверджуються областями та територіальними громадами і головна причина цього, вочевидь, - їх неспроможність стати стратегічним документом для відбудови у середньостроковій перспективі. Адже в умовах майже щоденних атак РФ будь-які програми не здатні охопити весь обсяг руйнувань до їх припинення. Тому доцільним видається відкладення розробки програм до закінчення військових дій.

Що ж до запланованих містобудівних реформ, то ми поки не бачимо робочого варіанту, здатного на системному рівні якісно змінити сферу містобудування. Законопроект № 5655 набув такої «токсичності», що навряд вже повернеться з підписом з Офісу Президента, а Містобудівний кодекс поки не презентовано навіть на рівні концепції. Але нагальність реформування містобудівної діяльності у цілому та просторового планування зокрема назріла вже давно, і набуває особливого значення, коли ми говоримо про швидку та ефективну повоєнну відбудову України, до якої нам слід готуватися заздалегідь.

Список використаних джерел:

1. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд - оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-sichen-2024-roku/> (дата звернення: 25.09.2024).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності: Закон України від 12.05.2022 р. № 2254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2254-20> (дата звернення: 25.09.2024).

3. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-п#Text> (дата звернення: 25.09.2024).

4. Портал Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. URL: https://e-construction.gov.ua/recovery_region (дата звернення: 25.09.2024).

5. Містобудівна реформа. Чого очікувати від законопроекту № 5655 – Наталія Ноур, адвокат ID Legal Group для видання «Юрист&Закон». URL: <https://id-legalgroup.com/news/mistobudivna-reforma-choho-ochikuvaty-vid-zakonoproektu-5655-nataliia-nour-advokat-id-legal-group-dlia-vydannia-iuryst-zakon/> (дата звернення: 25.09.2024).

6. European Parliament resolution of 15 June 2023 on the sustainable reconstruction and integration of Ukraine into the Euro-Atlantic community (2023/2739(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0247_EN.pdf (дата звернення: 25.09.2024).

7. Концепцію Містобудівного кодексу презентують найближчим часом. URL: <https://urbisair.com.ua/news/kontseptsiiu-mistobudivnoho-kodeksu-prezentuiut-nayblyzhchym-chasom/> (дата звернення: 25.09.2024).

Шарапова Світлана Володимирівна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

СУЧАСНІ МЕТОДИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

Сучасні інноваційні методи відновлення земель спрямовані на поновлення їх природного стану та поліпшення їхньої продуктивності. Вкрай складним завданням є відновлення земель в умовах воєнного стану. Війна призводить до значного пошкодження ґрунтів, забруднення хімічними речовинами, знищення лісів та рослинності, руйнування інфраструктури тощо. Все це вимагає застосування спеціальних підходів і технологій для відновлення земель.

До основних заходів відновлення земель відносяться: рекультивация, меліорація, консервація, консолідація земель сільськогосподарського призначення та ін. Ці заходи є частиною комплексної стратегії збереження земель, спрямованої на підтримку сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки.

Наразі все більше уваги приділяється таким заходам у сфері відновлення довкілля та земель, як ренатуралізація та ремедіація.

Термін «ренатуралізація» відносно новий і його визначення у земельному законодавстві відсутнє. Загалом, ренатуралізація це процес відновлення екосистем та природних середовищ, які зазнали деградації внаслідок людської діяльності або природних катаклізмів. Основною метою ренатуралізації є повернення пошкоджених територій до їхнього природного стану.

Ренатуралізація розглядається як система заходів, спрямованих на відтворення природного середовища з певною суспільною метою (поліпшення умов життя, відпочинку), збереження біорізноманіття, сприяння міграції, розмноженню чи поширенню певних видів рослин і тварин [1, с. 41].

В основі ренатуралізації лежить процес відновлення природи шляхом виведення частини непродуктивних земель зі стану активно використовуваних з їх послідовним залуженням, залісненням, а частини з них – для проходження різних стадій відновлювальних сукцесій з метою повернення природного рослинного покриву [2].

Таким чином, ренатуралізація полягає у відновленні земель з метою їх трансформації в стійку екологічну систему, де органічні та неорганічні компоненти тісно взаємопов'язані й функціонують як єдине ціле.

Процедуру здійснення ренатуралізації земель можна поділити на декілька основних етапів. Перший (підготовчий) етап повинен складатися з оцінки стану пошкоджених земель, визначення ступеня їх деградації та родючості малопродуктивних земель та угідь. На наступному етапі плануються та розробляються відновлювальні заходи, зокрема: розробка детального плану ренатуралізації та вибір методів відновлення. Третій етап - це виконання відновлювальних робіт, а саме: здійснення конкретних заходів з відновлення земель, відновлення природних ландшафтів тощо. Важливим завершальним етапом у процесі здійснення ренатуралізації земель повинен бути етап до якого входять підтримка та догляд за землями, що включає регулярний моніторинг та оцінку ефективності ренатуралізаційних заходів.

Ренатуралізація земель є важливим інструментом сталого розвитку землекористування та охорони як земель, так і охорони навколишнього природного середовища, який спрямований на відновлення земель, природних ресурсів та екосистем.

Дедалі частіше, у контексті відновлення земель, використовується термін «ремедіація».

Ремедіація земель розглядається як процес очищення та відновлення, в основному, забруднених земель до безпечного для навколишнього природного середовища та здоров'я людей стану.

Так, у теперішній час, серйозною екологічною проблемою, яка має значний вплив на довкілля та здоров'я населення, є забруднення земель внаслідок воєнних дій. Воєнні конфлікти призводять до руйнування інфраструктури, витоку небезпечних хімічних речовин, забруднення ґрунтів важкими металами, нафтохімічними продуктами, вибуховими та іншими токсичними речовинами. Це створює загрозу для сільського господарства, водних ресурсів та біорізноманіття, а також ускладнює економічне відновлення постраждалих регіонів.

Проблема забруднення земель, в тому числі й внаслідок воєнних дій, потребує негайного та комплексного вирішення, одним із засобів подолання зазначеної проблеми є розробка та впровадження ефективних методів ремедіації земель.

Метою ремедіації є видалення або нейтралізація забруднювачів, таких як важкі метали, органічні сполуки, радіоактивні матеріали, для відновлення тери-

торії до її природного або безпечного використання. Серед основних методів ремедіації виділяють наступні: фізичні, хімічні, біологічні та екологічні методи.

На особливість ремедіації, як засіб відновлення забруднених земель, звертає увагу Т.В. Лісова, підкреслюючи, що зараз дістав певного розвитку метод біологічного знешкодження забруднюючих речовин ґрунтів, що забезпечує відновлення їх родючості, який отримав назву «фіторемедіація» [3, с. 74]. У спеціальній літературі фіторемедіацію пропонується розглядати як один з напрямків рекультивації земель. При використанні цього методу коренями рослин поглинаються органічні забруднювачі, трансформуючись у безпечні для навколишнього природного середовища продукти. Приміром, хрестоцвітні рослини є накопичувачами міді, свинцю, нікелю, однорічні рослини здатні поглинати пестициди [4, с. 86].

Одним із видів ремедіації є біоремедіація, при якій очищення та відновлення ґрунтів відбувається за допомогою використання рослин, грибів, бактерій та продуктів їх життєдіяльності [5].

Таким чином, головним напрямом ремедіації є відновлення земель, поліпшення їх стану та продуктивності. Крім цього, ремедіація є більш інноваційним засобом відновлення земель в порівнянні з традиційним – рекультивацією.

Рекультивація та ремедіація мають різні методи, утім обидва процеси спрямовані на відновлення земель. Рекультивація, в основному, орієнтована на відновлення продуктивності та придатності земель для господарського використання, тоді як ремедіація фокусується на очищенні земель від забруднювачів для зниження екологічних ризиків. Рекультивація включає механічне відновлення рельєфу (вирівнювання поверхні), відновлення родючого шару ґрунту та зазвичай використовується для відновлення земель після гірничих робіт, будівництва, видобутку корисних копалин, меліоративних робіт.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що ренатуралізація та ремедіація мають самостійне місце в системі заходів забезпечення відновлення земель. На відміну від традиційних засобів відновлення земель (консервація, рекультивація, меліорація) мають більш інноваційний характер застосування та відповідні переваги, а саме: підвищення екологічної безпеки, відновлення природних середовищ, збереження біорізноманіття тощо. Отже, ремедіація та ренатуралізація є новими та прогресивними засобами відновлення земель, які потребують розвитку та законодавчого регулювання.

Список використаних джерел:

1. Голубець М.А. Деякі теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку. *Проблеми сталого розвитку України*. Київ, 1998. С. 38-47.
2. Воронка В.П. Ренатуралізація як основа середовище стабілізуючого підходу до оптимізації екоінфраструктури (на прикладі Запорізької області). URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/5666/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B22000.pdf
3. Лісова Т.В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт, 2020. 396 с.
4. Павлов В. І., Гарнага О. М., Веремєнко Т. С., Фесіна Ю. Г. Економіка землекористування: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2012. С. 86.
5. Родак Н. Що криється за модним словом біоремедіація, або як біотехнологи бту-центр розробляли способи відновлення ґрунтів, порушених воєнними діями. URL: <https://latifundist.com/blog/read/3060-shcho-kriyetsya-za-modnim-slovom-bioremediatsiya-abo-yak-biotehnologi-btu-tsentr-rozroblyali-sposobi-vidnovlennya-gruntiv-porushenih-voynnimi-diyami>

Шишканов Олександр Анатолійович,
адвокат, кандидат юридичних наук, співвласник ТОВ «Слобідський шлях»

АГРОБІЗНЕС В УМОВАХ ПРИКОРДОННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

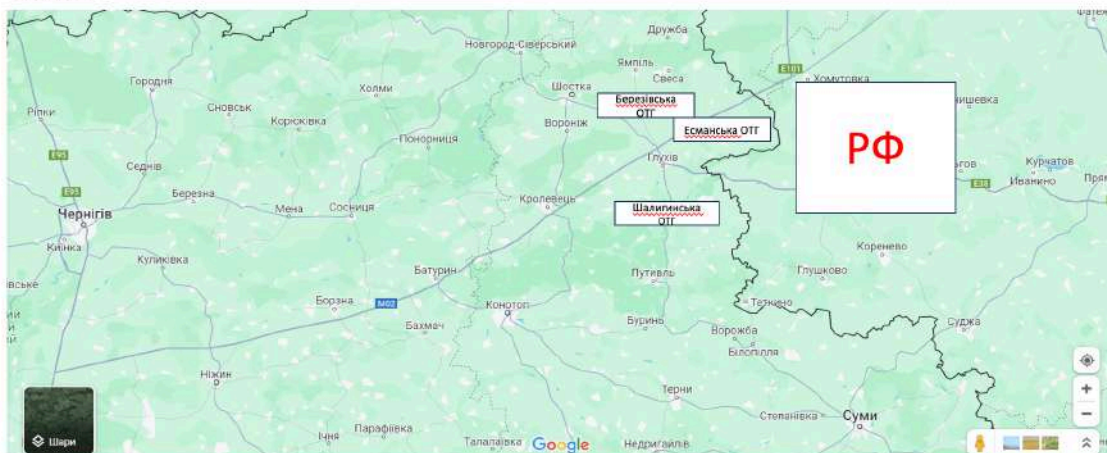
АГРОБІЗНЕС В УМОВАХ ПРИКОРДОННЯ: РЕАЛІЇ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

Олександр Шишканов
співвласник
ТОВ «СЛОБІДСЬКИЙ ШЛЯХ»
(Сумська обл., Глухівський р-н),
адвокат, к.ю.н.

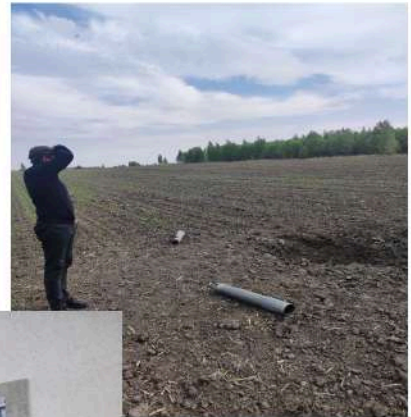
Географія розташування земель

Більшість угідь розташовані в межах 20-кілометрової прикордонної смуги в межах Есманської, Шалигинської, Березівської громад Шосткинського (колишнього Глухівського) району Сумської області

Вплив війни

- постійна загроза життю та здоров'ю
- соціально-гуманітарна криза
- матеріальні збитки

Правові проблеми

Списання посівів, до яких втрачено доступ та щодо яких відсутня інформація про загибель (знищення)

Ціль: застосування п. 32-1 підрозділу 2 р. XX ПК України з метою ненарахування компенсаційного ПДВ

Проблема:

- Неможливість провести огляд, інвентаризацію для встановлення стану посівів;
- Доведення неможливості збирання урожаю з полів, до яких втрачено доступ;
- Доведення недоцільності збору урожаю внаслідок природніх процесів.

Правові проблеми

Звільнення від сплати єдиного податку 4-ї групи

Пільга встановлена п. 69.33. підрозділу 10 р. ХХ ПК України для:

- Земель на територіях активних бойових дій,
- Земель на окупованих територіях,
- Земель, що перебувають у консервації,
- Земель, забруднені вибухонебезпечними предметами.

Проблема:

Відсутня пільга на податок із земель, що розташовані:

- Вздовж кордону із росією,
- На територіях можливих бойових дій.

Правові проблеми

Інші:

- 1) Фортифікації та мінування
- 2) відсутність критеріїв розмежування територій активних бойових дій та територій можливих бойових дій (Наказ Мінреінтеграції №309 від 22.12.2022р.)
- 3) Мобілізація та бронювання
- 4) Підтримка бізнесу

Шульга Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Відкриття ринку сільськогосподарських земель в Україні загострило проблему, яка давно обговорювалася юридичною спільнотою - несумісність ринкових відносин та безоплатної передачі земель державної або комунальної власності у приватну власність громадян України.

Зазначимо, що особисті селянські господарства (ОСГ), які створювалися на землях сільськогосподарського призначення в 90-ті роки в умовах різкого падіння рівня добробуту населення, безробіття та невизначеності, стали фактично основним засобом виживання для тих сільських жителів, які власноруч обробляли земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Це, з одного боку, дозволяло відновлювати добробут тих громадян України, які працювали на власній землі, та зменшувати кількість працюючих, а з іншого - площа земель, наданих для ведення ОСГ, збільшувалася.

Одна із причин такої ситуації полягала в тому, що за умов законодавчої заборони на відчуження земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельні ділянки для ОСГ фактично формували тіньовий ринок землі.

З початком війни на сході нашої держави в 2014 році одним із важливих засобів соціальної підтримки учасників бойових дій (АТО) було запровадження першочергової передачі їм у приватну власність земельних ділянок у межах норм безоплатної приватизації (2 га). Отже, на певний час держава повернулася до початкової мети передачі земельних ділянок для ведення ОСГ - підтримка певної соціальної групи громадян України.

В подальшому реформування системи вітчизняного місцевого самоврядування, створення об'єднаних територіальних громад та передача їм у комунальну власність земель за межами населених пунктів, процеси земельної децентралізації загальмували безоплатну передачу у приватну власність земельних ділянок учасникам АТО. Окремі органи місцевого самоврядування

не надавали дозволи на розробку відповідних проектів землеустрою або ж безпідставно відмовляли у затвердженні розробленої землевпорядної документації.

Натомість серед юридичної спільноти (А. М. Мірошниченко, П. Ф. Кулинич, В. В. Носік, А. О. Ріпенко, І. О. Костяшкін та інші), а також економістів (А. Г. Мартин) була обґрунтована пропозиція замінити безоплатну приватизацію земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення ОСГ монетизацію, тобто виплатою грошової компенсації. В якості аргументу на користь такої пропозиції зазначалося, що навіть математично в Україні площі вільних земель сільськогосподарського призначення не вистачить, щоб забезпечити право безоплатної приватизації всім бажаючим громадянам, які поки що не скористалися такою можливістю. Як влучно підкреслив А. Мартин, інститут безоплатної приватизації «втрачає соціальну функцію і перетворюється на популярний «допоміжний» інструмент у процесі девелопменту нерухомості» [1, с. 14].

Широкомасштабна зброяна агресія російської федерації ще більше оголила проблему безоплатної приватизації сільськогосподарських земель Захисниками та Захисницями нашої держави, а також сім'ями загиблих Захисників і Захисниць. Як учасники АТО, так і Захисники та Захисниці - це громадяни, які мають особливі заслуги перед державою. В соціальній площині збереження виключно для цієї категорії громадян права на безоплатну приватизацію земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення ОСГ є виправданим та логічно обґрунтованим. Як мінімум, для цієї категорії громадян доречно запровадити грошову компенсацію за земельну ділянку для ОСГ, тобто запропонувати монетизацію землі. Її сутність полягає в тому, що громадянам пропонується не отримати безоплатно земельну ділянку та ОСГ, яка в переважній більшості випадків їм не потрібна, вони хочуть отримати за неї гроші, а здійснити її пільговий викуп. Ідеться про придбання земельної ділянки із суттєвою знижкою порівняно з її ринковою вартістю і розстроченням платежу. В кінцевому рахунку лише монетизація має зробити придбання земельної ділянки чесним, справедливим та рівним для усіх.

Натомість, п. 27 Перехідних положень Земельного кодексу України на період дії воєнного стану забороняє безоплатну передачу земельних ділянок державної та комунальної власності. Виключення складають випадки, які стосуються безоплатної передачі земельних ділянок у приватну власність власникам розташованих на таких земельних ділянках об'єктів нерухомого

майна (будівель, споруд), а також земельних ділянок, переданих у користування громадянам України до набуття чинності цим Кодексом.

Окрему увагу заслуговує питання, яке стосується долі інституту відшкодування витрат сільськогосподарського виробництва, норми якого втратили чинність згідно із Законом № 2688-ІХ від 19.10.2022. Відомо, що правова природа відшкодування витрат сільськогосподарського виробництва зумовлюється визнанням особливої цінності земель сільськогосподарського призначення для суспільства, забезпеченням публічних інтересів. У зв'язку з цим у випадку виведення їх із сільськогосподарського виробництва закон зобов'язував вигодонабувачів вживати певні заходи для освоєння нових земель для сільськогосподарських потреб, поліпшення стану відповідних угідь та ін. Втрати сільськогосподарського виробництва підлягали відшкодуванню незалежно від того, кому належали землі сільськогосподарського призначення. Визначальним виступав лише факт виведення земельної ділянки із категорії земель сільськогосподарського призначення та включення їх до іншої категорії в результаті зміни цільового призначення цих земель.

В юридичній літературі втратами сільськогосподарського виробництва вважають грошове вираження витрат, які у разі виведення земель із складу сільськогосподарських угідь необхідні для залучення до сільськогосподарського виробництва компенсуючих площ або відповідного поліпшення якості існуючих сільськогосподарських угідь [2, с. 301].

Звертаємо увагу, що запровадження відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва було зумовлене потребою збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції для вирішення продовольчої проблеми на початку 60-х років. Паралельно із запровадженням інституту відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва законодавче закріплення отримав принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення.

На перший погляд, вилучення норм, які регулювали відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва, свідчить про те, що цей інститут, мабуть виконав свою роль, досяг тої мети, яка була поставлена перед ним на початку 60-х років. Натомість аналіз Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 № 70-р показує, що проблеми використання та охорони земель, зумовлені відсутністю належної державної політики, призвели до зменшення площ продуктивних земель, порушення екологічно збалансованого співвідношення земельних угідь, погіршення стану земель

сільськогосподарського призначення та інших негативних наслідків. Зазначається, що одна із основних причин існуючої проблеми полягає у відсутності належних нормативно-правових актів, які б регламентували науково обґрунтоване та екологічно припустиме використання земель (особливо за наявності численних дрібних землеволодінь), що вимагає розробки належних нормативних основ для ефективної правової регламентації відносин у зазначеній сфері, забезпечення продовольчої безпеки та інше. Сьогоднішні реалії вимагають комплексного підходу до вирішення накопичених проблем, який має об'єднати правові, наукові, технічні заходи з метою забезпечення належного використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Отже на державному рівні офіційно визнається, що якісний стан (передовсім сільськогосподарських земель) не відповідає вимогам раціонального природокористування і потребує відновлення. Водночас, як слушно підкреслюють Д.М. Коломійцева, найцінніший ресурс, за рахунок якого забезпечується не тільки продовольча безпека країни, а й суттєві показники її бюджету, законодавець дозволяє вилучати із сільськогосподарського використання без матеріального відшкодування понесених витрат. Авторка приходить до обґрунтованого висновку, що державна законодавча політика в сфері регулювання земельних відносин фактично демонструє поступове знецінення земель сільськогосподарського призначення як об'єкту особливої охорони держави [3, с. 194].

Видається, що законодавець передчасно вилучив і змісту земельного кодексу України норми щодо відшкодування витрат сільськогосподарського виробництва, які підлягали сплаті при вилученні сільськогосподарських угідь для використання їх з іншою метою, завданні обмежень у сільськогосподарському землекористуванні та погіршення якості земель.

Список використаних джерел:

1. Мартин А. Чому безоплатна приватизація землі не має перспективи. *Землевпорядний вісник*. 2021. № 5. С. 12-15.
2. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. 3-те видання. доповн. і переробл. Київ: Алерта. 2013. 679 с.
3. Коломійцева Д. М. Правове регулювання використання та охорони земель сільськогосподарського призначення: проблема ціннісних орієнтирів / *Матеріали круглого столу, присвяченого 100-річчю від дня народження д.ю.н., проф., чл.кор. НАПрН України Шелестова В.* Харків: «Право», 2024. 424 с.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Арзуманов Г. Л.,

студент 4 курсу, факультету адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: МЕТОДИ І ТАКТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Як зазначає Основний Закон України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14) [1]. Землі в Україні мають значний ресурсний потенціал, що свідчить про необхідність належного захисту такого правового статусу, який знайшов своє відображення у приписах Конституції України. Ще більш потужного правового захисту потребують землі сільськогосподарського призначення, які є детермінантом формування в нашій державі розгалуженого аграрного хабу. Більше того, такі землі посідають особливе місце у системі земельного фонду України. Проте, станом на сьогодні, стан земельних ресурсів сільськогосподарського призначення можна охарактеризувати як кризовий. Причиною цього є нераціональне використання земельно-ресурсного потенціалу, неврегульованість національного законодавства, а також – повномасштабне вторгнення країни-агресора.

Сталий звичай, який полягає у розгляді землі переважно як національного багатства, є засадничим для національного законодавства України. Проте актуальною проблемою є колізія між нормативно-правовими приписами та практикою, що складається на території нашої держави. В умовах воєнного стану було прийнято ряд законів, які відображають «екстремний» характер врегулювання земельних відносин, пов'язаних з використанням земель сільськогосподарського призначення. Таким, зокрема, є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-IX [2], який вивів на арену передусім загальнодержавний інтерес, тоді як права і

свободи власників і користувачів земельних ділянок були певним чином не враховані. У результаті були автоматично поновлені договори користування земельними ділянками, змінено порядок реєстрації вищезазначених договорів, а також надане постійним землекористувачам право передавати належні їм сільськогосподарські землі державної і комунальної власності в оренду. Зокрема, було упроваджено низку імперативних заборон, таких як, наприклад, передача земель державної і комунальної власності у приватну, формування земельних ділянок, земельні торги та ін. У свою чергу, на наш погляд, такі зміни значно спростили механізм набуття прав на землі сільськогосподарського призначення, проте, постала актуальною і необхідність додаткового врегулювання. Наприклад, ідеться про оренду земельних ділянок, які перебувають у власності територіальних громад сіл, селищ та міст без державної реєстрації права комунальної власності на такі ділянки на стадії перехідного періоду. Зокрема, додаткового врегулювання потребували особливості реєстрації договорів оренди в Книзі державної реєстрації землеволодінь і землекористувань та визначення суб'єктного складу, який наділений повноваженнями реалізовувати такі процедури.

Більш системним і розгалуженим нормативно-правовим актом, яким передбачено правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення, став Закон України № 2272-IX [3]. У травні 2022 р. цим законом законодавець запровадив додаткові зміни у контексті спрощення передачі земель державної та комунальної власності для тимчасового переселення населення. При цьому було започатковано низку державних програм з переміщення сільських господарств із зони бойових дій, тимчасово окупованих територій у більш безпечні місця. Змін зазнала також і система особливостей передачі земельних ділянок державної, комунальної власності в оренду без проведення земельних торгів. Наприклад, зазначалося, що передача таких земель без проведення торгів може здійснюватися для розміщення виробничих потужностей евакуйованих підприємств, товарного сільськогосподарського виробництва та ін. Закон України № 2272-IX, зокрема, спростив порядок встановлення та зміни цільового призначення земель, проведення робіт із землеустрою в умовах воєнного стану. В окремому порядку було також врегульовано окремі сфери земельних правовідносин, такі, як поновлення договорів оренди, суборенди, суперфіцію, емфітевзису та ін. Звертаємо увагу на те, що обидва закони, які ми аналізуємо, відображають саме ситуативну відповідь на виклики сучасності у призмі умов воєнного стану. Незважаючи на широку дискусію, певна кількість законодавчих ініціатив у

контексті правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення залишилась поза увагою. Наприклад, законопроект «Про відстрочення набуття юридичними особами права викупу земельних ділянок сільськогосподарського призначення» від 29 травня 2023 р., яким було запропоновані зміни, що полягали у продовженні на 2 роки з дня припинення або скасування воєнного стану на території України можливості юридичних осіб набути право на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Проте у Верховній Раді України цей законопроект підтримки не знайшов.

Незважаючи на кризову ситуацію, Україна не зупиняється у пошуках засобів реалізації поглибленого курсу відновлення земель сільськогосподарського призначення. Основоположною і фундаментальною базою для здійснення стратегічного і комплексного удосконалення нормативно-правових прогалин у законодавстві є «Нова аграрна політика», затверджена в рамках «Плану відновлення України». Ця новація поділяється на декілька надважливих пропозицій: гарантії продовольчої безпеки методом скасування окремих податків, спрощеного регулювання, економічної підтримки агробізнесу та створення нових маршрутів постачання, збільшення експорту та оптимізація внутрішньої логістики. Варто зауважити, що ініціативи відновлення наявні не лише в рамках міжнародного співробітництва, а і в площині внутрішніх національних процесів. Так, наприклад, Верховній Раді України було запропоновано переглянути закон «Про сільськогосподарську кооперацію», з огляду на те, що він створює сприятливі умови лише для великого аграрного бізнесу. Більше того, пропонується розробка правової та інституційної бази, яка надасть можливість сімейним фермерським господарствам та особистим селянським господарствам добровільно об'єднуватися у післявоєнний період. Існують також і пропозиції, спрямовані до Кабінету Міністрів України, що полягають у створенні Національної сільської агенції як центрального органу виконавчої влади, який покликаний керувати програмами аграрного і сільського розвитку з метою підвищення потенціалу сімейних ферм та збереження сільського способу життя. В межах цієї пропозиції розглядається і можливість прийняття державної програми відшкодування збитків, спричинених війною фермерам та сільським господарствам.

Презюмуючи, маємо зазначити, що стан та рівень правового регулювання використання земель сільськогосподарського призначення є локальним та фрагментарним. Нормативно-правові акти, які були прийняті законодавцем з

метою амортизації кризової ситуації, є такими, що відповідають лише на виклики сьогодення. Проте, станом на зараз, такий рівень врегульованості є чи не єдиною можливістю гарантувати забезпечення прав та свобод суб'єктів господарювання в Україні. «Клімат» земельної та аграрної політики в нашій державі підтримується іноземними інвестиціями та міжнародними планами відновлення. А отже – повна реалізація реформ та законодавчих ініціатив очікується саме в рамках «Плану відновлення України», що, у свою чергу, потребує значного часу.

Науковий керівник – Т. В. Лісова, д.ю.н., проф., доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України №254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України № 2145-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2247-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2247-20#Text>.

Артеменко К.В.,

студентка 4 курсу, факультету прокуратури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НАДАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ІНОЗЕМЦЯМ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ

Україна впевнено рухається в напрямку європейської інтеграції, прагнучи досягти високих стандартів у різних сферах, включаючи правове регулювання. Особливо важливим кроком на цьому шляху є гармонізація земельного законодавства з нормами права Європейського Союзу. Так, євроінтеграція передбачає впровадження в Україні європейського правового регулювання, яке сприяє залученню інвестицій, забезпеченню прав власників та користувачів землі, а також стійкому розвитку аграрного сектору. Тяжіння до ЄС відкриває для України можливості для правової модернізації, зокрема через адаптацію національного земельного законодавства до норм і стандартів європейського права.

Наразі за Земельним кодексом України, іноземці можуть набувати права власності на земельну ділянку тільки несільськогосподарського призначення (ч. 4 ст. 81) [1]. Але, на мою думку, зважаючи на сьогоденні фактори такі як, військовий стан, еміграція громадян України, окупація територій та багато інших призводять нас до таких дискусій як інвестиції іноземців.

Так, за даними публічних реєстрів, до повномасштабного нападу Росії на Україну у лютому 2022 року в середньому в країні продавали 10 тисяч гектарів на тиждень. Станом на грудень 2023 року продажі впали у чотири рази – до 2,5 тисячі гектарів на тиждень. За перший місяць 2024 року було укладено лише 73 угоди купівлі-продажу на загальну площу 233 гектари [2].

Тому, зважаючи на вищезазначені аспекти, я вважаю за потрібне проаналізувати на прикладах країн ЄС інвестування іноземців у їхні країни.

З моменту вступу Польщі до ЄС в країні діяв найдовший дванадцятирічний мораторій серед інших нових країн-членів на право іноземців та іноземних юридичних осіб купувати сільськогосподарські землі. Після закінчення мораторію польський парламент прийняв нову редакцію Закону «Про вдосконалення сільськогосподарської системи», який набув чинності у травні 2016 року. Тим самим, було запроваджено право іноземцям володіти земельною ділянкою. Звичайно, що є певні умови серед яких є: 1) іноземець дійсно зби-

рається їх обробляти земельну ділянку; 2) буде проживати в сільській місцевості, де знаходиться земельна ділянка, що продається, або по сусідству, протягом 5 років (до речі, ця вимога стосується не тільки іноземців, але й громадян Польщі); 3) за умови дотримання вищезазначених умов, іноземець може набути право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення, якщо ніхто з членів сім'ї продавця такої ділянки або фермерів, зареєстрованих у місцевій сільськогосподарській палаті, не виявив бажання придбати [3].

Відповідно до законодавства Литви, а саме Закону «Про набуття прав на землю сільськогосподарського призначення» передбачено також певні критерії щодо фізичних та юридичних осіб (в незалежності від громадянства), які мають право на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення: володіє професійними навичками та компетентністю в такій діяльності, юридична особа або інша організація протягом не менше трьох і до десяти років до вчинення правочину провадила сільськогосподарську діяльність. Вони можуть придбати до 300 гектарів сільськогосподарських земель, але не повинні концентрувати більше 500 гектарів землі в Литві та за її межами [4].

У Франції іноземним громадянам дозволено купувати землю, але з фінансовим обмеженням у 38 млн. євро. Однак продаж виноградників іноземцям заборонений. Якщо вартість ділянки перевищує 38 млн євро або об'єктом угоди є виноградники, необхідно отримати дозвіл від SAFER. У випадку придбання землі через громаду SAFER, покупець звільняється від сплати податку. В інших випадках угоди щодо купівлі земельних ділянок підлягають оподаткуванню на інших умовах [5].

В Іспанії питання права власності регулюється Королівським законодавчим декретом № 7/2015 від 30 жовтня, згідно з яким мораторію на продаж орних угідь немає і ціни не регулюються, немає обмежень щодо обсягів земельної ділянки [6].

За законодавством Німеччини немає жодних обмежень на придбання землі. Колишні землевласники можуть купувати сільськогосподарські землі за зниженою ціною, але за умови, що вони будуть використовувати ці ділянки за призначенням протягом наступних 20 років [7].

Договір про функціонування Європейського Союзу (TFEU) встановлює загальний принцип вільного руху капіталу між країнами ЄС, а також між ними та країнами, що не входять до ЄС. Це включає права громадян на придбання нерухомості, наприклад, будинку для відпочинку або вторинного проживання.

У той час як вільний рух поширюється на всі країни ЄС, під час вступу нових країн ЄС були узгоджені певні перехідні періоди та винятки для вільного

руху капіталу, що також стосується купівлі власності, сільськогосподарських і лісових земель у певних країнах [8].

Так, протоколом № 6 до Акту про приєднання 2003 року дозволяє Мальті обмежувати придбання вторинного місця проживання. Економічна мета полягає в регулюванні права власності та забезпеченні дотримання громадянами країн, що не є членами ЄС, певних правил при придбанні нерухомості на Мальті [9].

Отже, аналізуючи законодавство ЄС країн, можна дійти до висновку, що жодна з країн не обмежує права власників розпоряджатися своєю землею (купівля-продаж). У більшості країн ЄС законодавство надає як фізичним, так і юридичним особам право на придбання земель сільськогосподарського призначення. Незалежно від «глибини» регулювання земельних відносин законодавством ЄС земельних відносин законодавством ЄС, кількість адміністративних заборон у кожній країні є мінімальною і в основному стосується встановлення мінімального терміну оренди, заборони на придбання певних видів сільськогосподарських земель іноземцями та максимальної площі сільськогосподарських земель, які можуть бути придбані у приватну власність. Жодна з цих країн не віддає перевагу одному з видів прав на сільськогосподарську землю, наприклад, оренді. Учасники ринку можуть набувати такі землі як у власність, так і в оренду.

Усі інші правові засоби впливу на розвиток обігу земель сільськогосподарського призначення є засобами «м'якого» права, тобто права, яке надає учасникам ринку право вибору. Причому такі засоби правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення застосовуються у певній пропорції, яка є оптимальною для кожної країни [10].

У висновку, Україна, рухаючись у напрямку євроінтеграції, повинна зважено підходити до лібералізації ринку земель. Важливо враховувати досвід країн ЄС, де існують як обмеження щодо купівлі земель іноземцями, так і стимули для інвестицій. Такі заходи, як обмеження площі, створення преференцій для місцевих фермерів та вимоги щодо використання земель за призначенням, дозволяють збалансувати економічні інтереси з безпекою та стійким розвитком. Варто адаптувати ці підходи у національне законодавство, щоб забезпечити прозорість ринку, захист національних інтересів та привабливість для іноземців задля інвестицій у наше майбутнє!

Науковий керівник - Ю.Ю. Бакай, доцентка, к.ю.н., доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>.
2. Ринок землі в ЄС: як він працює та до чого варто готуватися Україні. *EU for Ukraine*. URL: <https://eu4ukraine.eu/media-ua/publications-ua/land-market-in-the-eu.html>.
3. Changes regarding lease of agricultural land in Poland. *Home Agroberichten Buitenland*. URL: <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2017/10/26/lease-of-agricultural-land-in-poland-changes>.
4. IX-1314 Republic of Lithuania Law on the Acquisition of Agricultural Land. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d39d8f32a5b911e68987e8320e9a5185>.
5. Гоштинар С.Л. Зарубіжний досвід регулювання ринку землі та можливості його адаптації в Україні при розгляді питання про скасування мораторію на продаж землі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 174–178. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/42>.
6. Ley de Suelo y Rehabilitación Real Decreto Legislativo 7/2015, de 30 de octubre de 201. URL: <https://www.boe.es/boe/dias/2015/10/31/>.
7. Кузьменко Л. Г. Міжнародний досвід регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2021. Т. 6, № 1. С. 84–89. URL: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2021.6.1.84-89>.
8. Purchasing property in other EU countries – EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/purchasing-property-in-other-eu-countries.html>.
9. EUR-Lex - 12003T/PRO/06 - EN - EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12003T/PRO/06>.
10. Deineha M., Gutsol R. Experience of EU countries in legal regulation of agricultural land turnover between agricultural producers. *Law. Human. Environment*. 2023. Т. 12, № 2. URL: <https://doi.org/10.31548/law2021.02.05>.

Бухова Дарина Миколаївна,
студентка 1 курсу магістратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ УКРАЇНИ, ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Воєнні дії вчинили глобальний негативний вплив на землі та ґрунти України в цілому, ставши причиною їхнього масового забруднення та деградації. Щоденні авіаудари та обстріли залишають після себе глибокі вирви, у ґрунт і підземні води потрапляють важкі метали від снарядів та військової техніки, величезні території випалені пожежами, на тимчасово окупованих територіях України підвищується ризик викидів токсичних відходів з промислових підприємств, відбувається масове затоплення закритих та зруйнованих війною шахт. Крім того, Україна є найзамінованішою країною у світі. Зазначений перелік, на превеликий жаль, не є вичерпним. Відновлення українських земель та ґрунтів є одним із пріоритетних завдань у післявоєнний період, оскільки від цього залежить не лише екологічна безпека держави, але й її економічна стабільність та розвиток.

Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець повідомляв, що станом на 7 грудня 2022 року збитки українському довкіллю від війни перевищили \$38 млрд, і ця сума може збільшитись після деокупації всієї території нашої держави [1]. Першою проблемою, яка виникає в даному контексті, є механізм відшкодування збитків, методика їхнього розрахування та її дієвість. Так, відповідно до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326, одним із напрямів визначення шкоди та збитків є шкода, завдана земельним ресурсам – напрям, що включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів [2]. Крім того, з'явились дві нові методики: Методика визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 167 від 4 квітня 2022 року [3] та Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок

збройної агресії Російської Федерації, затверджена наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України № 295 від 18 травня 2022 року [4]. Водночас, існування двох різних методик ускладнює і без того важкий процес. Відсутність уніфікації процедури визначення шкоди та збитків гальмуватиме процеси відшкодування та може стати причиною суперечностей та неточностей. Одним із механізмів вирішення зазначеної проблеми може бути спільний наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, яким буде затверджена єдина методика.

Також важливим етапом є проведення в майбутньому ретельної оцінки ступеня пошкодження земель та ґрунтів з використанням сучасних технологій, таких як дистанційне зондування Землі, дрони та супутникові знімки для картографування ушкоджених земель, вимірювання рівнів забруднення ґрунтів важкими металами, хімічними речовинами та іншими токсичними елементами, а також визначення змін у їхній структурі та властивостях, як-от родючість. Зазначені процеси потребують залучення високкваліфікованих спеціалістів галузі, тому вже зараз гостро стоїть питання в необхідності мобілізації ресурсів для навчання майбутніх фахівців, а також професійному зростанню та підвищенню кваліфікації спеціалістів сьогодення.

Необхідним, на мою думку, є врахування досвіду інших країн. Так, наприклад, під час Першої світової війни було суттєво пошкоджено землі та ґрунти Європи, особливо на території Франції, де відбувалась основна частина бойових дій на західному фронті. Пovoєнні території Франції зонували з метою оцінки можливостей їхнього відновлення з урахуванням економічної доцільності. Було виділено три зони: «зелені», там де пошкодження були мінімальними; «жовті» – з важкими, але не критичними пошкодженнями; «червоні» – знищені повністю, території найближчі до фронту. В кожній зоні проводились окремі заходи. Зелена і жовта зони порівняно рано були повернуті в цивільне користування. Червоні зони переважно мали високий відсоток порушень ландшафту, очищувалися лише поверхнево, здебільшого їх просто консервували, проте з часом почали практикувати лісонасадження, що мало позитивний вплив, оскільки озеленення червоної зони на півночі Франції сприяло збільшенню площі її лісів на 11 527 гектарів. Водночас, В'єтнам для подолання наслідків війни в свій час розробив десятирічний план для відновлення лісів на 3,7 мільйонах акрів безплідних земель, що передбачав посадку 500 мільйонів дерев щорічно.

Отже, багато країн має досвід відновлення ґрунтів та доступ до передових технологій та методів, які можуть бути корисними для України. Врахування та впровадження іноземного досвіду може підвищити рівень довіри міжнародної спільноти до процесу відновлення в Україні. Це, у свою чергу, сприятиме залученню інвестицій та підтримки з боку міжнародних партнерів. Успішні приклади відновлення земель у інших країнах демонструють готовність та здатність України впоратися з наслідками війни та забезпечити стійкий розвиток у майбутньому.

Відновлення земель та ґрунтів України, пошкоджених внаслідок війни, є комплексним та багатограним завданням, яке вимагає системного підходу та координації зусиль на національному та міжнародному рівнях. Важливими етапами цього процесу є оцінка ступеня пошкодження, розробка ефективної методології відшкодування шкоди, впровадження сучасних технологій та врахування іноземного досвіду. Забезпечення стійкого розвитку та відновлення земельних ресурсів є пріоритетним завданням, від якого залежить майбутнє України. Врахування екологічних, економічних та соціальних аспектів у процесі відновлення дозволить не лише відновити родючість земель, але й створити умови для сталого розвитку та процвітання країни.

Науковий керівник – І.В. Ігнатенко, доцентка, к.ю.н., доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список використаних джерел:

1. «Випалена земля». Як війна впливає на екологію півдня України? *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovuya-viynarivden-ekolohiya-spalena-zemlya/32191731.html> (дата звернення: 12.09.2024).
2. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
3. Методика визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Затверджено наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року №^167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 12.09.2024).

4. Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 12.09.2024).

5. Забруднення земель внаслідок агресії росії проти України / О. Голубцов, Л. Сорокіна, А. Сплодитель, С. Чумаченко. Київ: ГО «Центр екологічних ініціатив «Екодія», 2023. 154 с. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii-full3.pdf> (дата звернення: 12.09.2024).

Фролов Я.А.,

студент факультету юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РЕЙДЕРСТВО ЯК ЗАГРОЗА АГРОБІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ШЛЯХИ ВИРШЕННЯ

Агробізнес, як і будь-яка підприємницька діяльність із початком масштабної війни, потерпає не тільки від поточних проблем, спровокованих бойовими діями на території нашої держави, а й водночас продовжує зазнавати суттєвих збитків від неподоланих досі недоліків, які були наявні в Україні протягом усього часу до того. Однією із таких проблем є рейдерство, як комплексне поняття, яке посягає на велику кількість об'єктів. Незважаючи на виклики сьогодення, на нашу думку, забезпечення підвалин розвитку агробізнесу в Україні є одним із пріоритетних напрямків функціонування держави, а отже має актуальність і зараз. Це обумовлено низкою причин. По-перше, агробізнес є запорукою забезпечення продовольчої безпеки, яка перебуває під ще більшою загрозою в наш час через невпинну агресію російської федерації, адже він є основним джерелом харчової, і не тільки, продукції, що є первинною потребою населення. По-друге, агропромисловий комплекс є одним із основних напрямків одержання економічних доходів держави. А також не можна не зазначити той факт, що дане підприємництво є великим надавачем робочих місць, що забезпечує фінансову спроможність населення для забезпечення себе необхідними товарами тощо.

Тож метою даної роботи є привернення уваги до потенційних стратегій рейдерства, аналіз сучасних законодавчих приписів щодо превенції і протидії існуючим порушенням і пошук шляхів вдосконалення правової системи в розрізі земельного і аграрного права для більш ефективного попередження, виявлення і захисту від порушень прав аграріїв.

Відповідно до статистичних даних, протягом 2023 р. із випадків звернення до правоохоронних органів, зафіксовано 147 судових проваджень, які стосуються рейдерських атак. Найчастіше в суді розглядаються справи за ст. 205 КК України - 101 провадження, що складає 63% від загальної кількості рейдерських справ. справи, що пов'язані зі статтею 206 КК – 43 провадження. Підкрес-

лимо, що 10% (17 проваджень) складають справи, порушені за статтею 206-2 КК, – протиправне заволодіння майном [1].

На даний момент жодною правовою нормою в Україні не встановлено легального визначення рейдерства, не зважаючи на те, що даний термін подекуди використовується навіть в законодавчих актах. Наприклад, одним із останніх є Закон України від 5 грудня 2019 р. № 340-ІХ. Це створює ряд проблем із розумінням даного терміну, що часто звужує його коло суб'єктів, об'єктів, предметів посягання. Як наголошує З.П. Варналій, «рейдерство» – це недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному та фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та із застосуванням сили [2]. Варто погодитися з більшою частиною ознак, наведених науковцем, але треба звернути увагу на те, що рейдерство із плином часу набуває нових характеристик, які можуть як бути наявними, так і відсутніми у наведеному визначенні. Наприклад, застосування сили чи корумпованість чиновників є факультативною ознакою в межах рейдерства. До того ж, треба наголосити, що повний контроль може стосуватися як права власності, так і права користування певним майном. А тому досконале визначення потребує подальших наукових дискусій і легального закріплення.

Виходячи із наведеного вище, окрім найбільш загальних ознак рейдерства, можна зробити висновок, що дане правопорушення є лише родовим поняттям для комплексу одиничних діянь, що стосуються рейдерства як такого. А тому, очевидно, кримінального покарання за дану комплексну дію також не передбачено, що у свою чергу призводить до того, що часто у судовій практиці правопорушникам вдається уникнути покарання або отримати непропорційно низьке покарання за вчинене.

Як зазначає керівник Офісу протидії рейдерству В. Дубовик, захоплення права власності відбувається двома шляхами: в реєстрі нерухомого майна або в реєстрі юридичних осіб. Щодо реєстру юридичних осіб, то найбільш поширені випадки – використання підроблених довіреностей, які видані за кордоном та нібито отримані на вчинення повноважень щодо відчуження корпоративних прав, проведення загальних зборів та участі у них. Наразі найбільше – це Польща і Туреччина. Щодо реєстру нерухомого майна: найбільше наявно дій стосовно укладання договорів оренди [3].

Виходячи із проблем, наведених вище, можливим кроком для позасудового урегулювання рейдерства є утворення Офісу протидії рейдерству при

Міністерстві Юстиції України. Як зазначає Кобрусєва Є. А., Офіс протидії рейдерству Міністерства юстиції України – дієвий спосіб захисту корпоративних та майнових прав. Цей орган надає можливість особі, права якої були порушені, швидко відреагувати на протиправні реєстраційні дії та скасувати незаконне рішення. Подання скарги є швидкою альтернативою таким способам захисту, як звернення до суду та звернення до правоохоронних органів, порядок здійснення яких є складнішим, довшим та витратним [4]. Серед функцій, визначених наказом Міністерства Юстиції від 06 листопада 2020 р., які є важливими в контексті протидії рейдерства, доцільно виокремити наступні: контроль за діяльністю у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; забезпечення блокування та анулювання доступу державних реєстраторів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; організаційне забезпечення розгляду скарг у сферах державної реєстрації з підготовки матеріалів для їх розгляду, а також підготовки на основі протоколу засідання проєктів висновку та наказу Міністерства та інших документів, що стосуються розгляду скарг у сферах державної реєстрації. Прикладом вдалої діяльності Офісу можна вважати справу 2023 р. за скаргою ДАК «Хліб України» щодо неправомірного захоплення виробничих споруд. За результатами Офіс скасував дії реєстратора, а нерухоме майно було повернуто ДАК.

Звертаючи увагу на проблеми із реєстром нерухомого майна, доцільно зазначити наступне. З 16 січня 2020 р. внесено зміни до низки законів відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству», які передбачають нотаріальне посвідчення документів нотаріусом при оформленні та реєстрації договорів оренди землі. Однією із таких є ст. 14 Закону України «Про оренду землі», в якій встановлено, що договір оренди землі за бажанням однієї із сторін може бути посвідчений нотаріально. Відповідно до ч. 2 ст. 100; ч. 8 ст. 102¹ ЗК України землевласник може встановити вимогу щодо нотаріального посвідчення інших договорів: про встановлення земельного сервітуту, емфітевзису та суперфіцію. Але варто наголосити на тому, що дане обтяження хоч і є відносно дієвим механізмом, але все ще в ньому присутні недоліки. Державний реєстратор лише перевіряє наявність підписів сторін на договорі оренди земельної ділянки або на додатковій угоді про припинення дії такого договору, водночас у нього відсутня можливість перевірити справжність таких підписів, бо державний реєстратор – не нотаріус, таких можливостей і повноважень він просто не має. Тому питання щодо обов'язковості нотаріального посвідчення та поступки держави щодо цього є темою, на яку варто звернути увагу.

Як один із заміників Державного реєстратора, а отже і проблем, описаних вище, можна розглядати ініціативу, запропоновану на початку 2024 р. громадською спілкою «Віртуальні активи України». Йдеться про діджиталізацію реєстрів завдяки системі блокчейн, яка перешкоджає сторонньому втручання у будь-які дані, які в ній наявні. Завдяки цьому власники можуть перевести свої активи з чинного реєстру нерухомості та земельного кадастру в блокчейн-реєстр власності (БРВ). А також передбачається можливість укладення онлайн-угод з передачі прав за допомогою модельних смартконтрактів [5]. Відповідний досвід використання блокчейн-систем в реєстрах вже наявний з 2008 р. В Естонії – Keyless Signature Infrastructure. За будь-якої спроби злому, система автоматично створює нову копію даних і блокує втручання. За 12 років хакери не змогли її обійти. Сьогодні естонську KSI використовують для захисту від кіберзлочинців у країнах ЄС та НАТО. Схожа ініціатива, виключно в межах земельного реєстру, наявна в Грузії і вона також має багато переваг в адмініструванні даної сфери, в тому числі у проведенні аудиту.

Отже, рейдерство є доволі поширеною причиною порушень прав власників та користувачів земельних ділянок. Для того, щоб зменшити кількість незаконних захоплень, варто комплексно боротися з цією проблемою, починаючи від легального закріплення визначення рейдерства, створення превенційних механізмів у вигляді нотаріального посвідчення договорів при переході будь-яких речових прав на землю і введення новітніх технологій, використовуючи досвід міжнародних партнерів у цій сфері до подальшої активної діяльності державних органів для виявлення порушень і співрозмірного покарання за рейдерство.

Науковий керівник – Т. В. Лісова, д.ю.н., проф., доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Список використаних джерел:

1. Наталія Мисник. Рейдерство під час війни: добірка важливих судових рішень. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/223211_reyderstvo-pd-chas-vyni-dobrka-vazhlyvikh-sudovikh-rshen (дата звернення: 02.09.2024).
2. Варналій З. С., Мазур І. І. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. Стратегічні пріоритети. 2010. № 2 (3). С. 129–136.
3. VIII Міжнародний форум із захисту бізнесу: Віктор Дубовик розповів про тенденції рейдерства під час війни. URL: <https://pravo.ua/viii-mizhnarodnyi-forum-iz-zakhystu-biznesu-viktor-dubovyk-rozpoviv-pro-tendentsii-reiderstva-pid-chas-viiny/> (дата звернення: 02.09.2024).

4. Кобрусєва Є. А. Діяльність Офісу протидії рейдерству Міністерства юстиції України в контексті подолання порушень процедури державної реєстрації речових прав на нерухомість. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 190–194.

5. В Україні розробили прототип блокчейн-реєстру власності – ForkLog UA. URL: <https://forklog.com.ua/news/v-ukrayini-rozrobyly-prototyp-blokchejn-reyestru-vlasnosti> (дата звернення: 02.09.2024).

Наукове видання

**АГРОБІЗНЕС І СТАЛИЙ РОЗВИТОК:
СТРАТЕГІЯ СТІЙКОСТІ І ВІДРОДЖЕННЯ**

*Збірка матеріалів та тез доповідей
учасників Панельної дискусії
VIII Харківського міжнародного юридичного форуму
(м. Харків, 27 вересня 2024 року)*

Матеріали друкуються в авторській редакції
Відповідальний за випуск Ю. Ю. Бакай

Підписано до поширення
через мережу Інтернет 27.09.2024 р.
Формат 60x84 1/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 11,39. Обл.-вид. арк. 8,53.